

EN OLE RASISTI, MUTTA...

*Maahanmuutosta,
monikulttuurisuudesta
ja kritiikistä*

SUVI KESKINEN, ANNA RASTAS & SALLA TUORI (TOIM.)

VASTAPAINO

Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.)

En ole rasisti, mutta...

Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä

VASTAPAINO &
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO
TAMPERE 2009

© VASTAPAINO JA KIRJOITTAJAT
KANSI: MAAHANMUUTTOKESKUSTELUA
KAUPUNKITILASSA TAMPEREELLA.
KANNEN VALOKUVA: JARKKO PÄIVÄRINTA
TAITTO JA TYPOGRAFIA: PAULIINA LEIKAS
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTON JULKAISUJA 95
ISBN 978-951-768-248-0
OSUUSKUNTA VASTAPAINO
YLIOPISTONKATU 60 A, 33100 TAMPERE
TALLINNA RAAMATUTRÜKIKODA, TALLINNA 2009
WWW.VASTAPAINO.FI

Sisältö

Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori

Johdanto: Suomalainen maahanmuuttokeskustelu tienhaarassa 7

I MAAHANMUUTTOKESKUSTELU JA SEN SEURAUKSET

Said Aden

Ikuisesti pakolaisina?

Maahanmuuttokeskustelu Suomen somalialaisten näkökulmasta 25

Suvi Keskinen

Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena 33

Anna Rastas

Rasismiin kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa 47

II MEDIA MERKITYKSIÄ RAKENTAMASSA

Pentti Raittila

Journalismin maahanmuuttokeskustelu:

hymistelyä, kriittisyyttä vai rasismin tukemista? 67

Karina Horsti

Kyllä Suomeen yksi nainen mahtuu!

Turvapaikanhakijat uhreina ja uhkana suomalaisessa julkisuudessa 77

Camilla Haavisto & Ullamaija Kivikuru

Sulkevat sanat, avoimet kuvat 87

Helena Jerman

Venäläiset tulivat – Tutkija kohtaa median kuvan maahanmuuttajista. 97

III SUOMALAISUUS, MAAHANMUUTTAJUUS JA RASISMI

Mikko Lehtonen

Olen suomalainen (Io sono finlandese) 109

Laura Huttunen

Mikä ihmeen maahanmuuttaja? 117

Kaisla Löyttyjärvi

Eirilainen Nuori 123

IV KUULUUKO MAAHANMUUTTOTYÖN ASIAANTUNTIJOIDEN ÄÄNI?

Husein Muhammed

Alaikäiset turvapaikanhakijat mediakeskusteluissa 135

Sari Sirva

Ikääntyvät isovanhemmat ja perheen yhdistäminen Suomessa 141

Veronika Honkasalo & Leena Suurpää

Tutkijoiden kiistellyt roolit rasismien ja nuorten tutkimuksessa 145

Johanna Matikainen, Outi Pärnänen & Leena-Kaisa Åberg

Kansalaisjärjestöt ja turvapaikkakeskustelu 157

MAAHANMUUTTOON LIITTYVÄÄ TIETOA INTERNETISSÄ 164

KIRJAN KIRJOITTAJAT. 165

Johdanto: Suomalainen maahanmuuttokeskustelu tienhaarassa

Kahdeksanvuotias Amal Farah Abdi, somaliaalaustaustainen tyttö, tönäistiin selälleen junalaiturille, kun hän oli astumassa paikallisjunaan Espoon keskuksen asemalla toukokuussa 2009. Tytön kaatanut mies oli huutanut: ”Mene pois mun edestä senkin pieni apina”¹. Tapaus nostatti pääkaupunkiseudun lehdistössä keskustelua maahanmuuttajataustaisten lasten, nuorten ja aikuisten kohtaamasta arkipäivän rasismista. Samana kesänä media kertoi Maahanmuuttoviraston päätöksestä karkottaa maasta iäkäs ja sairasteleva egyptiläinen Eveline Fadayel, jonka koko lähisuku asuu Suomessa². Fadayelin tukijoiksi asettuivat monet yksityiset ihmiset, kirkolliset tahot ja jopa presidentti Martti Ahtisaari. Nämä kaksi esimerkkiä kertovat siitä, miten maahanmuutto ja monikulttuurisuus ovat viime aikoina yhä useammin herättäneet keskustelua ja miten erilaisin tavoin suomalaisessa yhteiskunnassa suhtaudutaan maahanmuuttajiin. Yhtäältä kaduilla ja keskusteluissa esiintyy avointa rasismia. Toisaalta monet kyseenalaistavat rasistisia näkemyksiä ja organisoiivat tukikampanjoita niille, joiden elämässä tiukan maahanmuuttopolitiikan seuraukset näkyvät selkeimmin.

Maahanmuutto ja monikulttuurisuus ovat puhuttaneet viime aikoina myös poliittisia puolueita. Keskustelu on saanut osittain aiemmasta poikkeavia piirteitä. Tällä julkaisulla haluamme

arvioida julkisuudessa käytyä maahanmuuttokeskustelua ja kyseenalaistaa joitain usein toistuvia puhetapoja ja väitteitä. Samalla haluamme tuoda keskusteluun uusia näkökulmia ja toistaiseksi vaijettuja tai vähälle huomiolle jääneitä kysymyksiä. Kirjan kirjoittajat edustavat laajaa ja monipuolista asiantuntemusta maahanmuuttokysymyksissä. Mukana olevat tutkijat ovat jo pitkään tutkineet maahanmuuttoa, monikulttuurisuutta ja/tai mediaa. Tutkijoiden lisäksi kirjoittajiin kuuluu maahanmuuttotyön asiantuntijoita, joilla on vuosien ammatillinen kokemus maahanmuuttokysymysten parissa työskentelystä. Näistä asiantuntijoista osa tuo näkyväksi myös maahanmuuttajataustaisten tai näiksi oletettujen asemaa suomalaisessa keskustelussa.

Kriittistä arviota tarvitaan, koska media ja poliitikot ovat keskittyneet muutamiin kysymyksiin ja esitetyt näkökulmat ovat usein olleet yksipuolisia. Suhteettoman suurta huomiota ovat saaneet erilaiset uhkakuvat sekä taloudellisten hyötyjen ja haittojen pohdiskelu. Turvapaikanhakijoiden määrän lisääntymistä on uutisoitu ”tulvimisena” ja ”räjähtämisenä”, mikä luo uhkaavaa ja hallitsematonta vaikutelmaa. Keskustelu on suurelta osin keskittynyt maahanmuuton rajoittamiseen ja suuntaamiseen Suomen oletettujen kansallisten etujen mukaisesti. Kansallisten etujen sijaan voisi yhtä hyvin puhua kansallisesta itsekkyydestä. Näiden keskustelujen varjoon ovat jääneet esimerkiksi kysymykset siitä, miten edistetään maahanmuuttajataustaisten suomalaisten työllistymistä, miten yhä monikulttuurisempi nuorten sukupolvi näkee yhteiskuntamme ja siihen osalliseksi pääsemisen sekä miten monikulttuuristen asuinalueiden arki toimii.

Maahanmuuttokeskusteluun osallistuvien joukko on ollut kaipa. Voimakkaimmin ovat kuuluneet poliitikkojen, viranomaisten ja usein nimettömiksi jääneiden nettikeskustelijoiden äänet. Vähiten on kuultu niitä, joita keskustelu eniten koskettaa: maahanmuuttajia itseään ja niitä lapsia ja nuoria, joiden vanhemmat ovat muuttaneet Suomeen tai jotka muuten ymmärretään erilaisiksi kuin valtaväestö. Tätä ei voi selittää vain kielitaidottomuudella

tai suomalaisen keskustelukulttuurin vieraudella. Suomessa on monia jo vuosia sitten tänne asettuneita ja kotoutuneita yhteisöjä. Maahanmuuttoa ja kotoutumista käsiteltäessä näille ihmisille ei aina ole annettu puheenvuoroa. Kyse voi joskus olla myös haluttomuudesta osallistua keskusteluun. Jos joutuu jatkuvasti vastaamaan perusteettomiin väitteisiin tai kohtaamaan negatiivisia yleistyksiä etnisestä tai uskonnollisesta taustastaan, keskusteluun osallistuminen ei välttämättä tunnu mielekkäältä, kuten Helena Jerman tuo esiin tässä kirjassa.

Kirjan kirjoittajia yhdistää huoli maahanmuuttovastaisuuden ja rasismien yleistymisestä. Lisääntynyt maahanmuuttovastaisuus liitetään usein perussuomalaisten kannatuksen kasvuun. Vaikka perussuomalaiset on ensimmäisenä puolueena profiloitunut avoimesti maahanmuuton vastaisella linjalla, olisi liian helppoa nähdä rasismi tai maahanmuuttovastaisuus vain perussuomalaisten ongelmana. Tutkijat Ghassan Hage ja Anne-Marie Fortier³ ovat kirjoittaneet siitä, miten nationalismien, sivistymättömyyden ja rasismien katsotaan usein kuvaavan vain pienehköä yhteiskunnallista ryhmää, joka koostuu lähinnä työväenluokkaisista miehistä. Siirtämällä ”paha” tällaiseen rajattuun ryhmään muu yhteiskunta ikään kuin välttelee ulkomaalaisvastaisuuden ja rasismien käsitteilyä. Lähempi tarkastelu paljastaakin, etteivät perussuomalaiset ole omaa luokkaansa maahanmuuttokeskustelussa, vaan samankaltaisia äänenpainoja on esiintynyt myös muiden puolueiden edustajilla, kuten Suvi Keskinen vuosien 2008–2009 poliittista keskustelua analysoivassa tekstissään osoittaa. Maahanmuuttovastaisuuden politisoitumista kuvaa se, että muutamista puolueista on nyt irtautumassa ryhmiä, jotka organisoivat nimenomaan maahanmuutto- ja monikulttuurisuuskysymysten ympärille.

Vaikka maahanmuuttovastaisuuden lisääntyminen on ollut näkyvä suuntaus viime aikoina, on syytä muistaa, että Suomessa käydään rinnakkain ja lomittain monenlaisia keskusteluja. Valta-mediaan ja päivänpoliittisten keskustelujen lisäksi on muitakin

keskustelun areenoita ja toimijoita. Monet kansalaisjärjestöt osallistuvat aktiivisesti maahanmuuttoa käsittelevään keskusteluun. Tässä teoksessa Johanna Matikainen, Outi Pärnänen ja Leena-Kaisa Åberg kuvaavat tätä näkökulmaa. Useat pienemmän levikin lehdet, kuten Voima, Six Degrees ja Pakolainen, pyrkivät monipuolistamaan keskustelua. Lisäksi poliittisten päättäjien ja valtamedian keskuudessa on erilaisia näkemyksiä ja tapoja ymmärtää maahanmuutto. Esimerkiksi kuvajournalismissa monikulttuurisuus näyttäytyy luontevana osana suomalaista yhteiskuntaa, vaikka tämä ei lehtijutuissa välttämättä tulisikaan ilmi, kuten Camilla Haavisto ja Ullamaija Kivikuru osoittavat tässä kirjassa.

Haluamme nostaa keskusteluun myös julkisissa puheissa esiintyviä erotteluja ja niiden taustalla olevia käsityksiä, joille rasismikin rakentuu. Miksi yhden ajatellaan kuuluvan suomalaisiin ja toisen taas ei? Mihin tällaiset jaot perustuvat? Entä miten ne muuttuvat? Suomalaisuus on aina ollut monikulttuurista, kuten Mikko Lehtonen tässä teoksessa kirjoittaa. Se, että ajattelemme Suomea erillisenä ja erilaisena kuin muut kansat ja maat, ei ole luonnostaan olemassa oleva asia, vaan tulosta tietynlaisesta kansallisesta aatteesta ja kansakunnan rakentamisesta. Erottelujen tekoon, kuten jakoon suomalaisiin ja ei-suomalaisiin, ei välttämättä liity rasistista motiivia. Sen vaikutus voi silti olla eriarvoistava, ainakin silloin, kun puhumme Suomessa pysyvästi asuvista ihmisistä. Asioiden ja ilmiöiden määrittely rasismiksi on hankalaa jo siksi, että rasismille on olemassa niin monia erilaisia määritelmiä. Se, millaisiin määritelmiin tukeudumme tai miten niitä tulkitsemme, voi myös kertoa suhtautumisestamme rasismiin, kuten Anna Rastas tekstissään toteaa.

Miten niin kriittisiä?

Suomalaisessa julkisessa keskustelussa yleistyi vuoden 2008 aikana uusi sana, ”maahanmuuttokriittinen”. Vallitsevaa ulkomalais- ja pakolaispolitiikkaa arvostelevat sekä maahanmuuton

rajoittamista vaativat henkilöt alkoivat nimittää itseään maahanmuuttokriitikoiksi. Sana levisi nopeasti ja nimitystä alettiin toistaa sellaisenaan. Yksi itseään maahanmuuttokriitikoiksi kutsuvien väite on ollut, ettei Suomessa ole haluttu (tai uskallettu) keskustella maahanmuuttoon ja yhteiskunnan monikulttuuristumiseen liittyvistä ongelmista ja että vasta he olisivat tuoneet nämä asiat julkisuuteen. Näin ei tietenkään ole. Muuttoliikkeiden, maahanmuuton ja monikulttuurisen yhteiskunnan ongelmia ovat tuoneet julkiseen keskusteluun jo vuosien ajan monet tutkijat, viranomaiset ja järjestöjen edustajat, kuten monet tämän kirjan kirjoittajat tuovat esille.

Aina nämä moninaiset äänet eivät ole kuitenkaan kulkeutuneet julkiseen keskusteluun, tai ne ovat jääneet sen reunoille. Tässä kirjassa Said Aden, Suomen Somaliliiton puheenjohtaja, tarkastelee julkista keskustelua maahanmuutosta 1990-luvun alusta tähän päivään oman järjestönsä ja työnsä näkökulmasta. Kuten Aden ja mediakeskustelun muutoksia tarkasteleva Pentti Raittila osoittavat, suomalaista maahanmuuttokeskustelua on vuosikymmenten mittaan leimannut tietynlainen kaksijakaisuus. Keskustelu on joko käsitellyt monikulttuurisuutta rikkautena ja nostanut esille menestystarinoita, tai on puhuttu maahanmuutosta uhkana. Karina Horstin mukaan median turvapaikanhakijoista luoma kuva noudattaa joko uhri- tai uhka-kehystä. Tällainen kaksijakaisuus ei ole ollut omiaan antamaan tilaa monisyisille tulkinnoille tai virittämään keskusteluja, joissa käsiteltäisiin ristiriitaisia tai ongelmallisia asioita monista näkökulmista.

Maahanmuuttokysymyksistä ovat Suomessa puhuneet myös tutkijat. Maahanmuuton ja etnisten suhteiden tutkimus on kasvanut Suomessakin huomattavaksi tutkimusalueeksi, jonka sisällä ei ole kartettu maahanmuuton ongelmien käsittelyä. Tutkijat ovat paneutuneet esimerkiksi kysymyksiin maahanmuuttajien sopeutumisesta ja maahanmuuttajataustaisten osallisuudesta rikollisuuteen. Nuorisotutkimuksessa on tehty jo runsaan

vuosikymmenen ajan mittava määrä tutkimuksia, jotka käsittelevät esimerkiksi nuorten osallisuutta ja siihen liittyviä kampaileja koulun, vapaa-ajan toiminnan ja vertaisryhmien piirissä. Näissä tutkimuksissa kuvataan sekä hyvin sujuvia että ongelmia aiheuttavia tilanteita. Tutkijat analysoivat ja pohtivat tilanteisiin johtavia syitä, muun muassa suomalaisen yhteiskunnan toimintatapoja, asenteita ja rasismia. Runsaasti tutkimusta on tehty myös maahanmuuttajataustaisten työmarkkina-asemista ja monista muista maahanmuuttokeskustelussa käsitellyistä aiheista. Tutkimusta keskustelun tueksi siis löytyy – jos sitä halutaan käyttää. Husein Muhammed kirjoittaa tässä teoksessa siitä, miten hatarin asiatiedoin asiantuntijana kuitenkin voi esiintyä esimerkiksi alaikäisistä turvapaikanhakijoista käydyssä keskustelussa.

Mistä sitten viime aikojen keskusteluhaluttomuutta korostavat haluaisivat keskustella? Heidän puheenvuoroistaan on hankala löytää varsinaisia uusia näkökulmia tai ajatuksia siitä, miten asioita tulisi hoitaa. Uusiksi ideoiksi tuskin voi laskea niitä puheenvuoroja, joissa vain vastustetaan maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta. Uutta julkisessa keskustelussa edustaa lähinnä populismin lisääntyminen. Populistisille puheenvuoroille on tyyppillistä rinnastaa julkisten sektoreiden kuluja (vanhusten hoito – turvapaikat) ja esittää yksiviivaisia syy-seuraussuhteita (jos niin sanottuja maahanmuuttajia olisi vähemmän, niin sanotuille suomalaisille olisi enemmän töitä). Puheenvuoroissa keskitytään usein uhkakuvien esittelyyn ja erilaisten ongelmien listamiseen ja pahimmillaan muukalaisvihamielisiin ja avoimen rasistisiin näkökulmiin. Turvapaikanhakijoista puhutaan välillä unohtaen, että Suomi on sitoutunut kaikille ihmisille perusoikeudet takaaviin kansainvälisiin sopimuksiin. Sari Sirva käsittelee tätä lainsäädäntöä ja pohtii turvapaikanhakijoiden oikeudellista asemaa perheen yhdistämistapauksissa (katso myös Matikainen, Pärnänen ja Åberg, Huttunen ja Muhammed).

Maahanmuuttovastaisten ryhmien käytössä sanan ”kriittinen” merkitys on vesittynyt ja se on otettu kapea-alaiseen, uhkakuvia

lietsovaan käyttöön. Haluamme palauttaa kriittisyydelle sen jo pitkään tutkimuksessa käytössä olleen laajemman merkityksen ja käyttötavan. Kriittisyys tarkoittaa tällöin ilmiöiden monimutkaisuuden ymmärtämistä. Kriittiset tutkijat ovat kiinnostuneita yhteiskunnassa vaikuttavista valtasuhteista, jotka asettavat ihmisiä eriarvoisiin asemiin ja avaavat erilaisia toiminnan mahdollisuuksia esimerkiksi sen mukaan luokitellaanko henkilö suomalaiseksi vai ei-suomalaiseksi. Kriittisyys tarkoittaa myös sitä, ettei maahanmuuttopolitiikkaa tai hallinnon periaatteita omaksuta tutkimuksen lähtökohdiksi, vaan ne asetetaan arvioinnin kohteeksi. Kaksijakoisuuksien (kuten monikulttuurisuus joko rikkautena tai uhkana) kyseenalaistaminen ja monisyisten tulkintojen rakentaminen on useimpien kriittisten tutkijoiden tavoitteena. Kriittisyys ei siis tarkoita jonkin asian tai ihmisryhmän vastustamista, vaan arvioivaa ja perusteltua lähestymistapaa. Parhaimmillaan kriittinen tutkimus tarjoaa vaihtoehtoja vallitseville ajattelutavoille.

Useat kriittiset tutkijat ja maahanmuuttotyötä tekevät järjestöt osallistuvat aktiivisesti julkiseen keskusteluun, mutta suhde julkisuuteen ei ole yksinkertainen eikä osallistuminen aina houkuttele. Julkisessa keskustelussa kaivataan usein yksiselitteisiä väitteitä ja helppoja tulkintoja. Tutkijoiden tehtävä taas on valottaa ilmiöiden moniulotteisuutta ja ottaa huomioon eri mahdollisuuksia ymmärtää ilmiöitä. Toimittajat saattavat turhautua tutkijoihin, joiden kieli on täynnä ”yhtäältä ja toisaalta” -ilmaisuja. Tutkijat taas saattavat turhautua toimittajiin, jotka haluavat pakottaa monimutkaisen asian yhteen väitteeseen, kuten Helena Jerman kuvaa.

Osallistumalla julkiseen keskusteluun myös altistaa itsensä rasisiselle häirinnälle. Vaikka aktiivisimpien maahanmuutonvastustajien joukko on pieni, sen edustajilla vaikuttaa olevan sitäkin enemmän aikaa. Rasistinen häirintä kohdistuu maahanmuuttajiksi ymmärrettyjen lisäksi myös niihin suomalaisiin, jotka työskentelevät maahanmuuttokysymysten parissa ja yrittävät

tuoda eri näkökulmia julkiseen keskusteluun. Kaikkien nähtävillä oleva nettihäirintä tai esimerkiksi viime itsenäisyyspäivänä julkisuuteen tulleet valekutsut Linnan juhliin ovat vain pieni osa siitä maahanmuuttovastaisuudesta, jota aiheen parissa työskentelevät kohtaavat. Häirintää ei kuitenkaan usein haluta tuoda julki, koska häiriköt nimenomaan tavoittelevat julkisuutta. Suuri yleisö ei saa luettavakseen niitä (sananomukaisesti) lukemattomia viestejä, joita monet tutkijat ja maahanmuuttotyössä toimivat joutuvat viikoittain poistamaan sähköpostistaan, kuten Johanna Matikainen, Outi Pärnänen ja Leena-Kaisa Åberg kuvaavat. Harva myöskään tietää, että pelottelu ja uhkailu eivät aina kohdistu vain julkiseen keskusteluun osallistuviin aikuisiin, vaan myös perheenjäseniin, lapset mukaan lukien.

Mikä maksaa ja kuinka paljon?

Monia yhteiskunnallisia kysymyksiä tarkastellaan nykyään ensisijaisesti taloudellisesta näkökulmasta. Hyötyajattelu vaikuttaa olevan hyväksyttävä tapa puhua myös ihmisistä ja ihmisten perusoikeuksista. Tällaisessa keskustelussa erityisesti maahanmuuttajat nähdään usein vain kustannuksena. Eniten vastustusta herättävät yleensä turvapaikanhakijat ja pakolaiset, joita pidetään ainoastaan taloudellisena rasitteena. Hyötyajattelu näkyy hyvin keskustelussa työperäisestä maahanmuutosta, kuten Laura Huttunen tuo esiin. Monet vaikuttavat olevan valmiita hyväksymään vain sellaiset maahanmuuttajat, joista on suoraa taloudellista hyötyä. Tällaiset maahanmuuttajat kuvitellaan usein perheettömiksi ihmisiksi, jotka tulevat Suomeen tekemään töitä, jotka eivät sairastele tai huolehdi omaisistaan, ja jotka palaavat lähtömaahansa annettuaan työpanoksensa. Kuitenkin oikeus perhesuhteiden ylläpitoon kuuluu perustaviin ihmisoikeuksiin, kuten Sari Sirva tässä teoksessa toteaa. Keskustelu taloudellisista seikoista on täynnä ristiriitaisuuksia. Yhtäältä kaivataan työvoimaa ja veronmaksajia, toisaalta työmarkkinoille pääsy on hankalaa täällä jo asuville maahanmuuttajille.

Maahanmuutosta koituvien kustannusten laskeminen ei ole helppo tehtävä, olipa kyse pakolaisista tai työperäisestä maahanmuutosta. Milloin ihminen lakkaa olemasta vain rasite vastaanottavalle yhteiskunnalle? Silloinko kun hän siirtyy työelämään ja veronmaksajaksi? Vai silloin, kun hän synnyttää lapsia eli uusia suomalaisia? Maahanmuuton kustannusten lisäksi pitäisi huomioida myös ne monet hyödyt, joita Suomeen muuttaneista ihmisistä, myös pakolaisista, yhteiskunnalle on. Muualta tullut ihminen pakottaa pelkällä olemassaolollaan meidät pohtimaan valmiuksiamme kohdata kulttuurieroja tai ymmärtää rasismien eri ilmenemismuotoja. Tällaisia valmiuksia voi pitää globaalissa maailmassa koko yhteiskuntaa hyödyntävinä kansalaistaitoina. Eikö niillekin pitäisi laskea jokin arvo? Tai sille, että tänne tulijat muistuttavat meitä siitä, miten maailma ympärillämme on muuttunut ja miten muualla tapahtuvat asiat koskettavat väistämättä meitäkin?

On kysyttävä myös, miksi keskitytään juuri maahanmuuton kustannuksiin. Kaikesta hyvinvointivaltion toiminnasta ja etuuksista on kuluja. Toimeentulotuki, opintotuki, sairauspäiväraha, asumistuki, työttömyysturva ja eläkkeet maksavat joka tapauksessa, oli niiden saajana sitten suomalaiseksi tai maahanmuuttajaksi ymmärretty. Myös palvelut, kuten koulutus, lasten päivähoito ja terveydenhoito, maksavat runsaasti yhteiskunnalle, ja niistä hyötyvät pienituloisten lisäksi myös keskiluokkaiset ja hyvin toimeentulevat väestöryhmät. Valtio tukee hyvätuloisia kansanryhmiä voimakkaasti koulutuksen ja asuntolainan korkovähennysten kautta. Se, että maahanmuuton kustannuksia painotetaan, kertoneekin ennen kaikkea viime vuosikymmeninä vahvistuneesta uusliberalistisesta politiikasta ja taloudellisen retoriikan saamasta valta-asemasta. Tällaisessa ajattelussa kaikkea mitataan rahalla ja taloudelliset arvot ylittävät muut yhteiskunnalliset arvot.

Lama ei ole ainoa selitys

Maahanmuuttokeskustelun lisääntymistä ja asenteiden kovenemista selitetään usein taloudellisella lamalla. Lamalla on epäilemättä ollut vaikutuksia maahanmuuttokeskusteluun, mutta sitä ei kuitenkaan voi pitää ainoana selityksenä. Nykyinen lama on osa talouden globalisoitumista ja uusliberalistista politiikkaa. Näistä on puhuttu jo aiemmin esimerkiksi ”Kiina-ilmiönä”, jolla on viitattu tuotannon siirtymiseen ulkomaille halvempien kustannusten ja laajempien markkinoiden perässä. Pääomavirratt ja yritykset liikkuvat yhä enemmän kansallisten rajojen yli ja kansallisen säätelyn ulottumattomissa. Tämän seurauksena monien ihmisten taloudellinen epävarmuus kasvaa. Ne, jotka menettävät tai pelkäävät menettävänsä asemansa globalisaation pyörteissä, voivat olla muita alttiimpia kuuntelemaan populistista ja muukalaisvihamielistä poliittista viestiä.

Euroopan yhdentymisen myötä myös kansallisen päätöksenteon rajat ovat kaventuneet. Samaan aikaan kun osa eurooppalaisista poliitikoista visioi kansallisvaltion siirtyvän historian romukoppaan, toiset virittelevät kansallismielisyyden uutta aaltoa ja hakevat vastausta taloudellisesta protektionismista. Maahanmuuttokriittisiksi itseään nimittäviin populistisiin voimiin näyttää niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa liittyvän ylikansallisen toiminnan, erityisesti Euroopan unionin ja sen suuntaa määrittelevien eliittien arvostelu sekä tähän kytkeytyvä kansallismielisyyden korostus. Nykypäivänä vallan kasvot jäävät usein näkymättömiksi, kun ne piiloutuvat osakesalkkujen sekä poliittisen eliitin rakentaman lainsäädännön ja byrokratian taakse. Kun äänestäjät etsivät selitystä kokemaansa epäoikeudenmukaisuuteen tai havaitsemiinsa yhteiskunnallisiin muutoksiin, osa heistä näyttää löytävän syyn maahan muuttaneista tai turvapaikkaa hakevista. Nämä saavat symboloida kaikkea vierasta ja outoa, josta halutaan päästä eroon. Perinteisiin arvoihin ja tuttuihin tapoihin takertuminen tuo turvallisuutta, jota on muuttuvassa maailmassa vaikea saavuttaa.

Tavaroiden ja pääomien lisäksi myös ihmiset liikkuvat enemmän ja laajemmalla alueella kuin aiemmin. Globaalit muutto-liikkeet ovat voimistuneet, ja Euroopankin portteja kolkutellaan yhä useammin. Osa ihmisistä muuttaa työn perässä toisiin maihin ja maanosiin. Näin tekevät esimerkiksi siirtotyöläisnaiset, jotka tekevät Etelä-Euroopassa kasvavan osan kotona tapahtuvasta hoivatyöstä, tai Nokian it-asiantuntijat. Osa lähtee köyhiltä alueilta etsimään toimeentuloa – joskus henkensä kaupalla, kuten tuhannet Välimerelle ja Afrikan rannikoille hukkuneet ihmiset. Myös poliittiset levottomuudet, sodat sekä konfliktit ja ympäristöongelmat sysäävät ihmisiä liikkeelle. Yhä useammin avioliiton solmiminen ja muut perhesuhteisiin liittyvät syyt saavat ihmiset liikkumaan maista toisiin. Osa poliittisista voimista niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa pyrkii vastaamaan tähän tilanteeseen sulkemalla rajat ja pystyttämällä ”linnake-Eurooppaa”. Tähän ajatteluun liittyy epärealistinen toive siitä, että ihmiset pysyisivät paikallaan ja aika pysähtyisi. Ulkomalaisvastaiset ryhmät etsivät paluuta menneisyyteen ja haluavat lähettää ”kotimaahansa” ihmisiä, jotka ovat asuneet vuosia tai vuosikymmeniä Suomessa.

Kuka on maahanmuuttaja ja mistä tiedämme sen?

Medialla on keskeinen rooli sen määrittelyssä, miten tietomme vähemmistöistä on rakentunut. Siksi tässä kirjassa on annettu useita puheenvuoroja mediatutkijoille. Kuten edellä totesimme, myös tutkijat ovat tuottaneet paljon tietoa maahanmuuttajien elämästä Suomessa, vaikka tutkimus onkin painottunut suurimpiin maahanmuuttajaryhmiin. Tutkimustieto ei kuitenkaan aina tavoita suurta yleisöä. Jonkin verran suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumista ja uusia vähemmistöjä on käsitelty myös taiteessa, esimerkiksi kirjallisuudessa ja elokuvissa, mutta moniin muihin Euroopan maihin verrattuna suomalaiset taiteilijat eivät vielä ole erityisemmin inspiroituneet näistä kysymyksistä. Maahanmuuttajataustaiset taiteilijat, tutkijat ja journalistit ovat

kollegoitaan herkemmin tarttuneet kyseisiin aiheisiin, mutta heillä on vähemmän sananvaltaa ja foorumeja, joilla kertoa maahanmuuttajien elämästä ja asemasta Suomessa.

Julkisessa keskustelussa ”maahanmuuttajasta” on tullut hahmo, joka kuvitellaan jonkinlaiseksi, kuten Laura Huttunen toteaa. Kuitenkin ”maahanmuuttajia” yhdistää ainoastaan se, että he ovat joskus muuttaneet Suomeen muualta. Maahanmuuttajiksi kutsutaan usein myös sellaisia ihmisiä, jotka ovat syntyneet ja eläneet koko elämänsä Suomessa. Kaisla Löyttyjärvi tuo näkyviin yhden tällaisen ihmisen näkökulman.

Usein unohdetaan, että Suomeen on kautta aikain muuttanut ihmisiä muualta. Maahanmuutosta puhutaan ikään kuin se olisi uusi ilmiö Suomessa. Moniin muihin maihin verrattuna Suomessa on käyty hyvin vähän keskustelua vanhojen vähemmistöjemme asemasta. Myös rotuajattelua ja sen myötä rasismia saatetaan pitää kaukaisena ja vieraana asiana, joka liittyy esimerkiksi orjakauppaan tai toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin muissa maissa. Rotuhygienialla oli kuitenkin vahva jalansija myös Suomessa 1800-luvun lopulta 1930-luvulle asti. Suomi ei myöskään ole täysin ulkopuolinen kolonialismin historiassa. Suomalaisilla oli monenlaisia kansainvälisiä kontakteja, joiden myötä siirtomaa-ajan ajattelutavat juurtuivat tännekin. Tällä historialla on vaikutusta nykypäivän ajattelutapoihin, mitä ei ole juurikaan huomioitu kertomuksissa Suomesta ja suomalaisuudesta. Monet siirtomaa-ajan kuvaukset afrikkalaisista jatkavat elämäänsä esimerkiksi somalialaisiin kohdistetuissa ennakkoluuloissa.

Monikulttuurisuus on läsnä lasten ja nuorten arjessa eri tavoin ja vielä enemmän kuin aikuisten elämässä. Maahanmuuttajataustaisten osuus kasvaa nopeasti juuri tässä väestöryhmässä. Pakolaistaustaisistakin maahanmuuttajista huomattava osa on lapsia ja nuoria. On syytä kysyä, minkälaisessa todellisuudessa nämä lapset ja nuoret kasvavat, kuten Kaisla Löyttyjärvi ja Said Aden tässä kirjassa tekevät. Entä minkälaisessa Suomessa haluamme

asua? Jokainen ”sosiaalipummimaahanmuuttaja”-heitto osuu paitsi aikuisiin maahanmuuttajiin myös heidän lapsiinsa, niihin Suomessa syntyneisiinkin. Tämän lisäksi rasismi ja epäkunnioittavat puhutavat ovat haitallisia kaikille lapsille. Taustasta riippumatta lapsia tulisi suojella tällaisilta puhutavoilta – jo siksi, etteivät he omaksuisi rasistisia ajattelutapoja ja jotta he oppisivat kunnioittamaan muita ihmisiä.

Tämä kirja on kollektiivinen puheenvuoro asiallisen ja muita ihmisiä kunnioittavan julkisen keskustelun puolesta. Kirja ei pyri vastaamaan kaikkiin niihin väitteisiin, joita viimeaikaisessa maahanmuuttokeskustelussa on esitetty, vaan nostamme esiin teemoja ja näkökulmia, jotka meidän mielestämme ovat puuttuneet keskustelusta tai jääneet liian vähälle huomiolle. Vaikka kirjan kaikki kirjoittajat jakavat huolen suomalaisen maahanmuuttokeskustelun tasosta ja seurauksista, kirjoittajilla ja heidän taustayhteisöillään on myös toisistaan poikkeavia näkemyksiä maahanmuuttopolitiikasta ja suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumiseen liittyvistä kysymyksistä. Jokainen kirjan kirjoittaja vastaa itse omista näkemyksistään.

Kirjoittaessamme kirjaa keväällä ja kesällä 2009 keskustelu maahanmuutosta on jatkunut vilkkaana ja saanut myös uusia käännteitä. Maahanmuuttokeskustelun analyysija tarvitaan siis varmasti jatkossakin. Monien muiden asioiden ohella maahanmuutto muuttaa suomalaista yhteiskuntaa. Muutoksiin sopeutuminen edellyttää laajapohjaista keskustelua ja ratkaisujen etsimistä useilla yhteiskunnan alueilla. Poliitiikan ja median ohella merkittäviä ovat arkiset kohtaamiset ja erilaiset hallinnolliset ympäristöt. Leena Suurpää ja Veronika Honkasalo pohtivat tässä kirjassa erilaisia julkisuuden tiloja nuorisotyössä ja kuvaavat kokemuksiaan näissä ympäristöissä käydyistä keskusteluista.

Toivomme että jatkossa maahanmuuttoa ja kotoutumista koskeva keskustelu laajenee ja että siinä pääsevät ääneen aiempaa useammat kansanryhmät ja kansalaisyhteiskunnan toimijat. Pidämme erityisen tärkeänä, että vähemmistöjen sekä lasten ja

nuorten ääni kuuluisi keskusteluissa. Näillä ryhmillä on runsaasti tietoa monikulttuurisen yhteiskunnan arjesta ongelmien ja iloinen sekä ajatuksia tulevasta kehityksestä. Jotta tämä tieto, kokemus ja ideat saadaan tuotua osaksi yhteiskunnallista keskustelua, tarvitaan asiallista ja mukaan ottavaa ilmapiiriä. Maa-hanmuuttokeskustelu siis jatkukoon, kuitenkin kaikella kun-nioituksella.

Kiitokset

Ensimmäiseksi haluamme kiittää kaikkia tämän kirjan kirjoit-tajia ja heidän taustayhteisöjään. Useimmat tämän kirjan pu-heenvuoroista esitettiin Rasismin ja muukalaisvihan vastaisen RASMUS-verkoston tutkijaryhmän sekä Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen ja journalismin tutkimusyksikön yhtei-sesti järjestämässä seminaarissa Tampereella huhtikuussa 2009. Kiitämme professori Heikki Luostarista osallistumisesta semi-naarin järjestämiseen.

Kustantajina sekä osuuskunta Vastapaino että Nuorisotutki-musseura/Nuorisotutkimusverkosto ovat olleet Suomessa edel-läkävijöitä monikulttuurisuutta, vähemmistöjä ja rasismia kos-kevien tutkimusten julkaisemisessa. Kiitos rohkeudesta julkais-ta kirja, joka ei suoraan asetu perinteisen tutkimuskirjallisuuden rivistöön.

Kirjan tekstien käsittelyyn ja painokuntoon saattamiseen an-toivat arvokkaan työpanoksensa myös Milka Toikko, joka oiko-luki ja tarkasti tekstien kieliasun. Jarkko Päivärinta työsti oiko-luetut tekstit valmiiksi taittajalle ja auttoi muutoinkin kirjan tekemisen loppukiiressä. Kiitokset molemmille. Haluamme myös kiittää Anna Simolaa, Riitta Oittista ja Krista Ojutkan-gasta käsikirjoituksen kommentoinnista.

Tämän kirjan tekeminen ei olisi ollut mahdollista ilman tut-kimustyötämme rahoittavia tahoja. Kiitämme Koneen Säätiötä, TIAS (Turku Institute for Advanced Studies):ia ja Åbo Akade-mita. Turun yliopiston sosiologian laitos, Åbo Akademin nais-

tutkimus, sekä Tampereen yliopiston sosiaalitutkimuksen laitos ovat tarjonneet tämän kirjan tekemiseen tarvittavat kannustavat työyhteisöt.

Viitteet

1. Helsingin Sanomat 13. 5. 2009 ja 14. 5. 2009.
2. Esimerkiksi Helsingin Sanomat 2. 7., 9. 7. ja 15. 7. 2009.
3. Fortier, Anne-Marie (2008) *Multicultural Horizons. Diversity and the limits of the civil nation*. Oxon: Routledge. Hage, Ghassan (2000) *White Nation. Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*. New York: Routledge.

I MAAHANMUUTTOKESKUSTELU JA SEN SEURAUKSET

Ikuisesti pakolaisina?

Maahanmuuttokeskustelu Suomen somalialaisten näkökulmasta

Suomeen alkoi tulla somalialaisia pakolaisia jo kaksikymmentä vuotta sitten. Yhdeksänkymmentäluvun alussa Suomeen tuli turvapaikkahakijoita myös esimerkiksi Lähi-idästä ja Zairesta (nyk. Kongon demokraattinen tasavalta), sekä inkeriläisiä paluumuuttajia entisen Neuvostoliiton alueelta. Media keskittyi tuoloin kuitenkin meihin somalialaisiin. Syy lienee se, että me olimme paitsi afrikkalaisia ja pakolaisia myös kulttuurisesti ja uskonnollisesti suomalaisista selvästi eroava ryhmä.

Olen ollut täällä jo kauan, ensin turvapaikanhakijana ja somalialaisena pakolaisena, sittemmin myös suomalaisena. Olen seurannut kaikki nämä vuoden meistä, siis Suomen somalialaisista, käytävää keskustelua somalialaisyhteisön jäsenenä ja myös sen edustajana, Suomen Somaliliiton puheenjohtajana.¹ Maahanmuuttokeskustelu on koskettanut minua myös maahanmuuttajien parissa työskentelevänä sosiaalialan ammattilaisena, suomalaisena veronmaksajana ja täällä syntyneiden lasten isänä. Se, miten maahanmuutosta ja maahanmuuttajista on keskusteltu, on vaikuttanut elämääni kaikissa näissä rooleissa. Työssäni ja toiminnassani muiden maahanmuuttajien parissa näen jatkuvasti maahanmuuttokeskustelun vaikutukset myös heidän elämässään.

Kun ensimmäiset suuremmat ryhmät somalialaisia pakolaisia tulivat Suomeen kaksikymmentä vuotta sitten, suomalaisilla ei

ollut ennakkokäsityksiä somalialaisista. Meille järjestettiin lakien ja kansainvälisten sopimusten edellyttämät palvelut, mutta muuten suomalaiset eivät toivottaneet meitä tervetulleiksi. Aivan alussa meihin suhtauduttiin varovaisesti, mutta hyvin pian media näytti kääntyvän meitä vastaan. Median levittämä kuva Suomen ensimmäisistä somalialaispakolaisista oli huono, yksipuolinen ja kauhisteleva.² Kielteisiä asioita painotettiin vahvasti, ja sen seurauksena vihamielisyys, ennakkoluulot ja pelot somalialaisia kohtaan levisivät nopeasti suomalaisten keskuudessa. Meidän ajateltiin saavan suomalaisia enemmän rahaa sosiaalitoimistosta. Iltaapäivälehdet otsikoivat näyttävästi, kuinka somalialaiset asuvat täällä veronmaksajien kustannuksella hotelleissa. Suomessa ei oltu varauduttu suuren pakolaisryhmän saapumiseen, eikä täällä ollut riittävästi vastaanottokeskuksia tulijoiden majoittamiseen. Siksi laman tyhjentämistä hotelleista tehtiin vastaanottokeskuksia. Odotimme vuodesta kahteen päätöstä siitä, voimmeko turvapaikanhakijoina saada oleskeluluvan Suomeen. Meillä ei ollut oikeutta työntekoon. Odotimme päätöksiä toimettomina vastaanottokeskuksissa. Ajatus ja tahto kotoutua voi syntyä vasta kun ihmisellä on varmuus siitä, että hän voi – tai hänen täytyy – jäädä ja asettua uuteen paikkaan.

Tavallisilla kansalaisilla ei ollut omakohtaista tietoa maahanmuuttajista ja turvapaikanhakijoista, joten ainoa tiedonlähde 1990-luvun alussa oli media. Poliittinen tietämyskin maahanmuuttajien kotoutumisesta oli Suomessa vielä lapsenkengissä, joten medialla oli vapaat kädet tehdä omia tulkintojaan asioista. Kuinka vahvana tuo 1990-luvun alussa syntynyt kuva somalialaispakolaisista on jäänyt elämään? Me suomalaiset somalialaiset ainakin tunnemme sen yhä nahoissamme. Onko mikään muuttanut siinä, mitä meistä ajatellaan ja miten meistä puhutaan? Välillä tuntui jo siltä, että somalialaisten elämä Suomessa alkoi olla helpompaa. Talven 2008–2009 maahanmuuttokeskusteluissa olimme yhtäkkiä taas vain turvapaikanhakijoita, pakolaisia ja

sosiaalipummeja, huolimatta siitä että monet meistä ovat asuneet täällä jo kaksikymmentä vuotta.

Suvaitsevaisuuden vaihe

Suomi vajosi 1990-luvulla syvään lamaan jättäen puoli miljoonaa ihmistä työttömäksi. Se tuskin on kuitenkaan ainoa syy siihen, että 1990-luvun puolella välissä maahanmuuttajavastaiset asenteet kovenivat. Asennemuutokseen vaikutti myös se, mitä media meistä kertoi, ja sekin, että päättäjätasolla oltiin toisaalta tietämättömiä ja toisaalta myös vaiettiin joistain asioista. Ääri-ilmiönä tulivat väkivaltaiset skinheadit. Skininit kohdistivat väkivaltaisia tekojaan kaikkein eniten juuri tummaihoisiin maahanmuuttajiin, joita edustivat enemmistönä somalialaiset. Esimerkkinä tästä ovat Joensuun, Kontulan ja Hakunilan väkivaltaiset tapahtumat.

Skini-ilmiö ja lisääntynyt väkivalta herättivät viranomaiset huomaamaan, että maahanmuuttajien kotoutuminen edellyttää myös muutoksia suomalaisten asenteissa. Tässä vaiheessa syntyi se, mitä kutsun suomalaisen maahanmuuttopolitiikan suvaitsevaisuuden aikakaudeksi. Valtion tasolla käynnistettiin erilaisia suvaitsemattomuuden vastaisia kampanjoita. Periaate oli, että Suomeen tulisi yleiseksi ajatusmalliksi samanarvoisuus, ”kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia.” Mielestäni tässä vaiheessa tehtiin virhe suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa. Yhdeksänkymmentäluvun ongelmia, liittyivätpä ne sitten pakolaisten vastaanottoon tai meidän kykyihimme omaksua uuden yhteiskunnan tavat ja vaatimukset, ei oikeastaan koskaan käsitelty julkisesti, siten että niistä olisi opittu puhumaan. Suvaitsevaisuuskampanjoilla suomalaisia vain vaadittiin suvaitsemaan. Monien maahanmuuttajien mielestä suvaitsevaisuuden käsitteen omaksuminen politiikassa tarkoitti, että maahanmuuttajat jätetään rauhaan, mitään tai ketään ei kritisoida, eikä puututa maahanmuuttajien elämään Suomessa.

Lamavuosina somalialaisten työllistymismahdollisuudet olivat hyvin heikot. Syntyperäisille suomalaisillekaan ei riittänyt töitä. Tästä huolimatta mekin yritimme mennä eteenpäin ja tehdä parhaamme oppiaksemme suomen kieltä niin, että pääsisimme joskus työelämäämään. Alussa ainoita työllistymismahdollisuuksia somalialaisille tarjosivat meille suunnatut palvelut, kuten oman äidinkielen opetus, uskonnon opetus ja tulkkaus. Yritimme auttaa itseämme myös perustamalla yhdistyksiä ja järjestämällä monenlaista toimintaa, jolla haluttiin sekä tukea oman kulttuurimme säilymistä että rakentaa keskusteluyhteyksiä suomalaisten kanssa.

Suomi lähti taloudelliseen nousuun 2000-luvun alussa ja työvoiman tarve oli suuri. Tässä vaiheessa yhä useammat poliitikot alkoivat nähdä maahanmuuttajat hyödyksi Suomen taloudelle. Oli paljon aloja, joilla suomalaiset itse eivät suostuneet työskentelemään. Muiden maahanmuuttajien tavoin me somalialaisetkin aloimme saada töitä esimerkiksi siivousalalta, rakennus- ja kuljetusaloilta sekä vartiointitehtävistä. Maahanmuuttajat nähtiin sopiviksi näihin töihin, osin siksi, ettei muita halukkaita työntekijöitä aina löytynyt. Suomen kansanedustajat ja muut poliitikot alkoivat puhua työperäisen maahanmuuton puolesta. Perusteluiksi mainittiin suurten ikäluokkien eläköityminen ja monien alojen työvoimapula.

Vaikka emme edustakaan ”työperäisiä maahanmuuttajia”, nousukauden myötä myös Suomen somalialaisten työllistyminen helpottui. Nyt somalialaistaustaisia suomalaisia on monissa työpaikoissa: paitsi siivoajina ja linja-autojen kuljettajina myös lääkäreinä, sosiaalityöntekijöinä, opettajina, lähihoitajina ja insinööreinä. Huonojen työllistymismahdollisuuksien vuoksi somalialaiset ovat opiskelleet suurin joukoin. Monet meistä ovat hyvin koulutettuja ja kielitaitoisia.

Takaisku

Olemme tehneet paljon töitä kotoutumisemme eteen, muutoinkin kuin kouluttautumalla. Meikäläisiäkin voi nähdä taloyhtiöiden

pihatalloissa tai urheiluseurojen vapaaehtoisina valmentajina. Viime eduskuntavaaleissa somalialaistaustainen ehdokas oli jo lähellä päästä kansanedustajaksi. Alkoi tuntua, että olemme vihdoinkin pääsemässä sisään suomalaiseen yhteiskuntaan. Viime syksynä tilanne muuttui. Globaali talouskriisi ja turvapaikanhakijoiden määrän kasvu loi pohjaa perussuomalaisten vaalivoitolle, joka käänsi suomalaisen maahanmuuttokeskustelun uusille – tai vanhoille? – urille. Meistä tuli taas ensisijaisesti pakolaisia, uhka ja ongelma.

Onko nykyhetken niin sanottu maahanmuuttokriittisyys samanlainen ilmiö kuin maahanmuuttajien ja ennen kaikkea somalialaisten vastustaminen yhdeksänkymmentäluvulla? Media on alkanut taas tuottaa kansalle mielikuvia pakolaisongelmasta: ”Taas pakolaisia!” Suomen somalialaisyhteisön hyvinvoinnin kannalta on menty monta askelta taaksepäin. Somalialaisyhteisöön on ollut helppo kohdistaa kriittisyyttä, koska Somalian epävakaa tilanne on jatkunut jo vuosikausia, eikä turvanpaikanhakijoiden tulo ole lakannut. Olemme joutuneet uudestaan syntipukeiksi.

Talous on ollut pääroolissa, mitä tulee maahanmuuttajiin ja varsinkin somalialaisiin kohdistuviin asenteisiin kansan keskuudessa viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Se ei kuitenkaan yksin selitä ihmisten asenteita. Viranomaiset ja järjestöt ovat kyllä koettaneet jakaa asiantietoa. Mutta mitä muut suomalaiset oikeasti tietävät meidän elämästämme Suomessa? Kansan keskuudesta on puuttunut kokonaan aito keskustelu maahanmuuttajia koskevista asioista. Keskustelua on käyty siitä, mitä me tulemme maksamaan suomalaiselle yhteiskunnalle, ja siitä, millaisia ongelmia meillä on ollut tai meistä voi koitua. Se ei ole ollut puheena, miten paljon me olemme tehneet töitä kotoutumisemme eteen, eikä se, että mekin olemme jo kauan olleet rakentamassa suomalaista yhteiskuntaa, muiden suomalaisten rinnalla.

Keskustelu suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisesta on sekin ollut aika yksipuolista, mikä on tehnyt tilaa niin

sanottujen maahanmuuttokriitikoiden näkemyksille. Asiat nähdään mustavalkoisena: suomalaiset ovat joko rasisteja tai liian naiiveja, maahanmuuttajat joko resurssi tai uhka. Maahanmuuttajien keskuudessa ihmetystä herättää päättäjien hiljaisuus. Monet heistä, jotka 2000-luvun alussa esittivät, että Suomeen pitäisi ottaa töihin lisää ulkomaalaisia, ovat nyt hiljaa. Eikö nyt olisi järkevää puhua myös Suomessa jo olevien maahanmuuttajien työllistymisestä? Lisääntyvä työttömyys on uhka kaikille, mutta meille maahanmuuttajataustaisille se on erityinen uhka. Meille on annettava mahdollisuus edetä suomalaisessa yhteiskunnassa ja mahdollisuus osoittaa mihin me pystymme. Joskus se voi tarkoittaa sitä, että myös monikulttuurisuustyöhön satsataan resursseja. Me emme kuitenkaan halua elää veronmaksajien siivellä. Jos meidät hyväksytään suomalaisina, ei tarvitse enää olla huolissaan siitä, että me suomalaiset viemme suomalaisten työpaikat!

Pakolaisten oikeuksia säätelee kansainvälinen lainsäädäntö, halusimme me suomalaiset sitä tai emme. Monikulttuurisuus on tullut Suomeen, ja se on pysyvä ilmiö. Suomen somalialaisyhteisön edustajana ja työssäni maahanmuuttajien parissa näen, että maahanmuuttajien kotoutumisessa on paljon haasteita. Yleisellä tasolla puhutaan, että maahanmuuttajien pitäisi kotoutua suomalaiseen kulttuuriin. Jotkut sanovat: ”Maassa maan tavalla tai maasta pois”. Kuitenkin tiedetään, että kotoutuminen on kaksisuuntainen prosessi, se on vuorovaikutusta puolin ja toisin. Suomalainen yhteiskunta ja suomalaiset eivät ole vielääkään totuneet maahanmuuttajiin. Mitä enemmän maahanmuuttaja poikkeaa ulkonäöltään, uskonnoiltaan ja kieleltään suomalaisista, sitä kielteisemmin moni suomalainen häneen suhtautuu. Erivärisinä, eritapaisina ja eriuskoisina me somalialaiset olemme olleet tuomassa todellista, näkyvää ja monia häiritsevääkin monikulttuurisuutta Suomeen. Olemme kuitenkin samalla myös murtaneet jäätä meidän jälkeemme tulleiden pakolaisten tieltä kohti suomalaisten ja suomalaisen yhteiskunnan hyväksyntää. Mielestäni

Suomen somalialaisyhteisö on ollut monella tavalla uhrin asemassa. Se ei johdu vain pakolaisuudesta. On vaikea rakentaa elämää paikassa, jonne ei tunne olevansa tervetullut. Somalialaisten integroitumisvaikeudet ilmenevät ulkopuolisuuden tunteina ja yksinäisyytenä, koti-ikävä, ongelmia perheissä, työttömyytenä sekä alistumisena ja mielenterveysongelmina.

Suomessa on kymmeniä somalialaisten yhdistyksiä. Suomen Somaliliitto on pyrkinyt edistämään näiden yhdistysten välistä yhteistyötä, jotta voisimme tehdä paremmin työtä yhteisöjemme eteen ja saada äänemme paremmin kuuluviin. Osallistumme myös keskusteluihin viranomaisten ja muiden tahojen kanssa. Yksi keskeisin toimintaperiaate on ollut ennakkoluulojen vähentäminen ja suhteiden lähentäminen maahanmuuttajien ja suomalaisten välillä.

Maahanmuuttokeskustelun taso viimeaikoina ei ole ainakaan helpottanut tuota tehtävää. Tiedotusvälineet maalaavat edelleen somalialaisista uhkakuvia ja raportoivat ennen kaikkea negatiivisista asioista. Vieläkin uutisointi liittyy usein työttömyyslukuihin, rikoksiin ja nuorisojengeihin. Somalialaisista on luotu suomalaisten silmissä selvästi erottuva ryhmä, joka edustaa kaikkea sitä pelottavaa ja uhkaavaa, mitä maahanmuuttoon voi vastaanottavan maan väestön mielissä sisältyä. Tiedotusvälineiden antama kuva somalialaisista on myös hyvin homogeeninen, vaikka somalialaiset ovat etninen ryhmä, jonka sisäinen variaatio on laaja. Emme ole sellainen yhtenäinen ryhmä, jossa kaikki ajattelisivat asioista samalla tavalla ja toimisivat samalla tavalla. Vaikka suomalaisten somalialaisten koulutustaso ja sitä myöten kansalaistaidot ovatkin kehittyneet, niin kansalaistaitojen kehittämistä on edelleen tuettava ja erityisesti heikoimmassa asemassa olevien asioita on ajettava. Se on toimintaa, johon satsaamista jotkut pitävät tuhlauksena, turhan kalliina ”monikulttuurisuustyönä”. Meidän näkökulmastamme maahanmuuttajien kotoutumista tukeva työ kuitenkin hyödyttää koko suomalaista yhteiskuntaa.

Nuorempi sukupolvi on hyvää vauhtia juurtumassa suomalaiseseen yhteiskuntaan, ja nuorten valmiudet toimia kansalaisyhteiskunnassa ovat paremmat kuin heidän vanhempiensa valmiudet. Esimerkiksi Somaliliiton toiminnan yhtenä painopisteenä on ollut kannustaa nuoria mukaan toimintaan, aktiivisiksi kansalaisiksi, jotka tuntevat omakseen sekä Suomen somalialaisyhteisön että muun suomalaisen yhteiskunnan. Kenties suurin haaste kotoutumisessa on nuorten monikulttuurisen identiteetin vahvistaminen. Se edellyttää, että myös somalian kielellä ja somalialaiskulttuurilla on hyväksytty asema Suomessa. Tulevaisuuden kuva kotoutumisen osalta on pääosin valoisa. Olemme osoittaneet, että voimme kotoutua Suomeen. Suomen somalialaisyhteisö on silti edelleen huolissaan maahanmuuttajanuorten asemasta ja tulevaisuudesta. Mitä heistä tulee, kun he kasvavat aikuisiksi? Mistä he löytävät paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa, jos heihin suhtaudutaan vihamielisesti ja heidät nähdään vain uhkana tai ongelmana?

Viitteet

1. Ks. Suomen Somaliliiton kotisivut: www.somaliliitto.fi.
2. Toimittaja Esa Aallas kuvaa osuvasti suomalaisen median reaktioita somalialaispakolaisten saapumiseen kirjassaan *Somalishokki*.

Pelkkiä ongelmia?

Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena

Suomalainen julkinen keskustelu maahanmuutosta ja maahanmuuttajien kotoutumisesta oli vuosien ajan varsin konsensushenkistä, kunnes se syksyllä 2008 muuttui olennaisesti. Keskusteluun syntyi uusia, osin vastakkaisia asetelmia, joissa poliittiset toimijat ottivat mittaa toisistaan ja kiistelivät toimintalinjoista. Aiheen politisoituminen kytkeytyi kaksiin vaaleihin – lokakuun 2008 kunnallisvaaleihin ja kesäkuun 2009 eurovaaleihin – ja siten poliittiset puolueet olivat erityisen keskeisessä asemassa tässä muutoksessa. Julkiseen keskusteluun osallistuivat myös erilaisten järjestöjen ja viranomaisten edustajat sekä yksittäiset kansalaiset. Toisin kuin usein ajatellaan, maahanmuuttoasioiden politisoituminen ei ollut ainoastaan perussuomalaisten varassa. Nämä vetivät mukaan muiden puolueiden aktiiveja ja vaikutusvaltaisissakin asemissa olevia toimijoita. Keskustelussa pääosaan nousivat maahanmuuton ongelmat, mutta keskeisinä pidetyt kysymykset ja näkemysten perustelut vaihtelivat

Kun maahanmuutosta alettiin keskustella entistä laajamittaisemmin julkisuudessa, jouduttiin myös pohtimaan, miten puhua asioista, millaista kieltä käyttää ja miten suhtautua rasismiin. Nettisivustojen ja keskustelupalstojen avoin rasismi siirtyi hie-
man siistiytyneessä muodossa osaksi julkista keskustelua lehtien mielipidesivuille ja niin sanottujen maahanmuuttokriittisten

toimijoiden haastatteluihin. Varsinkin turvapaikanhakijoihin, mutta myös pysyvästi Suomessa asuviin maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin on ajoittain kohdistettu leimaavia ja halventavia nimityksiä. Keskustelun pelisääntöjen luomisessa avainasemassa on media, jonka käytännöissä ratkaistaan, kuka saa palsta- ja puhetilaa sekä millaisin sanankääntein maahanmuutosta ja Suomeen muuttaneista ihmisistä puhutaan.

Seuraavassa kuvaan yhdeksän kuukauden aikana tapahtunutta maahanmuuttokeskustelun politisoitumista ja tähän kehitykseen osallistuneita toimijoita¹. Pohdin myös, millaisia näkemyksiä keskusteluun osallistujat esittivät ja mikä oli maahanmuuton ongelmiin keskittyvien puheenvuorojen suhde rasismiin. Mihin maahanmuuttoa ja maahanmuuttopolitiikkaa arvostelevat kiinnittivät huomiota? Mitä eri suuntauksia keskustelussa esiintyi? Tarkastelen politisoitumista median välittämänä ilmiönä, jossa vain osa poliittisten toimijoiden kannanotoista ja teoista päätyy julkisuuteen. Puolueilla on voinut olla muitakin kantoja maahanmuuttoon ja kotoutumiseen, mutta käsittelen tässä vain julkiseen keskusteluun päätyneitä näkemyksiä.

Syksy 2008: maahanmuuttokriittisen näkökulman esiinmarssi

Lokakuussa 2008 pidetyissä kunnallisvaaleissa puoluekentällä alkoi tapahtua muutoksia, kun perussuomalaisten kannatus monien yllätykseksi lähti nousuun. Uusien valtuutettujen joukossa oli useita maahanmuuttopolitiikkaa arvostelleita ehdokkaita, kuten Helsingissä Jussi Halla-aho ja Espoossa Teemu Lahtinen. Vaalivoittajat saivat runsaasti mediahuomiota, ja toimittajat ottivat nopeasti käyttöön heidän esittämänsä itsemäärittelyksen ”maahanmuuttokriitikko”. Internetin keskustelu- ja blogisivustojen kautta kannatuksensa hankkineista perussuomalaisista kiistanalaisimmaksi hahmoksi nousi Jussi Halla-aho, joka on teksteissään arvostellut kovin sanoin islaminuskoa, maahanmuuton kasvua ja monikulttuurisuuden suosimista. Blogikirjoitukset johtivat Vihreiden naisten liiton tekemään rikostutkintapyyntöön,

jossa tulkittiin Halla-ahon yllyttäneen raiskaamaan punavihreitä naisia. Kyseisessä tekstissä Halla-aho näkee maahanmuuton lisääntymisen johtavan raiskausten määrän kasvuun ja toteaa:

Koska näin ollen yhä useampi nainen tulee joka tapauksessa raiskatuksi, toivon hartaasti, että uhrinsa sattumanvaraisesti valitsevien saalistajien kynsiin jäisivät *oikeat* naisihmiset. Vihervasemmistolaiset maailmanparantajat ja heidän äänestäjensä. Mieluummin he kuin joku muu. Heihin ei tehoa mikään muu kuin se, että monikulttuuri osuu omaan nilkkaan.²

Perussuomalaisten puheenjohtajaa Timo Soinia vaadittiin ottamaan kantaa Halla-ahon kirjoituksiin, mutta Soini piti tekstiä asiayhteydestään irrotettuna, eikä halunnut sanoutua irti kirjoituksista. Myöhemmin Halla-aho valittiin Helsingin uuteen kaupunginhallitukseen perussuomalaisten edustajana.

Perussuomalaisten vanavedessä myös muissa puolueissa alettiin puhua maahanmuutosta ongelmallisena kysymyksenä, jolle oli tehtävä jotakin. Joulukuussa Helsingin kaupunginjohtaja Jussi Pajunen (kok) kirjoitti blogissaan olevansa huolestunut maahanmuuton kasvusta ja turvapaikan hakijoiden määrästä. Hänen mukaansa ”nykyvauhdilla vuonna 2025 joka neljäs helsinkiläinen olisi maahanmuuttajataustainen” ja maahanmuuttajien alhainen työllistyminen oli huolestuttavaa. Pajunen korosti, että turvapaikanhakijamäärät olisi saatava vastaamaan vastaanottoikykyä ja että ”sisäänheittäjästä on palattava portinvartijaksi”.

Samaan aikaan maahanmuuttoministeri Astrid Thorsin (rkp) esittelemä hallituksen esitys ulkomaalaislain muuttamisesta joutui kovaan vastatuuleen eduskunnassa ja muilla politiikan kentillä. Lainmuutoksen lähtökohtana oli EU-direktiivin voimaansaattaminen, mutta joidenkin eduskunnan hallintovaliokunnan jäsenten mielestä laki oli liian salliva, ylitti direktiivien vaatimukset ja antoi liikaa tulkinnanvaraa. Kritiikkiä esittivät erityisesti hallituspuolueiden edustajat Tapani Tölli (kesk) ja Tapani Mäkinen (kok), jotka vaativat muutoksia lakiehdotukseen. Tätä

ennen lainmuutosta vastaan oli kerätty 28 000 allekirjoitusta saanut nettiadressi. Ministeri Thors joutui perääntymään ja lakiehdotuksen muotoiluja kiristettiin.

Vaikka kyse oli pienistä muutosehdotuksista ulkomaalaislakiin, muutoksen vastustajat saivat uhkan vaikuttamaan suurelta ja väittivät Suomen maahanmuuttopolitiikan muuttuvan Euroopan mittakaavassa poikkeuksellisen vapaaksi. Kokoomusnuoret vaativat ministeri Thorsin eroa, sillä ”ministerin oikeustaju poikkeaa niin ratkaisevalla tavalla tavallisten suomalaisten oikeustajusta, ettei hänellä ole edellytyksiä jatkaa ministerinä” ja koska hän ajaa Euroopan ”leväperäisintä” ulkomaalaislakia. Myös Kari Rajamäen (sd) mukaan Suomeen olisi syntynyt lakiehdotuksen myötä ”Euroopan liberaalein maahanmuuttopolitiikka”. Ulkomaalaislain muutoksen vastustajat mobilisoivat vielä vuoden lopussa joukkonsa, kun ministeri Thors valittiin Helsingin Sanomien yleisönäänestyksessä ”vuoden mokaajaksi”.

Talvi 2009: lisää tukea maahanmuuton rajoittamiselle ja näkyviltä siivoamiselle

Vuoden vaihteen jälkeen kiistelyä aiheutti suunnitelma sijoittaa turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksia Helsingin keskustaan. Osa alueen asukkaista ryhtyi vastustamaan suunnitelmia. Myös kokoomuksen kunnanvaltuutettu ja sosiaalilautakunnan varapuheenjohtaja Laura Rätty arvosteli hanketta todeten, että turvapaikanhakijat pitäisi keskustan sijaan sijoittaa jonnekin syrjemmälle. Hänen mukaansa suurimmalla osalla helsinkiläisistä ei ollut mahdollisuutta asua kantakaupungissa, eikä turvapaikanhakijoiden sijoittamista keskustaan voinut tällaisessa tilanteessa selittää ihmisille. Kokoomuksen ja keskustan valtuutetut sekä osa alueen asukkaista jatkoivat hankkeen vastustamista keskuksen perustamiseen asti.

Turvapaikkapolitiikkaa koskeva keskustelu virisi vilkkaana eduskunnassa ulkomaalaislain muutoksen hyväksymisen yhteydessä. Kritiikkiä esittivät useiden puolueiden edustajat, perus-

suomalaisten lisäksi esimerkiksi Kari Rajamäki (sd) ja Arto Sato-
nen (kok). Muutamat kansanedustajat, kuten Kimmo Kiljunen
(sd) ja Tommy Tabermann (sd) kyseenalaistivat maahanmuuton
rajoittajien perusteluja. He jäivät kuitenkin äänekkäämpien kol-
legoidensa varjoon. Myöhemmin ministeri Paavo Väyrynen
(kesk) hiillosti Astrid Thorsia maahanmuuttopolitiikasta halli-
tusohjelman puolivälitarkistuksessa, minkä takia kokouksen
raportoitiin myöhästyneen kolme tuntia suunnitellusta. Helsin-
gin Sanomien mukaan Väyrynen antoi Thorsin kuulla kunnian-
sa leväperäisenä pitämästään maahanmuuttopolitiikasta. Kes-
kusteluun oli tässä vaiheessa syntynyt jo useita itsestäänselvyyk-
sinä toistettuja väitteitä – ”leväperäinen” nykylinja ja Suomen
erityiset ”vetovoimatekijät”. Pääministeri Vanhanenkin ilmoitti
hallituksen selvityttävän, onko Suomella muista Pohjoismaista
poikkeavia ”vetovoimatekijöitä”, joiden takia tänne tulee aiempaa
enemmän turvapaikanhakijoita. Samalla Vanhanen kuitenkin
korosti, ettei rasismilla ole pienintäkään jalansijaa Suomessa.

Maahanmuuton rajoittamista vaativien voimien vaikutusval-
taa osoittaa se, että jopa puoluejohtajat alkoivat korostaa, että
maahanmuutosta on voitava puhua kovinkin sanoin leimautumat-
ta rasistiksi. Timo Soini kertoi olevansa kyllästynyt toistelevaan,
etteivät hän tai perussuomalaiset ole rasisteja. Kokoomuksen
Jyrki Katainen totesi, että maahanmuuttopolitiikasta pitää voida
keskustella avoimesti eikä maahanmuuttokriittisiä puheenvuoro-
ja käyttäviä ihmisiä saa automaattisesti leimata rasisteiksi. Katai-
sen mukaan perusteltuja maahanmuuttokriittisiä mielipiteitä esit-
tävät ihmiset usein vaiennetaan ja lytätään rasistileiman avulla.
Edellä kuvatun kehityskulun valossa ei ehkä ole yllättävää, että
Katainen avasi lisää tilaa maahanmuuttoa ja maahanmuuttopo-
litiikkaa arvosteleville näkemyksille väistelemällä selviä kannan-
ottoja ja toteamalla: ”Minulla on enemmän kysymyksiä kuin vas-
tauksia.” Puheenjohtaja Soini totesi kokoomukselle: ”Tervetuloa
asialinjalle”, toisin sanoen seuraamaan oman puolueensa linjaa.

Kevät 2009: rajanvetoja suhteessa ulkomaalaisvastaisuuteen ja rasismiin

Keväällä 2009 poliittiseen keskusteluun tuli kuitenkin uusi käänne. Julkisuudessa alkoi yhä useammin kuulua ääniä, joissa maahanmuuttokeskusteluun pesiytynyttä ulkomaalaisvastaisuutta ja rasismia kyseenalaistettiin sekä vaadittiin rajanvetoja sen suhteen. Useat tahot reagoivat keskustan eduskuntaryhmän puheenjohtajan Timo Kallin MTV3:n haastattelussa esittämään lausuntoon, jossa hän näki maahanmuuton ”räjähtäneen käsiin” lisäten, että ”mitä enemmän suomalaisten työuraa voidaan pidentää, sitä vähemmän me tarvitsemme myöskin työperäistä maahanmuuttoa”. Rkp:n puheenjohtaja, ministeri Stefan Wallin puuttui lausumaan voimakkaasti todeten sen perättömäksi, valitettavaksi ja typeräksi. Myös Helsingin Sanomat piti pääkirjoituksessaan lausuntoa asiattomana. Kallin lausuma teki näkyväksi laajemmallekin levinneitä näkemyksiä, joiden mukaan maahanmuutto on lähinnä haitallinen ilmiö ja maahanmuuttajia pitäisi Suomessa olla mahdollisimman vähän.

Rajanvetoja suhteessa rasismiin ja maahanmuuttokeskustelun kielenkäyttöön edustaa myös valtuutettu Halla-ahon saama syyte uskonrauhan rikkomisesta ja kiihotuksesta kansanryhmää vastaan. Syytteen taustalla olivat blogikirjoitukset, joissa hän käsitteli islamia ja pedofiliaa sekä esitti näkemyksiään somalia-laisten kansanluonteesta. Halla-aho myös sivuutettiin perussuomalaisten eurovaaliehdokkuudesta. Puheenjohtaja Soinin mukaan päätökseen ei kuitenkaan vaikuttanut syytteen nostaminen, vaan se, että Halla-ahon kannattajat keräsivät nimelistaa omalle valitsijayhdistykselle. Soini ei ole missään vaiheessa sanoutunut irti Halla-ahon ja puolueen maahanmuuttokriittikosiiven näkemyksistä, vaikkei ole itse aktiivisesti kyseisiä näkemyksiä esittänytkään.

Myös kokoomusnuorten piirissä tehtiin keväällä 2009 rajanvetoja suhteessa rasismiin. Kuopion ja Joensuun yliopiston ylioppilaskuntien hallitusten puheenjohtajat menettivät paikkansa,

koska olivat liittyneet rassistiseksi määriteltäyn Facebook-ryhmään ("Autetaan somali-ystävämme takaisin kotiin"). Ennen ylioppilaskuntien edustajistojen päätöksiä puheenjohtajien taustayhteisöt, Joensuun opiskelevat porvarit ja Kuopion tuhatkunta, olivat sanoutuneet irti rasismista korostaen etteivät hyväksy sitä missään muodossa.

Kevään aikana käytiin vilkasta keskustelua myös mielipidepalstoilla. Suurin osa Helsingin Sanomien julkaisemista kirjoituksista kritisoi yksipuolista kuvaa maahanmuutosta uhkana ja kyseenalaisti turvapaikanhaun "käsiin räjähtämisen". Järjestöjen edustajat, tutkijat ja yksittäiset kansalaiset, heistä osa maahanmuuttajataustaisia, toivat esiin huolensa maahanmuuttajiin kohdistuvien ennakkoluulojen kasvusta ja suhteuttivat Suomen maahanmuuttotilannetta eurooppalaiseen kehitykseen. Myös monissa kolumneissa toimittajat sekä kulttuurielämän ja tieteen vaikuttajat arvioivat kriittisesti käytyä keskustelua ja tarjosivat vaihtoehtoisia tulkintatapoja.

Pääministeri Vanhanen puolestaan pyrki tuomaan rauhallista, enemmänkin hallinnollista näkökulmaa kärjistyneeseen keskusteluun. Hän korosti työperäisen maahanmuuton tarvetta ja piti maahanmuuton vastustamista "tunnereaktionä taantumana". Vanhanen totesi turvapaikanhakijoiden hakemuksia käsiteltävän ja päätöksiä tehtävän sen mukaan, oliko aihetta saada turvapaikka vai ei.

Eurovaalit 2009: erilaisten näkemysten tuki punnitaan

Eurovaaleihin valmistauduttaessa puoluejohtajat allekirjoittivat Rkp:n ehdotuksesta vaalisäännöt, joissa sitouduttiin rasisminvastaisuuteen. Ainoastaan Timo Soini ei allekirjoittanut sopimusta, vaan väitti toimintaa painostukseksi.

Laimeaksi jääneessä vaalikampanjassa maahanmuuttokysymykset puhuttivat puoluejohtajia ja ehdokkaita jonkin verran, mutta vähemmän kuin olisi voinut edellä kuvatun kehityksen perusteella odottaa. Perussuomalaisten niin sanotut maahan-

muuttokriitikot toimivat näkyvimmin nettijulkisuudessa. Lehdissä ja paikallisradiossa ulkomaalaisvastaisin äänenpainoin kampanjoi kokoomuksen ehdokas Kai Pöntinen (”Sosiaalipummi-maahanmuuttajille stoppi! Suomalaisen elämänmuodon puolesta”). Kokoomuksen johto kielsi Pöntisen vaalimainoksen julkaisemisen, muttei selvästi sanoutunut irti tämän näkemyksistä. Vaalikeskusteluissa useat muut puoluejohtajat kritisoivat kokoomusta kaksilla korteilla pelaamisesta. Ruotsalainen kansanpuolue pyrki puolestaan kampanjassaan profiloitumaan moniarvoisuuden ja suvaitsevaisuuden puolustajana sekä perussuomalaisten vastavoimana. Huomiota herättää myös Helsingin Sanomien vaalipäivänä sunnuntaisivuillaan julkaisema suurikokoinen keskustelupuheenvuoro, jossa Maahanmuuttoviraston ja suojelupoliisin johtajat varoittelivat maahanmuuton (turvallisuus)-uhkista. Miksi maan suurin lehti nosti näkyvästi esiin juuri tuona päivänä maahanmuuton ongelmallisuutta ja uhkaavaa luonnetta korostavia näkemyksiä?

Eurovaalien tuloksena perussuomalaiset saivat toisen peräkkäisen vaalivoittonsa. Myös maahanmuuttokeskustelun vastakaista laitaa edustaneet, moninaisuutta ja rasisminvastaisuutta korostaneet ruotsalainen kansanpuolue ja vihreät pärjäsivät vaaleissa hyvin. Tappion kärsineellä vasemmistolla ei ollut koko yhdeksän kuukauden aikana paljoakaan sanottavaa maahanmuuttokeskusteluun. Kahdenlaista linjaa maahanmuuttoasioissa edustaneista puolueista kokoomus säilytti asemansa, mutta keskustan kannatus putosi.

Mistä tämä tarina kertoo?

Vaalien väliin jäävän kauden tarkastelu osoittaa, että maahanmuuton ongelmia ja rajoittamista painottavan näkökulman edustajia löytyy useista eri puolueista ja toimijatahoista. Ongelmiin ja uhkiin keskittyvä retoriikka on asettunut useisiin paikkoihin ja saanut erilaisia muotoja. Nettikirjoittelussa se esiintyy usein avoimen rasistisessa muodossa. Isojen puolueiden (kokoomuksen

ja keskustan, jossain määrin myös sosiaalidemokraattien) aktiivit korostavat pääosin maahanmuuton rajoittamista ja näkyviltä siivoamista, mutta myös ulkomaalaisvastaisuutta esiintyy (esimerkiksi ehdokas Pöntisen vaalikampanja, kansanedustaja Kallin lausunto, ylioppilaskuntien puheenjohtajien osallistuminen somalialaisten vastaiseen ryhmään). Näiden kahden välimaastoon asettuu perussuomalaisten joukko, jonka piiristä löytyy esimerkkejä kaikista edellä kuvatuista näkemyksistä ja julkisen esiintymisen muodoista, mukaan lukien rasistiseksi tulkittavaa puhetta. Perussuomalaiset esittävät myös aktiivisimmin näkemyksiä, joissa kritisoidaan Suomessa asuvien muualta muuttaneiden elämäntapoja, kulttuurisia ja uskonnollisia käsityksiä. Kokoomuksen, keskustan ja sosiaalidemokraattien joukoissa on lisäksi monia suvaitsevaisuutta ja tasa-arvoa korostavia aktiiveja, mutta näiden ääni ei ainakaan mediavälitteisessä julkisessa keskustelussa ole noussut esille.

Syksyllä 2008 alkaneessa maahanmuuttokeskustelussa esiintyi rinnakkain maahanmuuttopolitiikkaa arvostelevaa, maahanmuutonvastaista ja rasistista puhetta. Vasta kevätpuolella alettiin tehdä rajanvetoja suhteessa siihen, mitä puhutaan ja millä tavoin Suomeen muuttaneita tai täältä turvapaikkaa hakevia ihmisiä käsitellään. Julkiselle keskustelulle on ollut tyypillistä, että unohdetaan Suomen jo olevan monikulttuurinen yhteiskunta. Usein puhutaan tänne muuttaneiden päiden yli ja oletetaan ”maahanmuuttajien” olevan ryhmä, joka on jossain maan rajojen tai ainakin julkisen keskustelun ulkopuolella. Kuitenkin tähän ryhmään niputettavista ihmisistä valtaosa asuu pysyvästi Suomessa, monet ovat saaneet kansalaisuuden ja osa on syntynytkin täällä. Myös turvapaikanhakijoilla on oikeuksia, jotka viimeaikaisessa keskustelussa on monelta osin sivuutettu.

Vahvimmin rasisminvastaisena poliittisena toimijana profiloitui ruotsalaisen kansanpuolueen ryhmä ja jossain määrin vihreät. Vihreät ovat käsitelleet maahanmuuttoa ja kotoutumiseen liittyviä kysymyksiä laajasti ja pitkäjänteisesti poliittisissa

ohjelmissaan ja kannanotoissaan. Tästä huolimatta he jäivät politisoituvassa keskustelussa vähemmän näkyviksi kuin esimerkiksi aloitteita tehnyt ja moniarvoisuudella kampanjoinut ruotsalainen kansanpuolue. Muiden poliittisten puolueiden toimintaa leimasi joko kaksinaisuus tai näkökulmien puute. Erityisesti vasemmisto on ollut kovin hiljaa maahanmuuttoon, kotoutumiseen ja rasismiin liittyvistä kysymyksistä. Voi vain arvailla, oliko osasyä vasemmiston huonoon menestykseen eurovaaleissa kykenemättömyys muotoilla kantoja ja poliittisia toimintalinjoja suhteessa monia ihmisiä liikuttaneisiin maahanmuuton kysymyksiin. Muutamista maahanmuuttajataustaisista ehdokkaista huolimatta puolueet eivät näytä vakavissaan miettineen maahanmuuttajataustaisia kansanryhmiä potentiaalisina äänestäjinä ja kannattajina, joiden näkemyksistä oltaisiin kiinnostuneita. Toivottavasti viimeistään ensi kunnallisvaaleihin mennessä puolueissa on havahduttu pohtimaan, millaisin kysymyksiin ja ohjelmin myös maahanmuuttajataustaisia äänestäjiä voitaisiin tavoittaa ja motivoida poliittiseen osallistumiseen.

Aloite maahanmuuttoa ja kotoutumista käsittelevään keskusteluun tuli niin sanottujen maahanmuuttokriittisten voimien taholta. Ne myös pystyivät suurelta osin määrittelemään keskustelun käymisen tavat ja keskeiset kysymykset. Onkin syytä kysyä, missä ovat muut keskustelunavaukset ja vaihtoehdot nykyiselle suunnalle. Mitä kysymyksiä on jäänyt käsittelemättä ja miten maahanmuuttokeskustelu muuttuisi, jos laajemmat tahot (maahanmuuttajataustaisten järjestöt mukaan lukien) alkaisivat nostaa keskusteluun tärkeänä pitämiään aiheita? Kiinnostavaa ja uusia mahdollisuuksia avaavaa on ollut kirkkojen aktiivisuus maahanmuuttokysymyksissä. Sekä luterilainen että ortodoksinen kirkko ovat korostaneet humanitääristen perusteiden huomioimista turvapaikkaa myönnettäessä ja kritisoineet nykykriteerejä liian tiukoiksi (katso myös Horsti tässä teoksessa). Luterilainen kirkko on lisäksi yhteisvastuukeräyksessään nostanut esiin maaahanmuuttajataustaisten heikon työllistymisen ja

rahoittanut tilanteeseen muutosta tuovia hankkeita. Myös esimerkiksi Alepa-ketju ja Vantaan kaupunki ovat sitoutuneet maahanmuuttajataustaisten työllistämiseen.

Kärjistynyt vai kunnioittava keskustelukulttuuri?

Maahanmuuttopoliittisen keskustelun aktivoituminen ja ulkomaalaisvastaisten näkemysten nousu julkisuuteen ei ole yksinomaan Suomea koskeva muutos, vaan samantyyppinen kehitys on havaittavissa monessa muussa Euroopan maassa. Tariq Modoodin monikulttuurisuuden kriisiksi ja Ralph Grillon erilaisuuden käsittelyä koskevaksi takaiskuksi nimeämä ilmiö on ollut todellisuutta monissa länsimaissa viimeistään syyskuun 2001 terrorismihyökkäyksen jälkeen, mutta useissa maissa jo ennen tätä. Aiemmin monikulttuurisuuden nimeen vannoneissa yhteiskunnissa monet ovat nyttemmin alkaneet pitää moninaisuutta uhkatekijänä ja painottaa kulttuurisen yhtenäisyyden tarvetta. Etnisten ja uskonnollisten vähemmistöjen uskollisuutta kansakuntaa kohtaan on epäilty, ja näitä on vaadittu omaksumaan valtaväestön tapoja ja uskomuksia. Selvimpiä esimerkkejä polarisoituneen julkisen ja poliittisen keskustelun maista ovat Hollanti ja Tanska, joissa paluuta kansallisiin arvoihin ja erityisesti muslimiväestön sopeuttamista on vaadittu pontevasti.

Palatessani keväällä 2009 Tanskasta erästä seminaarista en voinut olla pohtimatta tanskalaisten tutkijakollegoiden huolta siitä, miten maan lehdistössä ja politiikassa puhuttiin maahanmuuttajataustaisista ryhmistä. Tanskalaistutkijoiden mukaan muukalaisvihamielinen ja rasistinen puhetapa on muuttunut osaksi tavallista julkisuuden kielenkäyttöä. Maahanmuuttajataustaista väestöä, erityisesti muslimeja ja Lähi-Idän maista tulleita, käsitellään julkisuudessa hyvin ongelmakeskeisesti ja yleisesti. Näiden nähdään uhkaavan kansallisia arvoja ja tapoja. Muhammed -pilakuvista syntynyt kiista oli ainakin osittain tämän kärjistyneen ilmapiiirin seurausta.

Lehtiä lukiessani mietin, voisiko Suomessa käydä samalla tavoin kuin Tanskassa. Tanskalaisessa politiikassa on tuttuja piirteitä: kannatustaan kasvattanut räyhäkkä maahanmuutonvastainen populistipuolue; edellisen maahanmuuttopolitiikkaa suurelta osin tukeva keskusta-oikeistolainen ryhmä; vasemmisto, joka ei ole kyennyt muotoilemaan vaihtoehtoa näille ja tyytyy laimeasti myötäilemään vallitsevia trendejä. Toisaalta erojakin löytyy. Puolueena perussuomalaiset ei ole esiintynyt aivan niin ulkomaalaisvastaisena ja kansallista ”puhtautta” korostavana kuin tanskalainen vertailukohtansa. Maahanmuuttokriittisinä ovat profiloituneet ennemminkin yksittäiset perussuomalaisten aktiivit kuin puolueen virallinen johto. Suomalainen keskustelu on myös kiinnittynyt enemmän maahantulon rajoittamiseen kuin täällä jo asuviin maahanmuuttajataustaisiin asukkaisiin.

Ennen kaikkea täytyy muistaa, ettei Suomi ole Tanska. Julkinen keskustelukulttuuri ja poliittinen puhe ovat toimintaa, jossa keskustelun käymisen tavoista ja suunnasta tehdään jatkuvasti päätöksiä. Ei ole kyse ajautumisesta, vaan julkiseen puheeseen osallistuvien tahojen valinnoista. Kevään mittaan yleistyneet rajanvedot suhteessa rasismiin ja uusien toimijoiden aktivoituminen maahanmuuttoon liittyvissä kysymyksissä tuovat toivoa siitä, että suomalainen keskustelukulttuuri voisi tulevaisuudessa olla myös maahanmuuttaneita asukkaita ja turvapaikanhakijoita kunnioittava.

Suomalaista maahanmuuttokeskustelua seuratessa hämmästyttää se, että vaikka rasismi on mainittu useaan otteeseen keskustelun kuluessa, on käyty erittäin vähän keskustelua siitä, mitä rasismi on ja millaisena se esiintyy suomalaisessa yhteiskunnassa. On vaadittu, ettei kriittisiä puheenvuoroja pidä leimata rasismiksi tai kiirehditty erottautumaan rasismista (katso tarkemmin Rastas tässä teoksessa). Sen sijaan ei ole käsitelty paljoakaan esimerkiksi työmarkkinoilla esiintyvää syrjintää ja rasismia tai arkisissa kohtaamisissa näkyvää rasismia. Alkutekijöissään on

myös keskustelu siitä, miten kulttuurieroja korostamalla ja jähmettämällä luodaan yleistäviä kuvia maahanmuuttajaryhmistä ja etnisistä vähemmistöistä. Jotta maahanmuuttoa ja kotoutumista käsittelevä keskustelu voisi edetä, on siihen tuotava myös tämäntyyppiset kysymykset.

Viitteet

1. Tapahtumat on poimittu seuraamalla systemaattisesti Helsingin Sanomien maahanmuuttokeskustelua koskevaa uutisointia lokakuun 2008 ja kesäkuun 2009 välisenä aikana. Analyysi perustuu 122 aihetta käsittelevään uutisjuttuun, kolumniin, mielipide-, vieraskynä- ja pääkirjoitukseen. Lisäksi olen lukenut puolueiden maahanmuuttoon liittyviä kannanottoja ja ohjelmia.
2. www.halla-aho.com/scripta/monikulttuurisuus_ja_nainen.html (haettu 18.8.2009). Kursiivi alkuperäisessä tekstissä.

Kirjallisuus

- GRILLO, RALPH (2007) An Excess of Alterity? Debating Difference in a Multicultural Society. *Ethnic and Racial Studies* 30: 6, 979–998.
- MODOOD, TARIQ (2007) *Multiculturalism: A Civic Idea*. Cambridge: Polity.

Rasismien kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa

Rasismista on keskusteltu Suomessakin jo vuosien ajan erilaisilla viranomais- ja kansalaisjärjestöfoorumeilla. Media on tarttunut aiheeseen lähinnä kertomalla rasistisista ääri-ilmiöistä tai aihetta käsittelevistä uusista tutkimuksista. Suomalaiset poliitikot sen sijaan ovat pääsääntöisesti kartelleet koko aihetta, kunnes sana rasismi alkoi talvella 2008–2009 yllättäen toistua myös heidän puheissaan. Itseään maahanmuutto- tai monikulttuurisuuskriittisiksi kutsuvien näkemykset ja tavat esittää näitä näkemyksiä näyttävät nostaneen myös rasismien yhdeksi julkisuudessa käytävän maahanmuuttokeskustelun teemaksi. Vilkkaaksi äitynyt keskustelu ei kuitenkaan ole keskittynyt huoleen vähemmistöjen kohtaamasta rasismista tai siihen, millä keinoin rasismia voitaisiin vastustaa ja ennaltaehkäistä. Julkinen keskustelu rasismista näyttää olevan ennemminkin keskustelua siitä, mikä kaikki ei ole rasismia. Rasismista puhutaan, kun halutaan kiistää omien tai kavereiden puheiden tai tekojen yhteyksiä rasismiin.

Kun monet maahanmuuttoa – tai ainakin tiettyjen maahanmuuttajien Suomeen asettumista – vastustavat koettelevat sivistyneen ja muita ihmisiä kunnioittavan keskustelun rajoja, he myös muuttavat suomalaista keskustelukulttuuria aiempaa populistisemmaksi. Kovasanaisimmat maahanmuuton vastustajat ovat herättäneet julkista arvostelua, mutta myös rohkaisseet

mutakin käyttämään epäkunnioittavia ilmauksia ja yleistäviä puhetapoja. Avoimen maahanmuuttovastaisuuden perussuomalaisille tuottama julkisuus ja lisääntynyt kannatus on selvästi innoittanut muidenkin puolueiden poliitikkoja, joitain virkamiehiä ja lukuisia internetissä nimettöminä pysytteleviä kansalaisia puheenvuoroihin, joissa maahanmuuttajat esitetään ennen kaikkea uhkana suomalaiselle yhteiskunnalle ja kulttuurille. Kaikkia näitä puheenvuoroja ei pidä tuomita yksioikoisesti rasismiksi. On kuitenkin selvää, että ne ovat vaikuttaneet yleiseen asenneilmastoon ja monien ihmisten elämään.

Monietnisessä, monikulttuurisessa yhteiskunnassa erilaisille rasismisyytöksille voi altistua kuka hyvänsä, erityisesti poliitikot, viranomaiset ja ne, jotka työskentelevät vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten parissa. Jonkun henkilön tai instituution nimeäminen rasistiksi tai rasistiseksi on vakava asia, ja erityisesti epäoikeudenmukaisiksi koetut rasismisyytökset ovat loukkavia. Rasistiksi leimautumista halutaan välttää myös siksi, että rasistisiksi tulkittavat puheteot voivat johtaa rikosoikeudelliseen vastuuseen.

Rasistiksi leimaaminen on kuitenkin eri asia kuin keskustelu siitä, miten jonkun henkilön tai instituution toiminta voi kytkeytyä rasismiin tai tuottaa sitä. Puhe aiheettomista rasismisyytöksistä voi olla myös yritys viedä huomio pois itse asiasta, joidenkin ihmisten kokemasta rasismista. Keskustelu, jossa rasismien mahdollisuus aina kiistetään, voi johtaa siihen, että asioiden selvittämisen sijaan rasismista vaietaan ja rasismin uhrit ja rasismiin puuttuvat vaiennetaan. Pahimmillaan maahanmuuttajien olemassaolo esitetään syyksi siihen, että Suomessakin ylipäätään esiintyy rasismia.

Viimeaikaisen maahanmuuttokeskustelun rasismikeskusteluja on analysoitu ja kommentoitu mediassakin.¹ Toisaalta, myös jotkut median edustajat ovat yhtyneet siihen kuoroon, joka höystää uhkakuvia maalailevat näkemyksensä ja maahanmuuttajat ensisijaisesti kielteisessä valossa esittävät käsityksensä kommenteilla,

joissa samalla kiistetään rasismi ja myös ikään kuin kehoitetaan olemaan edes puhumatta koko aiheesta. Tällaista rasismikeskustelua edustavat esimerkiksi kaupunkilehtiin kolumneja kirjoittavan A.-P. Pietilän kommentit, joiden mukaan ”maahanmuuttajista puhuja kaivaa verta nenästään” ja puhe maahanmuutosta ”ei ole rasismia vaan isänmaallisuutta”.² Samoissa kolumneissaan hän esittää hyvin negatiivisia stereotyyppioita maahanmuuttajista.

Tarkastelen seuraavassa tätä suomalaista maahanmuuttokeskustelua värittävää ilmiötä eli runsasta keskustelua siitä, mitä kaikkea ei haluta tai joidenkin mukaan ei tulisi määritellä rasismiksi. Esitän kaksi näkökulmaa siihen, miksi rasismista keskustelu on vaikeaa. Ensimmäinen näkökulma kytkeytyy tapoihin määritellä rasismia, toinen värisokeuteen eli kykenemättömyyteen tunnistaa rasismia ja ymmärtää sen monia merkityksiä ja seurauksia.

Rasismien monet määritelmät

Näkemyserot rasismi-sanan merkityksistä ovat hankaloittaneet paitsi rasismien vastaista työtä myös keskustelua maahanmuutosta ja sen seurauksista. Julkinen keskustelu tuottaa monenlaisia ja keskenään ristiriitaisiakin rasismien määritelmiä. Jotkut tavat puhua rasismista saavat keskusteluissa enemmän tilaa kuin muut, ja ne voivat muuttua vallitseviksi tavoiksi määritellä rasismia. Poliitikkojen ja viranomaisten näkemykset, samoin kuin toimittajien tulkinnat näistä, vaientavat helposti rasismien uhrien äänen.

Rasismien tutkijat tarkastelevat rasismia yleensä niin moniulotteisena ilmiönä, että sen kuvaaminen yksikertaisin määritelmien on vaikeaa, niin tutkijoille kuin heitä siteeraaville toimittajillekin. Tutkijoiden esittämät rasismien määritelmät poikkeavat toisistaankin jo siksi, että ne ovat usein tieteenalakohtaisia. Kun esimerkiksi aatehistorioitsijat ja filosofit puhuvat rasismista oppeina ja ideologioina, psykologeja ja sosiaalipsykologeja kiinnostavat rasistiset asenteet, yksilöiden rasismien kokemukset tai erilaisissa vuorovaikutus- ja ryhmäsuhteissa tunnistettava rasismi.

Sosiologiain tarkastelun kohteena ovat useimmiten olleet rasismien erilaiset institutionaaliset muodot ja se, miten rasismi vaikuttaa laajemmin yhteiskunnan rakenteissa ja sosiaalisissa suhteissa. Kulttuurintutkijat puolestaan ovat kohdentaneet kysymyksensä esimerkiksi siihen, miten rasismi muokkaa kulttuuria ja tapojamme esittää ympäröivää todellisuutta. Nämä erilaiset tutkimuksen kohteet ja tarkastelutavat eivät ole toisiaan pois sulkevia. Niitä ei myöskään tulisi asettaa mihinkään tärkeysjärjestykseen. Jotta ymmärrämme miten erilaiset rasimit ovat historian saatossa vaikuttaneet yhteiskuntaelämään ja kulttuuriin meillä ja muualla, tarvitsemme monitieteistä tarkastelutapaa, ja sen seurauksena myös laajoja rasismien määritelmiä.³

Rasismia määritellään myös lainsäädännössä, jotta erityisen vahingollisiin rasismien ilmenemismuotoihin voitaisiin puuttua. Lakien ja asetusten tuottamat rasismien määritelmät näyttävätkin pitkälti hallitsevan rasismista käytävää keskustelua. Rasistisia piirteitä sisältävät rikokset ovat kuitenkin vain yksi rasismien ilmenemismuoto. Kaikkea rasismia ei ole mahdollista eikä edes tarkoituksenmukaista vastustaa ja kitkeä lainsäädännöllisin keinoin. On selvää, että lait ja asetukset ohjaavat poliisin, oikeuslaitoksen ja monien muiden viranomaisten työtä ja asennoitumista rasismia koskeviin kysymyksiin. Säädösteksteissä rasismien määritelmät voivat kuitenkin olla niin tulkinnanvaraisia, etteivät arkijärjellä rasismiksi ymmärrettävät teot välttämättä enää määrityäkään rasismiksi rikosepäilyjä selvitetäessä ja lakeja sovellettaessa. Laura Peutereen tekemä Poliisiammattikorkeakoulun julkaisema tutkimus osoittaa, että toimittaessa vain hyvin kapeiden rasismien määritelmien varassa rasistinen rikollisuuskin jää helposti tunnistamatta ja tuomitsematta oikeuskäytännöissä.

Rasistiseksi toiminnaksi määritellään usein vain sellainen toiminta, jossa joku on ollut tietoinen toimintansa rasistisuudesta ja tarkoituksellisesti loukannut tai vahingoittanut jotakuta yksilöä tai vähemmistöä.⁴ Tällaiset toimijoiden motiiveista lähtevät määritelmät ohittavat kokonaan institutionaalisen, yhteiskunnan

rakenteissa vaikuttavan rasismin. Toimijoiden motiivien tarkastelua ei voi pitää myöskään rasistisia piirteitä sisältävien ja samalla rasismia uusintavien puhe- ja kuvaustapojen tunnistamisen lähtökohtana. Niiden rasistisuutta arvioitaessa huomio tulisi kohdistaa ennemminkin johonkin kuvaukseen sisältyvien rasististen merkitysten analyysiin ja siihen, mitä erilaisista teoista voi seurata kuin siihen, kenen ja millaista toimijuutta tai motiiveja erilaisten esitystapojen taustalla voidaan osoittaa. Jos haluamme keskustella vaikkapa siitä, pitäisikö jokin vaalimainos kieltää rasistisena, tärkeämpää on keskustella mainokseen kiinnittyvistä mahdollisesti rasistisista merkityksistä ja sen esittämisen mahdollisista seurauksista kuin siitä, ovatko mainoksen laatijan motiivit olleet rasistisia.

Kokoomuksen eurovaaliehdokkaan Kai Pöntisen Helsingin Sanomien etusivulla 29. toukokuuta 2009 julkaistu vaalimainos ”Sosiaalipummimaahanmuuttajille STOPPI!” herätti runsaasti huomiota ja keskustelua. Mainos oli yleistävä ja leimaava kiinnittäessään hyvin kielteisiä mielikuvia maahanmuuttajiin. Se, tunnistaako ja tunnustaako Pöntinen rasismia toimintansa taustalla ei ole tässä olennaista, vaan tärkeämpää on se, mitä kaikkea tuollaisten ilmoitusten julkaisemisesta voi seurata. Mainos vahvistaa entisestään kielteisiä mielikuvia maahanmuuttajista sosiaali-etuuksien väärinkäyttäjinä. Monet Suomessa asuvat maahanmuuttajat, olivatpa he riippuvaisia sosiaalituista tai eivät, varmasti tuntevat nahoissaan tuollaisten asenteiden vahvistumisen. Se voi näyttäytyä esimerkiksi lisääntyneenä häirintänä julkisilla paikoilla ja kouluissa maahanmuuttajien lasten kiusaamisena. Mielenkiintoista kohussa oli se, miten rasismin mahdollisuus haluttiin kieltää. Pöntinen itse ei tullut julkisuuteen selittelemään mainostaan tai motiivejaan. Helsingin Sanomien samana päivänä julkaistun verkkoliitteen mukaan Pöntisen taustapuolue Kokoomus sen sijaan kielsi heti Pöntiseltä kyseisen mainoksen käytön, puheenjohtaja Jyrki Kataisen sanoin siksi, että ”se antaa väärän kuvan Pöntisen ajattelusta”.⁵ Puoluesihtööri Taru Tujunen

esitti saman päivän Uudessa Suomessa hieman tiukempaa kritiikkiä mainosta kohtaan, mutta hänkin halusi ”korostaa, ettei Pöntisen vaaliohjelma sinällään ole rasistinen”.⁶

Rasistisen motiivin osoittamista vaikeuttaa myös se, että ainakin arkimerkityksissään sana motiivi viittaa yksilöiden sisäisiin prosesseihin, ajatteluun ja tavoitteisiin. Viime kädessä motiivin osoittaminen edellyttäisi, että joku myöntää ajatuksensa ja toimintansa tarkoituksen rasistiseksi. Edellä siteeratuilla kommentaareilla kokoomuksen johto halusi antaa mielikuvan siitä, etteivät sen ehdokkaat ole oikeasti rasisteja, ennemmin sitten vaikka ihmisiä, jotka antavat itsestään väärän kuvan omissa vaalimainoksissaan. Rasismintutkija Teun Van Dijkin tavoin voidaan kysyä kuinka todennäköistä rasistisen motiivin myöntäminen on silloin, kun se määrittää jonkin teon paitsi monien mielestä paheksuuttavaksi, mahdollisesti jopa rangaistavaksi. Jos jonkin asian rasistisuutta arvioitaessa lähdetään peräämään motiiveja, olisi myös selvitettävä keihin kaikkiin tuon motiivien arvioinnin tulisi ulottua. Voidaanko esimerkiksi yksittäisten poliitikkojen taustapuolueita vaatia vastuuseen niiden ehdokkaiden rasistisesta käyttäytymisestä muutoinkin, kuin edellyttämällä, että niidenkin toiminnan taustalla on oltava rasistiset motiivit? Pöntisen mainoksen uudelleenjulkaisemisen kieltäminen voidaan tulkita niin, että kokoomus puolueena haluaa irtisanoutua rasismista. Näkemykseni mukaan kieltämällä kyseisen mainoksen käyttämisen puolueen johto ainakin osoitti ottavansa ja kantavansa vastuuta ehdokkaansa toiminnasta. Esimerkiksi perussuomalaisen vaaliehdokkaiden toiminnan rasistisuudesta monesti vastuuseen vaadittu puoluejohtaja Timo Soini on toistuvasti kuitannut vastuukysymykset toteamalla, ettei hän itse ole rasisti. Tällaisissa tapauksissa vastuun välttely alkaa väistämättä tuottaa erilaisia epäilyjä taustayhteisön motiiveista olla puuttumatta rasismiin.

Entäpä kysymys esimerkiksi Helsingin Sanomien motiiveista ja vastuusta edellä mainitun, ainakin minun mielestäni rasistisen, vaalimainoksen julkaisijana? Lehtiyhtiö sai Pöntisen

mainoksesta maksettavien eurojen lisäksi hyvän uutisaiheen. En kuitenkaan uskalla epäillä näitä mainoksen julkaisemisen motiiveiksi. Pääkirjoituksia myöten selvästi rasismien vastaisia kantoja usein esittäneessä lehdessä todennäköisesti mietittiin hetki ennen kuin ilmoitus päätettiin julkaista. Median intresseissä on sananvapauden puolustaminen, minkä lehden vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen esitti mainoksen julkaisemisen perusteeksi.⁷ Virkkunen piti mahdollisena jopa sitä, että ”Pöntinen toivoi ilmoituksensa kieltämistä, jolloin hän olisi voinut esiintyä sananvapauden marttyyrina”. Tuleeko siis jo muutoinkin yhteiskunnan hierarkioissa heikoimmissa asemassa olevia ihmisryhmiä halventavia ilmoituksia julkaista sananvapauden nimissä? Virkkunen kuvaili ilmoitusta ”vastenmieliseksi”, mutta sen mahdolliseen rasistisuuteen lehti ei kuitenkaan suoraan ottanut kantaa.

Edellä olevalla halusin osoittaa sen, miten hyödytöntä pelkkä ihmisten motiiveihin tuijottaminen on silloin, kun keskustellaan rasismista. Rasismia voi olla ja sitä voi tuottaa myös sellainen toiminta, jota ei ole tarkoitettu rasistiseksi. Tällä en tarkoita kuitenkaan sitä, ettei myös motiiveista ja vastuista tulisi keskustella. Tietämättömyys jonkin rasistisen toiminnan taustalla lieinee hyväksyttävämpää kuin esimerkiksi omat poliittiset pyrkimykset tai halu tehdä rahaa joitain ihmisryhmiä halventamalla. Pelkkä jonkun toimijan motiivi ei kuitenkaan yksin riitä asioiden tai tapahtumien rasististen piirteiden analysoimiseen. Esimerkiksi poliisin, poliittisten puolueiden tai vaikkapa yliopistojen virallinen kanta voi olla kaikenlaisen rasismien vastustaminen, mutta silti niiden toiminnassa saattaa olla sellaisia piirteitä, joita voisi luonnehtia rasistisiksi tai joiden yhteyksiä rasistisiin ajattelutapoihin ja rasistisen asenteiden lisääntymiseen ainakin tulisi selvittää.

Kun eri puolella Suomea tapahtuneista maahanmuuttajiin kohdistuneista väkivallanteoista uutisoidaan, kaupunkien ja poliisin edustajat kiirehtivät yleensä toteamaan, ettei heidän kaupungejaan tulisi leimata rasistisiksi kaupungeiksi. Tälle on

perusteet. Suomessakaan tuskin löytyy yhtään sellaista kaupunkia, jossa ei esiintyisi rasismia. Pitäisikö meidän nimetä kaikki Suomen kaupungit rasistisiksi kaupungeiksi? Rasismi-leiman iskeminen suureen yhteisöön tai instituutioon ei aina ole strategisesti järkevää rasismien vastustamisen näkökulmastakaan. Toisaalta, ”tämä ei ole rasistinen kaupunki” vakuuttelujen sijaa monesti aiheellisempaa olisi ryhtyä selvittämään kuinka paljon ja millaista rasismia ”meidän kaupungissamme” esiintyy ja miten sitä voitaisiin vähentää. Toisinaan tällaisten uutisointien yhteydessä onkin haluttu samalla antaa viestiä siitä, että jokin kaupunki tai poliisi on valinnut nollatoleranssin suhtautumisessaan rasismiin. Viesti, jossa julistaudutaan vastustamaan rasismia, on aivan eri kuin viesti, jossa rasismien olemassaoloa vähätellään tai se kiistetään. Erilaiset tavat kiistää rasismien olemassaolo tai liittymisen joihinkin asioihin tai tapahtumiin voivat nekin osaltaan tuottaa ja muokata vallitsevia rasismien määritelmiä. Kemissä kesällä 2009 tapahtuneiden turvapaikanhakijoihin kohdistuneiden väkivallantekojen uutisoinnissa korostettiin sitä, ettei kaupungissa ole järjestäytynyttä rasistista rikollisuutta. Tuollaisen informaation välittäminen voi olla perusteltua, mutta toisaalta se saatetaan tulkita myös niin, että vain järjestäytynyt rasistinen rikollisuus katsotaan rasismiksi.

Rasismissa on kyse paitsi erojen osoittamisesta ja tuottamisesta myös niiden arvottamisesta ja merkityksellistämisestä sekä erotteluja seuraavasta eriarvoisuudesta. Eri ryhmien välisten erojen esiin tuominen ei vielä sinänsä riitä jonkin asian määrittelymiseen rasismiksi. Ihonväriin tai syntyperään viittaamista ei sitäkään pidä tuomita suoralta kädeltä rasismiksi. Sanojen ylenmääräinen varominen voi johtaa siihen, ettei rasismista voida tai uskalleta keskustella. Jos kuitenkin vaikuttaa siltä, että ihonväriin, syntyperään, kulttuuriin tai ”ulkomaalaisuuteen” viittaamista käytetään halventamiseen tai tällaisista viittaamisista seuraa se, että joku joutuu muita huonompaan asemaan, tilanteeseen yleensä liittyy rasistisia piirteitä. Samoin jos esimerkiksi

kulttuurieroista puhuttaessa jotkut kulttuuripiirteet esitetään samalla tavoin olemuksellisina ja muuttumattomina ominaisuuksina kuin miten ”ihmisroduista” on puhuttu, on aiheellista kysyä onko tällaisilla määrittelyillä yhteys rasismiin. Kysymys rasismista voidaan perustellusti esittää myös silloin, kun kaikki jotain ihmisryhmää koskevat puheenvuorot, esittivätpä niitä yksittäiset henkilöt tai esimerkiksi media, ovat korostuneen kielteisiä ja leimaavia.

Rasismien tutkimuksessa useat rasismien määritelmät lähtevät siitä, että jonkin asian rasistisuutta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota myös yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin, eri ryhmien mahdollisuuksiin määritellä itseä ja muita, sekä siihen, miten näitä määrittelyjä otetaan vallankäytön välineiksi. Valtaväestöön kuuluvilla on yleensä enemmän määrittelyvaltaa kuin vähemmistöillä. Suomessakin vaaleaihoisiksi luokiteltavat valtaenemmistöön kuuluvat suomalaissyntyiset esittävät kovin kärkevästi näkemyksiään siitä, milloin jokin asia on, tai vielä useammin ei ole, yhteydessä rasismiin. Paljon rasismia kokenut saattaa tulkita ja nimetä rasismiksi myös sellaisia asioita, jotka jäävät julkisessa keskustelussa vallitsevien rasismien määritelmien ulkopuolelle.

Värisokea vai kokemuksen tuottama tieto?

Tapoihimme määritellä rasismia vaikuttaa se, miten vakavaksi ongelmaksi rasismien ajattelemme. Ihmiset, jotka eivät näe rasismia merkittävänä yhteiskunnallisena ongelmana, suosivat helposti mahdollisimman yksinkertaisia ja suppeita rasismien määritelmiä. Henkilö, jota syytetään rasistisesta käyttäytymisestä, todennäköisesti turvautuu kapeimpiin mahdollisiin rasismien määritelmiin vastatessaan rasismisyytöksiin. Henkilökohtaiset rasismien kokemukset ja kuuluminen ryhmään, jonka jäsenet kohtaavat muita useammin rasismia, tuottavat toisenlaista tietoa rasismista. Rasismien uhritkin turvautuvat, tai joutuvat turvautumaan, vallitseviin yksipuolisiin puhetapoihin käsitellessään omia rasismien kokemuksiaan, mikä osaltaan vaikeuttaa noista

kokemuksista puhumista. He kuitenkin tietävät muita paremmin sen, miten monin tavoin rasismi vaikuttaa Suomessaakin.

Rasismi koskettaa koko yhteiskuntaa horjuttamalla yhteiskuntarauhaa, tuottamalla epätasa-arvoa ja vahvistamalla erilaisia viha-aatteita. Sitä voi myös luonnehtia epä-älylliseksi opiksi, joka saadessaan jalansijaa uhkaa koko kansan sivistystasoa. Rasismien seuraukset ovat vielä vahingollisemmat niille, joihin rasismia erityisesti kohdistuu. Rasismien kohteeksi joutumisen seurauksia ei Suomessa ole juuri tutkittu. Muualla tehty tutkimukset osoittavat, että rasismien kokemuksilla voi olla ihmisten hyvinvoinnille vakavia seurauksia. Ne voivat ilmetä turhautumisena ja stressinä sekä erilaisina terveysongelmina. Ne eristävät ihmisiä ympäristöstään ja tuottavat aineksia kielteisen minäkuvan rakentumiseen. Lasten ja nuorten rasismien kokemuksia käsittelevään tutkimukseeni osallistuneistakin jotkut kertoivat rasismien kokemukset merkittäväksi syyksi koulunkäynnin keskeyttämiseen, toiset taas kertoivat siitä, miten he olivat joko jo lapsina joutuneet tai aikuistuttuaan itse hankkiutuneet terapiaan selviytyäkseen kokemuksistaan.

Rasismien kokemukset voivat laukaista häiriökäyttäytymistä ja jopa väkivallaksi muuttuvaa protestointia, erityisesti jos ne yhdistyvät tunteeseen siitä, etteivät rasismien uhrin saa samaa suojaa ja kohtelua kuin muut yhteiskunnan jäsenet. Jonathan Hadley on kirjoittanut poliisin ja maahanmuuttajien suhdetta käsittelevässä kirjassa rasismien yhteyksistä Britanniassa esiintyneisiin kaupunkimellakoihin. Ranskan lähiöissä vuonna 2005 puhjenneisiin nuorisomellakoihin, samoin kuin Ruotsissa talvella 2008–2009 esiintyneisiin mellakoihin, on niin ikään liittynyt tapahtumia, joissa siirtolaisten usko poliisiin on vakavasti horjunut.⁸ Valtaväestöön kuuluvat tiedotusvälineitä seuraavat ihmiset eivät Suomessakaan voi olla täysin tietämättömiä siitä, miten rasismi tuottaa monille ihmisille paitsi syrjinnän kokemuksia myös suoranaista väkivallan uhkaa. Yksilöiden häirintä ja häpäiseminen jää kuitenkin helposti piiloon muilta kuin tuollaisen

rasismin uhreilta. Suomessa ammattiauttajatkin saattavat olla varsin ammattitaidottomia mitä tulee ihmisten rasismien kokemusten käsittelyyn.

Rasismi rakentuu väitteille perimän tuottamasta ihmisryhmien olemuksellisesta erilaisuudesta ja eriarvoisuudesta. Se loukkaa kohdettaan paitsi epäoikeudenmukaisuutensa ja epä-älyllisyytensä vuoksi myös merkitsemällä huonoksi ja arvottomaksi sellaiset asiat, jotka voidaan ajatella meille kaikkein läheisimmiksi ja erityisen henkilökohtaisiksi. Se tahraa kehomme ja meille läheisimmät ihmiset, vanhempamme ja sukumme. Tuhannet lapset Suomessa kasvattavat itsetuntoaan ympäristössä, jossa heidän vanhemmistaan ja samalla heistä itsestäänkin puhutaan toistuvasti ”sosiaalipummeina” ja uhkana suomalaisten hyvinvoinnille ja kulttuurille, tai synnynnäisesti vähemmän älykkäinä. Jo tieto siitä, että muut haluavat ja voivat loukata joitain ihmisiä tällä tavoin tuottaa tunteita, jotka tekevät tällaisista loukkauksista puhumisenkin vaikeaksi. Rasismien kokemukset voivat lamaannuttaa vahvankin ihmisen toimintakyvyn, etenkin jos hän tietää, etteivät muut välitä siitä, että jotkut joutuvat tällaisten loukkausten kohteiksi.

Ihmisillä, jotka joutuvat kohtaamaan ja pohtimaan rasismia, on muita enemmän ja monipuolisempaa tietoa paitsi rasismien erilaisista ilmenemismuodoista myös yksilön mahdollisuuksista puhua rasismista ja vastustaa sitä, samoin kuin siitä, miten valtaväestöön kuuluvat reagoivat rasismien kysymyksiin. Ihmiset, jotka tietävät olevansa potentiaalisia rasismien kohteita, ovat tietoisia siitä, että kaikenlainen rasismien tuottama yhteiskunnallinen epätasa-arvo voi olla myös heidän ongelmansa. Vaikka henkilö itse olisi välttynyt rasismilta, hän oppii paitsi median välityksellä myös tavallisissa kanssakäymisissä sen, miten Suomessa asennoidutaan ulkomaalaisia, maahanmuuttajia ja etnisiä vähemmistöjä kohtaan. Hän oppii myös sen, ettei lainsäädäntö suojaakaan ihmisiä rasismilta, kun kiistatta rasistiset teotkaan eivät aina johda syytteisiin. Internetin vallatessa yhä enemmän tilaa

mediajulkisuudesta puhetta maahanmuuttajista ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvista ihmisistä tuottavat yhä useammin myös avoimen rasistiset toimijat. Vaikka Suomessakin on ihmisten välistä tasa-arvoa korostavaa ja avoimen antirasististakin keskustelua, lujaaäniset rasistisia piirteitä sisältävät puheenvuorot tuntuvat peittävän sen helposti. Rasismia paljon kohdanneiden arjessa rasistisilla puhetavoilla ja niiden sallimisella on erityinen merkityksensä.

Valtaväestöön, tai englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa ”valkoisiin”, luokiteltavien ihmisten rasismiin liittyvää tietoa, ymmärrystä ja toimintaa on alettu kutsua antirasistisen toiminnan kentillä sekä ulkomaisessa rasismien tutkimuksessa termillä ”värisokeus”. Tuon sanan merkitys on Suomessakin muuttumassa myönteisestä kielteiseksi. Aiemmin sillä on tarkoitettu lähinnä ihmisten kohtelua samalla tavoin ihonväristä riippumatta. Nyt yhä useammin Suomessakin sanalla värisokeus on alettu viitata joidenkin kykenemättömyyteen tunnistaa rasismia, ja tämän seurauksena myös tunnustaa rasismien olemassaoloa ja sen monia merkityksiä yhteiskuntaelämässä, kulttuurissa ja erityisesti ei-valkoisiksi tai ei-meikäläisiksi luokiteltujen kokemuksissa. Rasismien merkitys yksilöille ei ole vain suoranaisen, avoimen rasismien kohtaamista, vaan myös sitä, että joudumme miettimään eri asioita ja toiminaan eri tavoin aivan arkisissakin tilanteissa riippuen siitä, miten meitä luokitellaan rasismien tuottamiin hierarkioihin.

Pohtiessaan omaa valkoisuuttaan tutkija Peggy McIntosh listaa asioita, jotka erottavat valkoisen ja ei-valkoisen kokemusmaailmaa, ja samalla ymmärrystä rasismista. Valkoisuus tässä ei viittaa suoraan ihonväriin, vaan siihen, miten meitä luokitellaan meikäläisiksi ja muukalaisiksi sekä arvotetaan ja kohdellaan sen mukaan mihin ryhmiin meidän ajatellaan kuuluvan. Esimerkiksi useimmat venäläistaustaiset eivät poikkea ihonväritään suomalaisten enemmistöstä, mutta heidän tietonsa rasismista Suomessa on toisenlaista kuin valtaväestön tieto. Henkilö, joka ei

ole joutunut pohtimaan rasismien merkityksiä omassa tai läheistensä elämässä, ei ole tietoinen siitä, miten monet rasismiin liittyvät asiat saattavat rajoittaa ja määritellä rasismia kohdanneiden arkea.

Mitä värisokea ihminen sitten ei tiedä tai ymmärrä? Hän ei ymmärrä sitä, että paikat ja tilanteet, joissa hänen ja hänen lastensa ei tarvitse tuntea pelkoa, voivat olla toisille vaarallisia. Värisokea ei ole koskaan joutunut ajattelemaan sitä, että hänet havaittaisiin kaikkialla helpommin kuin muut ja mielletäisiin aina ensisijaisesti jonkin vähemmistön edustajaksi (ja sen vuoksi tietynlaiseksi), siis ei esimerkiksi vain asiakkaaksi, oppilaaksi tai lapseksi tai mieheksi tai naiseksi. Henkilö, jonka ei tarvitse miettiä rasismia omana ongelmanaan, ei tule ajatelleksikaan, että häntä pidettäisiin laiskana tai aggressiivisena, potentiaalisena myymälävarkana tai muutoin vain epäluotettavana, pelotettavana, vähemmän älykkäänä – tai sitten erityisen lahjakkaana jossain asioissa, esimerkiksi urheilussa tai musiikissa – vain siksi, että hän on jonkun värinen tai niminen tai jostain kotoisin. Hän ei joudu pohtimaan sitä, milloin häntä syrjitään avoimilla asuntomarkkinoilla, työmarkkinoilla tai palveluissa. Koska hän ei joudu miettimään jatkuvasti sitä, liittyykö asioihin ja taphtumiin rasismia, hän ei myöskään ole tietoinen oman tietonsa rajallisuudesta.

Vaikka kaikki ihmisten kohtaama epäonni tai epäoikeudenmukaisuus ei johdukaan ihonväristämme tai etnisestä taustastamme, vain valkoisiksi tai meikäläisiksi luokitellut voivat ohittaa sen mahdollisuuden, että asioilla kuitenkin voi olla jotain tekemistä rasismien kanssa. Kokemuksen tuottama tieto rasismista pitää sisällään myös tiedon siitä, ketkä eivät tiedä, ketkä eivät ymmärrä eivätkä välitä. Tuo tieto, määrittäessään tietyt (länsimaiset, valkoiset) ihmiset tietämättömiksi ja pahimmillaan rasisteiksi, voi leimatessaan tuolla tavoin kaikki valtaväestöön vai valkoisiin kategorisoitavat ihmiset sisältää sekin rasisia piirteitä. Jos kuitenkin vain kiistämme tuollaisen alistettujen tiedon

rasistisena, kieltäydymme keskustelusta, ja pysymme ”värisokeina valkoisina”. Toinen vaihtoehto on, että toimimalla toisin, vähemmän värisokeasti, puramme tuollaisia asetelmia. Omasta värisokeudesta ulos murtautuminen edellyttää kuitenkin sitä, ettei rasismista vaieta. Sen sijaan että sanomme ”minä en ole rasisti” tai ”täällä ei ole rasismia” voimme sanoa ”en halua olla rasisti” tai ”täälläkään ei pitäisi olla rasismia”, ja jatkaa keskustelua siitä, miksi joku on nostanut rasismien teeman esiin. Rasismien olemassaolon ja mahdollisuuden yksioikoinen kiistämisen helposti lopettaa kaiken keskustelun ja estää tutustumasta toisen kokemukseen ja tietoon. Toimimalla toisin voimme murtaa sitä negatiivista valkoisuutta, joka herkästi tuottaa rasismia tai ainakin jättää reagoimatta siihen, ja on näin myös jatkuvasti alttiina rasismisyytöksille.

Kysymys vastuusta

Pohdittaessa julkisen keskustelun ja rasismien suhdetta on kysyttävä myös millaisia asioita eri ryhmiä nostetaan keskusteluun. Esimerkiksi pakolaispolitiikkaa on pystyttävä arvioimaan ja arvostelemaan siinä missä mitä hyvänsä politiikkaa ja toimintaa, mutta jos keskustelua käydään pääsääntöisesti ”elintasopakolaiset” -otsikon alla, on selvää, että tuohon keskusteluun osallistuneet ovat aktiivisesti muokkaamassa mielikuvia pakolaisista ryhmänä, joka vain, tai ensisijaisesti, havittelee taloudellista hyötyä. Myös monien muiden uhkakuvien esittäminen näyttää hallitsevan suomalaista maahanmuuttokeskustelua. Samalla monien ihmisten todelliset motiivit, tarve saada turvapaikka esimerkiksi kotimaassa koetun vainon ja väkivallan vuoksi, häviää julkisesta keskustelusta. Suojelupoliisin päällikkö Ilkka Salmi ja Maahanmuuttoviraston ylijohtaja Jorma Vuorio totesivat Helsingin Sanomissa kesäkuussa 2009 julkaistussa kirjoituksessaan, että ”maahanmuuton voimakkaaseen lisääntymiseen sisältyy riskejä, jotka saattavat tulevaisuudessa aiheuttaa vakavia ongelmia yleiselle turvallisuudelle”. Riskitekijöiksi he listasivat muun

muassa rikollisuuden, jengiytymisen, väkivallan ja järjestyshäiriöiden lisääntymisen. Kirjoituksen julkilausuttu sanoma oli, että maahanmuuttajien kotouttamisen resursseja tulee kasvattaa. Ainoana maahanmuuton myönteisenä puolena muutoin turvapaikanhakijoita käsittelevässä tekstissä mainittiin työperustainen maahanmuutto ja turvapaikanhakijoiden Suomeen tulon syyksikin esitettiin – esimerkiksi pakolaisten lähtömaissa vallitsevien väkivaltaisuuksien sijaan – ”naapurimaiden kiristynyt maahanmuuttopolitiikka ja suomalaisen sosiaaliturvan hyvä taso”. Näiden kirjoittajien valintojen kautta kyseinen kirjoitus ennemminkin vahvistaa tiettyihin maahanmuuttajiin liitettyjä kielteisiä asenteita kuin edesauttaa sellaisen mielipideilmaston syntyä, jossa maahanmuuttajien kotouttamiseen halutaan satsata resursseja. Kyseisen kirjoituksen merkitystä keskustelukulttuurin ja asenneilmaston muokkaajana korostaa vielä se, että kirjoittajat ovat korkeassa asemassa olevia virkamiehiä.

Poliitikot ja virkamiehet ovat hyvin tietoisia siitä, että tietyt puhutavat tai ainoastaan tiettyjen asioiden esiin tuominen voi vahvistaa kielteisiä asenteita maahanmuuttajiin ja vähemmistöihin. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa toimivan poliitikon tai virkamiehen ei pitäisi ohittaa vastuutaan asenneilmaston muokkaajana vain toteamalla, ettei hän itse ole rasisti. Kielteisistäkin asioista, kuten sukupuolten välisestä epätasa-arvosta eri kulttuureissa tai joissain yhteisöissä esiintyvistä rikollisuudesta, tulee voida puhua. Yleistävät sanavalinnat, tai ainoastaan tällaisten tekojen esiin tuominen jonkun ryhmän kohdalla, johtavat kuitenkin helposti koko ryhmän leimaamiseen. Tällä on seurauksensa kaikille kyseiseen ryhmään kuuluville, lapset mukaan lukien. Jos halventaviksi tai leimaaviksi tiedettyihin puhetapoihin ei puututa, ne saavat yleisesti hyväksytyjen tai ainakin siedettyjen puhetapojen aseman, ja muokkaavat maaperää rasismin kasvulle. Näin näyttää osin käyneen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa.

Poliitikkojen ajatellaan yleensä olevan vastuussa puheistaan ensisijaisesti äänestäjilleen. Heidänkin voidaan kuitenkin edellyttää

ymmärtävän suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja niiden mukanaan tuomia vaatimuksia, nimitetäänpä niitä sitten poliittiseksi korrektiudeksi tai kanssaihminen ihmisarvon kunnioittamiseksi. Yhä useammat toimijat Suomessa, niin yksilöt kuin instituutiot, ovat sitoutuneet rasismien torjuntaan ja ennaltaehkäisyyn. Voimme vaatia rasismiksi tulkittavasta toiminnasta pidättäytymistä myös niiltä toimijoilta, jotka eivät halua julistautua rasismien vastustajiksi. Populistit väittävät usein olevansa pienen ihmisen ja heikommassa asemassa olevien asialla. Suomessa monet maahanmuuttajat kuluva sosiaalisesti ja taloudellisesti heikoimmassa asemassa olevien joukkoon, ja heistä huomattava osa on väestötilastojenkin valossa pieniä ihmisiä, lapsia ja nuoria. Niitäkin, jotka eivät halua ajaa näiden ihmisten asiaa, voidaan edellyttää kaikkia ihmisiä kunnioittavia puhetapoja.

Rasismi on hankala sana, mutta silti rasismista täytyy keskustella. Joskus voi kuitenkin olla tarkoituksenmukaisempaa puhua asioista esimerkiksi joidenkin ryhmien leimaamisena, epäkunnioittavana ja ihmisarvoa loukkaavana puhetapoina tai yksipuolisena populismina. Jotta keskustelu ei heti ensimmäisenä katkeaisi ”Ei tässä ole kyse rasismista” -kommentteihin, voimme ensin nimetä ilmiöitä muillakin tavoin, ja sitten siirtyä keskusteluun siitä, mikä yhteys näillä voi olla rasististen asenteiden ja toiminnan lisääntymiseen.

Viitteet

1. Esim. Huvudstadsbladet 13.2.2009, ”Nazislagord skriks ut på Sannfinländares Facebook”, kirjoittanut Lena Skogberg; Turun Sanomat 8.3.2009, ”Hyssyttelyn aika on ohi”, kirjoittanut Kimmo Lilja; Aamulehti 2.6.2009, Ylänurkka, ”Tikulla Pihalle”, kirjoittanut Riitta Järventie.
2. Länsiväylä 3.6.2009, ”Omat lait Ulkomaalaisille”, kirjoittanut A.-P. Pietilä; Tamperelainen 24.2.2009, ”Maahanmuuttajilta suljetut kylät”, kirjoittanut A.-P. Pietilä.

3. Esittelen erilaisia rasismien tutkimuksessa tuotettuja rasismien määritelmiä tarkemmin artikkelissani ”Rasismi. Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia” teoksessa *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*.

4. Suomen lainsäädäntökin velvoittaa selvittämään rasistista motiivia tutkittaessa jonkin epäillyn rikoksen, esimerkiksi pahoinpitelyn tai kunnanloukkauksen, mahdollisesti rasistisia piirteitä. Rasistista motiivia voidaan tuolloin käyttää rangaistuksen koventamisperusteena. Sitä ei kuitenkaan tarvitse osoittaa eikä sitä tule soveltaa koventamisperusteena rikokseen, jossa rasistinen motiivi on huomioitu jo rikoksen tunnusmerkistön laadinnassa. Esimerkiksi kiihottaminen kansanryhmää vastaan kuuluu tällaisiin rikoksiin.

5. HS.fi 29.5.2009, ”Katainen tyrmää puoluetoveri Kai Pöntisen EU-vaalimainoksen”, kirjoittanut Joonas Laitinen.

6. Uusi Suomi 29.5.2009, ”Kokoomuksen eurovaaliehdokkaan mainos Hesarin etusivulla: ”Sosiaalipumminmaahanmuuttajille stoppi – puolue kielsi”.

7. HS.fi 29.5.2009, ”HS: Pöntisen vaalimainoksen julkaisu perustui sananvapauteen”, kirjoittanut Joonas Laitinen.

8. Ks. esim. Helsingin Sanomat 12.2.2009, ”Ruotsin poliisi kompuroi rasismiskandaaleissa”, kirjoittanut Kalle Koponen.

Kirjallisuus

BROWN, T. N., WILLIAMS, D. R., JACKSON, J. S., NEIGHBORS, H. W., TORRES, M., SELLERS, S. L. & KENDRIC, T. B. (2000) ”Being black and feeling blue”: The mental health consequences of racial discrimination. *Race & Society*, Vol 2:2, 117–131.

VAN DIJK, TEUN A. (1992) Discourse and the denial of racism. *Discourse & Society* 3(1), 87–118.

KLONOFF, ELISABETH A., LANDRINE, HOPE & ULLMAN, JODIE B. (1999) Racial Discrimination and Psychiatric Symptoms Among Blacks. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, Vol 5(4), 329–339.

GOLDBERG, DAVID THEO & SOLOMOS, JOHN (toim.) (2002) *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. Malden, Oxford: Blackwell Publishers, 1–12.

HADLEY, JONATHAN (2008) Poliisitoiminta ja kotouttaminen Britanniasa: sosiaalisen muutoksen merkitys. Teoksessa ARNO TANNER (toim.) *Poliisi ja maahanmuuttajat*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 67/2008. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 44–73.

ISAKSSON, PEKKA & JOKISALO, JOUKO (1999) *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismin aatehistoriaa*. Helsinki: Like.

- JASINSKAJA-LAHTI, INGA, LIEBKIND, KARMELA & VESALA, TIINA (2002) *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- MAC AN GHAILL, MÁIRTÍN (1999) *Contemporary Racisms and Ethnicities. Social and cultural transformations*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- RASTAS, ANNA (2005) Rasismi: oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa ANNA RASTAS, LAURA HUTTUNEN & OLLI LÖYTTY (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- RASTAS, ANNA (2008) Kuinka rasismi värittää kulttuureja ja identiteettejä. Teoksessa ANJA RIITTA LAHIKAINEN, RAIJA-LEENA PUNAMÄKI & TUULA TAMMINEN (toim.) *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 246–265.
- MCINTOSH, PEGGY (2001) White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack. Teoksessa PAULA S. ROTHENBERG (toim.) *Race, Class, and Gender in the United States*. New York: Worth Publishers, 165–170.
- O'BRIEN, EILEEN (2000) Are we supposed to be colorblind or not? Competing frames used by whites against racism. *Race & Society* 3: 1, 41–59.
- PEUTERE, LAURA (2008) *Rasistisia piirteitä sisältävät rikosepäilyt rikosprosessissa*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 73/2008. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- TUORI, SALLA (2009) *The Politics of Multicultural Encounters. Feminist Postcolonial Perspectives*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- UTSEY, SHAWN O, CHAE, MARK H, BROWN, CHRISTA F. & KELLY, DEBORAH (2002) Effect of Ethnic Group Membership on Ethnic Identity, Race-Related Stress, and Quality of Life. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, Vol 8 (4), 366–377.

II MEDIA MERKITYKSIÄ RAKENTAMASSA

Journalismin maahanmuuttokeskustelu: hymistelyä, kriittisyyttä vai rasismien tukemista?

Syksy 2008 ja alkutalvi 2009 toivat selvän muutoksen sekä suomalaisten poliitikkojen että journalismin tapaan keskustella maahanmuutosta. Aikaisemmin 2000-luvulla lähes kaikki poliittiset ryhmä ja journalismin valtavirta olivat puhuneet monikulttuurisuuden ja erityisesti työperäisen maahanmuuton puolesta, vain Timo Soinin johtama perussuomalaiset sekä muutamat selvästi rasiset pienryhmät olivat puhuneet avoimesti ulkomaalaisten Suomeen muutttoa vastaan. Vuodenvaihteen 2008–2009 tienoilla sekä poliittinen ryhmitys että äänenpainot muuttuivat. Maahanmuuton vastustamisen sijaan alettiin puhua ”maahanmuuttokriittisyydestä”, ja kriittisiksi ilmoittautuivat muutkin kuin perussuomalaiset. Perussuomalaisten varasijalle europarlamenttiin valittu Sampo Terho kiteytti muutoksen haastattelussaan kesäkuussa:

Oma maahanmuuttokantani on tiukan realistinen. Me perussuomalaisethan ollaan ainoina uskaltaneet tuoda esiin näitä vaikeuksia sen asian suhteen ja siitä jotkut innokkaasti ovat iskeneet leimakirvestä. Mutta nyt tässä asiassa nämä vanhat puolueet on ruvennut ikään kuin siirtymään meidän taustalle vähintään, jos ei jopa rinnalle, puhumaan ihan samoja asioita, joita me itse on yritetty tuoda esiin.¹

Poliittisen keskustelun painopisteen muuttumisen taustalla on ainakin kaksi asiaa: perussuomalaisen kannatuksen kasvu ja vaalivoitto kunnallisvaaleissa lokakuussa 2008 sekä syyskuussa 2008 alkanut finanssikriisi, taloudellinen taantuma ja lama. Perussuomalaisen vaalivoitto ja pelko kannatuksen edelleen kasvamisesta on koskettanut erityisesti keskustaa, sosiaalidemokraatteja ja vasemmistoliittoa, joiden äänestäjistä on tapahtunut vuotoa perussuomalaisiin. Kokoomus on säästynyt vaalitappioilta, mutta myös sen piirissä ääniä pelätään valuvan Soinin leiriin. Ilmeisesti vain vihreät, RKP ja kristillisdemokraatit ovat säästyneet merkittävältä äänivuodolta perussuomalaisiin.

Journalismissa maahanmuuttoa koskevan puhettavan muutos näkyi nopeasti, kun tiedotusvälineet lainasivat ja selostivat poliittisten toimijoiden puheita. Sama sävyn muutos on näkynyt myös pääkirjoituksissa, kolumneissa ja muissa mielipidekirjoituksissa, juttujen otsikoinnissa sekä siinä, millaisia haastateltavia valitaan juttuihin ja millaisia keskustelijoita television keskusteluohjelmiin.

Poliittisesti korrektia, rakenteellisesti vinoa

Ennen vuotta 1990 Suomessa oli vähän maahanmuuttajia, eikä heistä myöskään julkisuudessa kovin paljoa puhuttu. 1990-luvulla erityisesti Somalian pakolaisten, inkeriläisten paluumuuttajien ja Bosnian sodan pakolaisten saapuminen nosti maahanmuuttokysymykset journalismin näkyviksi puheenaiheiksi. Eri tulijat kontekstoititiin eri tavoin, mikä osaltaan oli luomassa maahanmuuttajaryhmien välistä hierarkiaa niin journalismissa kuin kansalaisten mielissä: ensimmäisten somalipakolaisten saapuesssa heikosti taustoitettu journalismi antoi maahanmuuttajille leiman, joka vaikuttaa somalialaisiin suhtautumiseen tänä päivänäkin. Bosnian pakolaiset ja heidän syynsä tulla Suomeen kuvattiin journalismissa täysin eri tavoin, mikä osaltaan loi pohjaa paljon suopeammalle suhtautumiselle heihin.

Median rooli maahanmuuttoa koskevien asenteiden luojana ja ylläpitäjänä koettiin merkittäväksi, ja niinpä Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikössä aloitettiin 2000-luvun alussa systemaattiseen mediaseurantaan perustuva tutkimus journalismin tavasta käsitellä maahanmuuttajia ja muita etnisiä vähemmistöjä. Lähes kymmenen vuoden ajan tehtiin suuriin aineistoihin perustuvaa etnisyyteen ja rasismiin liittyvien juttujen sisällön erittelyä sekä suppeampia tapaustutkimuksia.

Seurantatutkimusten mukaan etnisyyttä ja maahanmuuttoa käsiteltiin mediassa pääosin korrektisti, ja journalismin kuva maahanmuuttajista oli hyväksyvämpi kuin asennetutkimuksin mitattu yleinen mielipide. Halventavia nimityksiä ulkomaalaisista ei juuri käytetty, ja avointa rasismia esiintyi hyvin vähän, lähinnä yleisönosastokirjoituksissa. Näennäisen korrektiuden ohella tutkimus paljasti monia rakenteellisia vinoumia, jotka liittyivät esimerkiksi rikoksia ja muita ongelmia koskevien juttujen suureen määrään sekä etnisen taustan tarpeettomaan korostamiseen rikosten ja ongelmatapausten yhteydessä.

Tämän päivän maahanmuuttokeskustelun ymmärtämiseksi ja jäsentämiseksi kiinnitän huomiota kolmeen 2000-luvun alun mediatutkimuksissa esiin nousseeseen asiaan: rasismin käsitteelyyn, poliitikkojen rooliin maahanmuuttokeskustelussa sekä journalismin dialogisuuteen.

Rasismista sekä etnisiä vähemmistöjä vihaavista tai vieroksuista henkilöistä ja ryhmistä oli hämmästyttävän vähän juttuja seurantatutkimustemme aineistoissa. Samalla kun poliittisesti korrekti sisäsiisti journalismi siivosi avoimen rasismin palstoiltaan se myös paljolti vaiken i suomalaisen yhteiskunnan rasismista ja kansalaisten maahanmuuttoa kohtaan tuntemista ennakkoluuloista. Rasismia käsiteltiin yleensä vain maahanmuuttajiin kohdistuneiden väkivaltaisten hyökkäysten yhteydessä. Avoimen rasismin kannattajat eivät saaneet juuri lainkaan omaa ääntään kuuluviin valtamediassa.

Maahanmuuttajia vieroksuviin ja erityisesti avoimen rasistisesti suhtautuvien keskuudessa journalismia syytettiin hyönteistalousta ja ulkomaalaisten hyönteistalousta. Kun kielteisesti maahanmuuttoon suhtautuvat eivät saaneet ääntään kuuluviin journalismissa, negatiivinen kirjoittelu siirtyi internetin keskustelupalstoille ja rasististen järjestöjen verkkosivuille.

Toinen kiinnostava piirre 2000-luvun alun maahanmuuttoa koskevassa journalismissa oli poliitikkojen näkymättömyys. Muuhun yhteiskunnalliseen näkyvyyteensä verrattuna puolueiden edustajat osallistuivat hämmästyttävän vähän maahanmuuttoa koskevaan keskusteluun, ja erityisen niukkaa oli heidän osallistumisensa maahanmuuttajien ongelmia ja vaikeuksia koskevien asioiden käsittelyyn journalismissa. Mitä ilmeisimmin poliitikot olivat haluttomia ottamaan kantaa etniseen syrjintään liittyviin kysymyksiin, koska lähes jokaisen puolueen kannattajakunnassa oli sekä myönteisesti että kielteisesti maahanmuuttajiin suhtautuvia. Eri tavoin maahanmuuttajiin suhtautuvien äänestäjien odotuksiin vastattiin esimerkiksi kritisoimalla tuolloin Suomesta turvapaikkaa hakeneiden Slovakian ja Puolan romanien hakemusten hyväksymistä ja puhumalla samaan aikaan yleisellä tasolla maahanmuuton puolesta. Journalismin heikkoutena oli se, että se tyytyi poliitikkojen kaksinaiseen peliin eikä pakottanut heitä ottamaan konkreettisissa tapauksissa kantaa puolueiden hyväksymien hienojen rasisminvastaisten julistusten hengessä.

Kolmas nykykeskustelun taustaksi tärkeä asia koski sitä, miten maahanmuuttajat saivat äänensä kuuluviin mediassa. Etnisten vähemmistöryhmien edustajat olivat jutuissa useimmiten toisten puheen kohteina tai sitten muut – useimmiten viranomaiset – puhuivat heidän puolestaan. Lisäksi etnisiä vähemmistöjä koskevien juttujen ongelmana oli niiden ”yksiäänisyys”, valtaväestön ja maahanmuuttajien välisen dialogin puute. Tämä tarkoittaa sitä, että jutuissa yleensä referoitiin tai siteerattiin vain yhden tahon edustajia. Rikoksia ja lainsäädäntökysymyksiä koskevissa jutuissa keskeisiä puhujia olivat viranomaiset, kun taas vähemmistö-

ryhmät pääsivät ääneen ”omissa jutuissaan”, heidän näkökulmastaan tehdyissä haastatteluissa ja menestystarinoissa. Samojen juttujen sisällä eri näkökulmat kohtasivat harvoin. Valtaosassa jutuista puhujina oli vain suomalaisia, ja maahanmuuttajat olivat kohteina.

Kaiken kaikkiaan 2000-luvun alun suomalainen journalismi suhteessa etnisiin vähemmistöihin ja rasismiin oli näennäisesti korrektia, mutta samalla rakenteellisesti vinoutunutta. Aineistossa painottuivat yhtäällä rikoksista ja ongelmista kertovat jutut, joita toisaalla tasapainotettiin ”suvaitsevaisuusjournalismilla”, menestystarinoilla ja monesti myös maahanmuuttajia eksotisovilla jutuilla.

Journalismi muuttunut?

Viimeinen laajoihin aineistoihin perustuva seurantatutkimuksemme on vuodelta 2004, mikä on syytä ottaa huomioon edellä kuvattuja tuloksia arvioitaessa. Joiltakin osin journalismin maahanmuuttokeskustelussa on näkynyt 2000-luvun alun keskustelussa perättyjä parannuksiakin. Maahanmuuttajat – ainakin muut kuin turvapaikanhakijat – saattavat päästä aikaisempaa useammin itse puhumaan omista asioistaan, ja heitä esitetään tiedotusvälineissä aikaisempaa enemmän luonnollisissa yhteyksissään ja vuorovaikutuksessa muun väestön kanssa.

Sen sijaan maahanmuuttoa koskeva poliittinen argumentointi ja poliitikkojen rooli maahanmuuttoa koskevassa mediakeskustelussa on muuttunut luvun alussa kuvatulla tavalla: lama ja työttömyyden kasvu on hillinnyt puhetta työperäisen maahanmuuton tarpeesta, ja perussuomalaisten nousun pelko on aktivoinut ”maahanmuuttokriittistä” puhetta kaikissa suurissa puolueissa. Media on roolinsa mukaisesti uutisoinut poliitikkojen puheet, mutta se ei ole tyytynyt tähän. Se on myös aktiivisesti tuonut palstoilleen ja keskusteluohjelmiinsa maahanmuuttoa vastustavien pienryhmien aktivistit. Tämä on uusi piirre 2000-luvun alun journalismiin verrattuna.

Edellä viittasin perussuomalaisten nousuun ja talouslamaan maahanmuuttoa koskevan poliittisen keskustelun muutoksen selittäjinä. Kolmanneksi selittäjäksi voi nostaa median oman rakenteellisen kehityksen. Vielä 2000-luvun alussa verkon keskustelusivustot ja median journalistisesti toimitetut sisällöt olivat selvästi kaksi eri asiaa. Nyt internetistä on tullut myös journalismin keskeinen julkaisuareena, jonka rajapinta verkon muihin sisältöihin on hämärtymässä; journalististen välineiden verkkokeskustelut ovat toki tarkemmin valvottuja kuin muut, mutta samat puheenvuorot kiertävät molemmissa. Lehdet ja media-yritysten verkkojulkaisut lainaavat ja viittaavat blogeihin ja sosiaalisen median sisältöihin, ja vastaavasti journalistien esittämät maahanmuuttoa koskevat argumentit poimitaan verkkokeskustelujen aineksiksi.

Keskustelua, ”kritiikkiä” ja rasismia?

2000-luvun alun maahanmuuttokeskustelussa me tutkijat ehdotimme, että media voisi auttaa valtaväestön ja etnisten vähemmistöjen välisen keskinäisen vuorovaikutuksen ja ymmärryksen lisäämisessä, jos se organisoisi eri ryhmien edustajia dialogiin samoihin juttuihin. Arvelimme, että maahanmuuttajien ja muun väestön keskinäinen vuorovaikutus journalismissa saattaisi auttaa aidon dialogin kehittymistä valtaväestön ja vähemmistöryhmien välille myös median ulkopuolella.

Internetin ansiosta Suomeen oli syntynyt kahdenlaista julkisuutta suhteessa rasismiin: yhtäältä korrekti, suvaitsevaisuutta puolustava mutta samalla rasismista vaikeneva lehdistö ja televisio, toisaalta rasististen ryhmien ennakkoluuloja ja vihaa huokuvat nettisivut. Itse pohdin useissa kirjoituksissa ja toimittajien kanssa käydyissä keskusteluissa, mitä ongelmia aiheutuu siitä, että avoimen muukalaisvihamieliset mielipiteet eivät pääse valtajulkisuuteen ja dialogiin muiden näkemysten kanssa. Kysyin, onko vaientaminen paras tapa voittaa kansalaisten keskuudessa vielä laajalti vaikuttavia ennakkoluuloja ja vihamielisiä asenteita.

Nyt dialogia on saatu, kun poliitikot ovat aktivoituneet ja somalialaisia Afrikkaan lähettävät nettiaktivistit ovat päässeet valtamediaan näkemyksiään esittelemään. Yksi keskustelun perusta on ollut vuoden 2009 alkupuolella hiukan lisääntyneet turvapaikkahakemukset, mutta siltä osin mediakeskustelu on ollut kaikkea muuta kuin tasa-arvoista dialogia, sillä kohteena olevien turvapaikanhakijoiden ääni ei kuulu mediassa.

Sekä poliitikot että maahanmuuttoa vastustavat nettiaktivistit puhuvat ”maahanmuuttokriittisyyden” nimissä, ja usein he myös irtisanoutuvat rasismista:

Rasismi on kauhea asia silloin kun sitä todella näkee, silloin kun joku väittää syntyperällensä olevansa ylempi ja joku toinen taas alempi, pelkän syntyperänsä perusteella, geeniensä perusteella. Se on erittäin vakavaa, mutta mä en ainakaan tiedä yhtäkään perussuomalaista, joka olisi ikinä toiminut tällä tavalla.²

”Maahanmuuttokriittisyyden” ja rasismin suhde on vastuullisen journalismin avainkysymys. Journalismiin kuuluu olla kriittistä, eikä kaikkia Suomen maahanmuuttopolitiikkaa arvostelevia pidä leimata rasisteiksi. Mutta pelkkä ”kriittisyyteen” liitetty retorinen irtisanoutuminen rasismista ei vielä merkitse, etteikö rasistinen ilmapiiri ”kritiikin” tuloksena vahvistuisi. Jos journalismi myötäilee poliittisten toimijoiden äänenpainojen muutosta, se on omalta osaltaan vahvistamassa yhteiskunnan rasistisia pohjavirtoja ja luomassa kasvualustaa monessa Euroopan maassa nähdylle maahanmuuttovastaisille populistisille liikkeille.

Viitteet

1. Sampo Terho, TV 2 Ajankohtainen kakkonen 23.6.2009
2. Sampo Terho, TV 2 Ajankohtainen kakkonen 23.6.2009

Kirjallisuus

Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön rasismia ja etnisyyttä koskevia mediaseurantatutkimuksia (suurin osa julkaisuista luettavissa myös internetissä, ks. <http://tampub.uta.fi/>):

- LUOSTARINEN, HEIKKI, ESKONEN, HANNA, HORSTI, KARINA, NIKUNEN, KAARINA & PÖYHTÄRI, REETA (2007) *Maahanmuutto ja media. Eurooppalaista tutkimusta ja kotimaisia ennusteita*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 41/2007.
- MAASILTA, MARI, RAHKONEN, JUHO & RAITTILA, PENTTI (2008) *Islam suomalaisissa joukkoviestimissä*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 103.
- MAASILTA, MARI, SIMOLA, ANNA & AF HEURLIN, HEIDI (2008) *Maahanmuuttaja mediankäyttäjänä*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 107.
- MARKKANEN, MARI (2003) *Etnisyys ja rasismi suomalaisissa nuortenlehdissä*. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- PEKKINEN, ANNA-MARIA (2003) *Rasismia Internetissä – vierasviihaisen nettiaineiston kartoitus*. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- RAITTILA, PENTTI (toim.) (2002) *Etnisyys ja rasismi journalismissa*. Suomen Journalistiliitto ja Tampere University Press.
- RAITTILA, PENTTI & KUTILAINEN, TOMMI (2000) *Rasismi ja etnisyyys Suomen sanomalehdissä syksyllä 1999*. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja C 31/2000.
- RAITTILA, PENTTI (2004): *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tampere University Press. Mediatutkimuksia.
- RAITTILA, PENTTI (toim.) (2005) *Etnisyyttä, rasismia ja dialogia sanomalehdissä ja Internetissä*. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja C 39/2005.
- RAITTILA, PENTTI (toim.) (2007) *Keskusteluja etnisyydestä mediassa. Suomalaisen, maahanmuuttajien ja tutkijoiden tulkintoja*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 102.
- ROOS, JONNA (2005) *Etnisyys ja rasismi radiossa – selvitys kahden päivän ohjelmavirrasta keväällä 2005*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, Journalismin tutkimusyksikkö.
- SIMOLA, ANNA (2008) *Tervetullut työvoimaksi. Työperäinen maahanmuutto mediassa*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja A109.

SUIHKONEN, MINNA (2003) *"Kukaan ei halua elää semmoista elämää, jossa omaa ääntä ei kuulu". Haastattelututkimus etnisten vähemmistöjen omasta mediasta ja vähemmistötaustaisten toimittajien pääsystä valtamediaan.* Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.

Kyllä Suomeen yksi nainen mahtuu!

Turvapaikanhakijat uhreina ja uhkana
suomalaisessa julkisuudessa

Journalismi kehystää yleensä turvapaikanhakijat ja dokumentoimattomat siirtolaiset joko uhkana tai uhreina. Yhtäältä nämä siirtolaiset esitetään julkisuudessa yleistä järjestystä, terveyttä ja lakia uhkaavina muukalaisina, jotka ”vyöryvät”, ”virtaavat” ja ”tulvivat” aina liian suurina joukkoina yli rajan. Toisaalta heidät nähdään sotien, luonnonvoimien, valtioiden tai ”kulttuuriensa” uhreina. Uhri- ja uhkakehys vaikuttavat ensin hyvin erilaisilta, ja monet turvapaikanhakijoita puolustavat järjestöt ja aktivistit haluavat korostaa uhrikehystä uhkakehyn vastapainona¹. Kun suomalainen maahanmuuttokeskustelu on viime aikoina kärjistynyt ja politisoitunut, on ajankohtaista pohtia myös vasta-argumentointia kriittisesti. Seuraavassa pohdin, miten nämä kaksi erilaista kehystä, uhka- ja uhrikehys, asettuvat laajempaan kertomukseen siirtolaisuudesta ja kansakunnista. Ovatko kehykset vastakkaisia? Millaisia ongelmia uhrikehykseen liittyy?

Siirtolaiset uhkana – ”meidän” perspektiivistä laittomia

Uhkakehys, jossa tulijat nähdään erityisesti laittomina, on eurooppalaisessa ja suomalaisessa journalismissa uhrikehystä hallitsevampi. Maahantulo tai sen järjestäminen voivat olla ”laittomia”, esimerkiksi turvapaikanhakija on tullut maahan ilman asianmukaisia papereita. Maassaolo voi olla ”laitonta” myös, jos

turvapaikanhakija on jäänyt maahan ilman lupaa. Tyypillisesti journalismissa painotetaan sanaa ”laiton”, ja sen perään voidaan liittää sana pakolainen, turvapaikanhakija tai siirtolainen. Laittomuus ymmärretään itsestäänselvyytenä, eikä sen merkitystä kyseenalaisteta. Epävakaista oloista lähtevä ei yleensä pysty hankkimaan papereita, joita Euroopan kiristynyt rajavalvonta vaatii. Kuitenkin maahantulo tai matkan järjestäminen ilman papereita sallitaan humanitaarisista syistä.

Turvapaikanhakijoita alettiin Länsi-Euroopassa 1990-luvun aikana syyttää rikollisuudesta, taudeista ja huijauksesta. Koko sana sai negatiivisen sivumaun, ja humanitaariset argumentit unohdettiin laittomuutta painotettaessa. Julkisessa ja poliittisessa keskustelussa alettiin tehdä eroa ”aidosti vainottujen pakolaisten” ja ”huijaripakolaisten” välille. Toiset määriteltiin uhreiksi ja toiset rikollisiksi.

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on erityistä jako kiintiöpakolaisiin ja turvapaikanhakijoihin. Kiintiöpakolaiset valitaan maailman pakolaisleireiltä, ja nykyisin yhä merkittävämpi kriteeri on heidän valmiutensa ”integroitua” Suomeen. Turvapaikanhakijat taas tulevat omin neuvoin Suomeen, kuka milläkin keinolla keplotellen nykyisin kiristyneen rajavalvonnan ohitse. Kiintiöpakolaisuus asettuu helpommin uhrikehykseen, jossa tehdään ero suojelijan ja suojeltavan välille. Suomalaisten valikoimat pakolaiset vaikuttavat helposti kiittolisilta ja tyytyväisiltä kohtaloonsa. Heitä ei kuvata aktiivisina toimijoina, jotka esimerkiksi valitsisivat mihin haluavat asettua ja vaatisivat oikeuksiaan. Turvapaikanhakijat taas näyttävät lähtökohtaisesti aktiivisilta; he tulevat itse ja pyytävät turvapaikkaa. Journalismissa tosin heidät painetaan passiivisuuteen tai korostetaan vääränlais-ta aktiivisuutta, kuten huijausta ja rikollisuutta.

Journalismi harvemmin kertoo Eurooppaan ja Suomeen tulemisen syitä ainakaan rutiiniuutisen lajityypissä, josta päivittäinen julkisuus pääosin rakentuu. Ymmärryksemme sotaa, katastrofeja, yhteiskunnallisia ja poliittisia ongelmia pakenevista

ihmisistä keskittyy Eurooppaan. Harvoin dokumentoimaton siirtolaisuus ja turvapaikanhaku muistetaan esittää globaalina kriisinä ja tuoda esiin, että valtaosa maailman pakolaisista jää lähtömaiden naapuriin Aasiassa ja Afrikassa.

Rutiiniuutinen ei kuitenkaan ole ainoa lähde maailmankuvan muodostamiseen, vaan journalismi koostuu useista erilaisista lajityypeistä ja viestimistä. Esimerkiksi reportaaseissa ja dokumenteissa mennään usein syvemmälle ongelman syihin ja lähemmäs siirtolaisia ihmisinä. Kun suomalainen toimittaja tekee jutun Senegalissa Eurooppaan lähtevistä siirtolaisista, heidän kotikylistään ja perheistään, rutiiniuutisten toistama kuva pienissä veneissä nääntyivistä afrikkalaismiehistä saa monipuolisempia vivahteita. Siirtolaiset kuvataan olosuhteidensa uhreiksi ja sankareiksi, jotka uhraavat oman nuoruutensa tukeakseen Euroopasta lähettämillään varoilla Senegaliin jääneitä sukulaisiaan.

Siirtolaiset uhreina: siirtymä ”muista” ”meihin”

Uhrikehykseen kytkeytyy kuitenkin kriittinen kysymys: millä perusteella jotkut kehystetään uhreiksi ja toiset uhkan aiheuttajiksi? Ensinnäkin kyse on erottelusta: tehdään ero hyväksytytjen ja hyljeksittyjen tulijoiden välille. Erotteluja tehdään ja ylläpidetään yhteiskunnassa eri tasoilla, esimerkiksi laeissa ja arkipäivän käytännöissä. Jo jako kiintiöpakolaisiin ja turvapaikanhakijoihin sekä turvapaikkajärjestelmä itsessään tuottavat eroja suojeluun oikeutettujen ja muiden välille. Monet ihmisoikeusjärjestöt ovatkin tarkkoja näiden rajojen ylläpitämisessä. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisasiain päävaltuutetun toimisto (UNHCR) ei halua julkisesti kritisoida turvapaikkapäätöksiä suojellakseen turvapaikkaprosessia sinänsä, kun koko prosessi on joutunut poliittisen pelin nappulaksi ja kovan kritiikin kohteeksi².

Journalismi on rakentanut yleistä ymmärrystä turvapaikanhakijoista ja dokumentoimattomista siirtolaisista kahtiajakautuneesti: yhtäällä on puhuttu ”todellisista” suojelua tarvitsevista

pakolaisista ja toisaalla järjestelmää hyväksikäyttävistä ”turvapaikkashoppailijoista”. Esimerkiksi vuonna 1999 julkisuudessa puhuttiin sekä pakolaisten puolesta että turvapaikanhakijoita vastaan. Keväällä 1999 julkisuudessa kritisoihti silloisen pääministerin Paavo Lipposen aikeita ottaa vain 50 Kosovon pakolaista leireiltä Suomeen, ja lopulta luku kasvoi tuhanneksi³. Samana vuonna Suomeen tuli Slovakian romaneita turvapaikanhakijoina, ja heidät määriteltiin julkisessa keskustelussa nopeasti ”perusteettomiksi” viranomaisten määrittelyä tukien. Välttämättömyyden retoriikkaa käyttänyt uutisointi vaati nopeita tekoja ja legitimoi turvapaikkapolitiikan muutokset, kuten nopeatun käsittelyn. Käsite ”perusteeton turvapaikanhakija” oli otettu suoraan viranomaisten kielenkäytöstä yleiseen journalistiseen käyttöön vuosituhannen vaihteessa. Samaan aikaan Euroopassa puhuttiin ”laittomista” siirtolaisista, ja laittomuuden retoriikka siirtyikin 2000-luvun alussa myös suomalaiseen journalismiin.

Toiseksi, hyväksyttyjen tulijoiden kohdalla tehdään yleensä siirtymä ”muista” ”meihin”. Ranskalaisfilosofi Luc Boltanskin mukaan ”toinen”, joka suvaitaan ja hyväksytään suojeltavaksi, on määriteltävä jossain määrin ”meidän” kaltaiseksi, yhteisöömme kuulumisen ansaitseväksi. Häneltä riisutaan tietyt suvaitsevaisuutta estävät ja häiritsevät etniset merkit, ja ”meidän” kulttuuriin ja arvoihin kuuluviksi miellettyjä asioita korostetaan.

Suomessa siirtymää vieraasta tutuksi tehdään esimerkiksi korostamalla kovaa työntekoa, saunomista ja sukupuolten tasa-arvoa sekä naisten itsenäisyyttä. Näiden seikkojen korostamisen voi tulkita kahdella tavalla. Ensinnäkin sen voi ajatella tuottavan mielikuvaa, että ”toinen” olisi yleensä alistettu tai laiska, ja nämä tietyt yksilöt tekevät poikkeuksen. Toinen vaihtoehto on, että tekstin tuottaja käsittää yleisönsä maahanmuuttajia vieroksuvaana, ja siten pyrkii kumoamaan mielikuvan korostamalla näiden ahkeruutta ja itsenäisyyttä.

Kulttuuriensa uhreja, suomalaisuuden suojelemia

Turvapaikanhakijoita ja dokumentoimattomia siirtolaisia ei ole julkisuudessa juuri puolustettu 1990-luvun alun jälkeen. Uhrikehys ei ole saanut päivittäisjulkisuudessa uhkakehykseen verrattavaa asemaa. Vuonna 2007 turvapaikanhakijoiden oikeuksia puolustavat verkostot ja järjestöt saivat kuitenkin valtakunnan julkisuudessa ensi kertaa läpi selkeän uhrikehysten, joka pakotti silloisen Ulkomaalaisviraston puolustamaan julkisesti toimintaansa. Ulkomaalaisviraston julkinen kuva oli tutkimuksen mukaan maahanmuuttoviranomaisista kaikkein heikoin, ja sisäasiainministeriö ryhtyi korjaamaan sitä 2007 vuoden lopulla, jolloin muun muassa työministeriön maahanmuuttoasiat siirrettiin sisäasiainministeriöön ja Ulkomaalaisvirasto nimettiin Maahanmuuttovirastoksi.

Evangelisluterilaisella kirkolla oli merkittävä rooli uhrikehysten nostamisessa journalismin agendalle. Vuonna 2007 Suomen ekumeeninen neuvosto julkaisi seurakunnille suunnatun Kirkko turvapaikkana -oppaan⁴ seuraten muita eurooppalaisia, erityisesti ruotsalaisia ja norjalaisia kirkkoja. Jo 1980-luvulla monissa Euroopan maissa, kuten Saksassa ja Ruotsissa, kielteisen päätöksen tai palautusmääräyksen saaneet turvapaikanhakijat olivat saaneet suojaa seurakunnilta. Juuri kirkon näkyvä asema julkisuudessa nosti turvapaikanhakijoita tukeneen rintaman arvovaltaa. Uutisjournalismi sai kirkosta riittävän voimakkaan vastapainon Ulkomaalaisvirastolle ja pystyi kehystämään tilanteen kahden suuren instituution väliseksi kiistaksi.

Pian turvapaikkaohjeen jälkeen turkulainen seurakunta tuli julkisuuteen ja vaati kielteisen päätöksen saaneen Iranin kurdin Naze Aghain turvapaikkahakemuksen uudelleen käsittelyä. Julkisuuteen nostettiin hänen peloista ja epävarmuudesta johtuva kärsimyksensä, ja lopulta vuonna 2008 Aghai sai väliaikaisen oleskeluluvan. Samantyyppisiä, mutta julkisuudessa vähemmän huomiota saaneita turvapaikanhakijoita olivat vuonna 2007

venäläinen Irina Ljukhatan Tampereella ja sudanilainen Anna Lado Kuopiossa. Myös he saivat jäädä väliaikaisten lupien turvin Suomeen kirkon tukeman julkisen kampanjan jälkeen.

Nämä naiset kehystettiin uutisjournalismissa omien ”kulttuuriansa” ja valtioidensa uhreina, mutta poikkeuksellisesti myös suomalaisen siirtolaispolitiikan uhreina. Millaisia valintoja ja siirtymiä näihin tapauksiin liittyy? Miksi juuri nämä turvapaikanhakijat valittiin julkisen kampanjoinnin kohteeksi, eikä joitakuita muita?

Ensinnäkin, he olivat kaikki naisia. Julkisuudessa ei ole samalla voimakkuudella puolustettu miesten oikeuksia. Toiseksi, nämä naiset kuvattiin suomalaisiin arvoihin sulautuneina; joko äiteinä tai itsenäisinä naisina. Esimerkiksi Naze Aghain kohdalla islamin uskonto ja muslimi-identiteetti häivytettiin. Islamista puhuttiin pelkästään patriarkalisena uhkaavana kulttuurina. Aghai kuvattiin kirkossa tai ristin alla, ja hän pukeutui suomalaisittain t-paitaan ja farkkuihin. Mikään ei juttujen visuaalisuudessa erottanut Aghaita ”meistä” suomalaisista.

Keskustelupalstat internetissä ovat yhä tärkeämpiä uutisten tulkintaympäristöjä. Uutinen luetaan yhä useammin netistä keskustelulinkin kera. Mielipidejournalismi ympäröi uutista entistä vahvemmin. Vaikka keskustelut ovat irrallaan uutisesta, ne ovat osa sen tulkintaympäristöä. Internetin keskustelupalstoilla Naze Aghain tilanne yhdistettiin ”kunniamurhiin”, esimerkiksi Ruotsissa tapahtuneeseen Fadime Sahindalin murhaan. Kirjoittajat asettivat suomalaisen kulttuurin ja islamilaisen kulttuurin vastakkain, jolloin suomalainen kulttuuri rakentui tasa-arvoisena ja islamilaiselta kulttuurilta suojelevana järjestelmänä. Etnisyydestään ja erilaisuudestaan riittävästi riisuttuna, riittävän yhteisölliseksi hahmoksi rakennettuna uhrina, Aghai siirrettiin ”muiden” piiristä ”meidän” piiriin. Seuraavassa esimerkissä Helsingin Sanomien Hs.fi-keskustelusivuston kirjoittaja rinnastaa Aghain Sahindaliin ja puhuessaan ”noista maista” erottaa ”meidät” (Suomen ja Ruotsin) ja ”ne” (muslimimaat).

Kivitystuomion siel [Iranissa] tulee viel saamaan. Ruotsissahan oli jo vuosia sitten Fadimen tapaus. Ei naisilla noissa maissa ei ole juuri ihmisoikeuksia.⁵

Tällainen siirtymä vaatii jonkin verran yksilöllisyyttä. Luc Boltanskin mukaan yhteisöllinen hahmo (communitarian figure) ei ole koskaan kuka tahansa, vaan joku tietty siirtymään soveltuva yksilö tai tarkkaan määritelty ryhmä. Kun ongelma on määritelty yksilöllisellä tasolla, myös ratkaisuksi riittää yksittäinen päätös. Esimerkiksi Hs.fi keskustelusivustolla eräs kirjoittaja totesi:

Ahdasmieliset, lopettakaa Naze Aghain kiusaaminen ja hengenvaaraan saattaminen, kyllä tähän maahan yksi nainen mahtuu!⁶

Kontrolli ratkaisuna uhkaan ja kärsimykseen

Uhrikehys yltää siis yksittäisten tragedioiden ratkaisemiseen, mutta ei välttämättä edistä rakenteellisten ja laajempien ongelmien ymmärtämistä. Maahanmuuttokontrollia voidaan vaatia samanaikaisesti kun tunnustetaan yksittäisten hakijoiden humanitaarisen avun tarve. Esimerkiksi matkustuskontrollin ja turvapaikkaprosessin tiukentamista perustellaan ”aitojen” pakolaisten suojelulla.

Samantyyppinen jako ”aitoihin” uhreihin ja laittomiin siirtolaisiin on tullut esiin myös viime vuosien ulkomaanuutisissa. Eurooppalaisessa julkisuudessa merkittävä avaintapahtuma on ollut afrikkalaisten dokumentoimattomien siirtolaisten vaaralliset rajanylitykset Pohjois- ja Länsi-Afrikasta Espanjan, Italian ja Kreikan saarille sekä Maltalle. Yhtäältä journalismi kauhistelee kuolemia ja tekee kärsimyksestä sensaatiota. Toisaalta afrikkalaiset ja varsinkin heidän salakuljettajansa kuvataan rikollisina.

Ratkaisuksi molempiin ongelman määrittelyihin, humanitaariseen kriisiin ja laittomaan siirtolaiskriisiin, esitetään maahanmuuton kontrollin lisäämistä. Esimerkiksi Euroopan unionin

rajava Alvontavirasto Frontex perustelee kalliita valvontaoperaatioitaan Välimerellä ja Länsi-Afrikan rannikolla myös humanitaarisilla syillä. Frontex tiedottaa aktiivisesti julkisuuteen operaatioistaan, joista yksi merkittävin on ollut HERA-operaatio Kanarian saarilla ja Länsi-Afrikassa. Frontexin vuosikertomuksessa 2006 mainitaan muun muassa:

HERA I- ja II -operaatioiden aikana onnistuttiin estämään lähes 5 000 laittoman maahanmuuttajan lähtö vaaralliselle matkalle, joka olisi voinut maksaa heidän henkensä.⁷

Suomessa Frontexin HERA-operaatio uutisoitiin erityisen näyttävästi, koska myös Suomi osallistui siihen lähettämällä valvontalentokoneen Kanarian saarille. Uutisoinnissa Suomi ja Frontex esitettiin ratkaisijan rooleissa. Ne toivat kontrollillaan järjestyksen ja ratkaisun niin ”vuotavaan” EU:n rajaan kuin humanitääriseen katastrofiinkin.

Nämä edellä nostamani esimerkit suomalaisen journalismin kahtiajakautuneesta tavasta käsitellä turvapaikanhakua ja ”paperittomia” siirtolaisia osoittavat sen, miten vaikeaa journalismin on irtaantua viranomaisnäkökulmasta. Journalismi voisi kriittisemmin tarkastella maahanmuuton kontrollia ja siitä syntyviä ongelmia. Suomalaiseen journalismiin toivoisi lisää hyvin perusteltuja vasta-argumentteja maahanmuuttopolitiikkaa arvioimaan.

Kirkko on ollut tässä edelläkävijä. Vaikka uhrikehys ei vuonna 2007 aikaansaanut rakenteellista kritiikkiä turvapaikkaprosessia ja kontrollipolitiikkaa vastaan, se oli avaus monimuotoisempaan journalismiin. Toiveita herättää tapaus kesältä 2009, kun kirkko nousi jälleen otsikoihin, nyt rakenteellisella kritiikillään Suomen maahanmuuttopolitiikan ahdasta perhekäsitystä vastaan. Kirkko tuki taas naista. Tällä kertaa kyseessä oli suomalais-egyptiläisen perheen egyptiläisen isoäidin Eveline Fadayelin oikeus asua poikiensa perheiden luona Suomessa⁸. Yksittäinen uhritarina nostettiin taas julkisuuteen, mutta nyt päämääränä oli isoäidin lisäksi myös politiikan muutos.

Viitteet

1. Esimerkiksi Pakolaistietoa toimittajille (2006). Toteutus: Pakolaisneuvonta ry, Suomen Punainen Risti, Suomen Pakolaisapu ry, Amnestyn Suomen osasto ja Suomen Journalistiliitto.
2. Hanne Marie Mathisen, Senior Regional External Relations Officer, Regional office for the Baltic and Nordic countries. UNHCR. Keskustelu Karina Horstin kanssa 3. 6. 2009.
3. 1. 5. 1999 Helsingin Sanomat otsikoi ”Nyt suomalaiset haluavat auttaa” ja rinnasti Kosovon albaanien tilanteen Karjalan evakoiden kokemuksiin.
4. www.ekumenia.fi/kirkot_ja_maahanmuuttajat/kirkko_turvapaikana.
5. Hs.fi Keskustelu 31. 8. 2007.
6. Hs.fi Keskustelu 31. 8. 2007.
7. Frontex vuosikertomus 2006, 13.
8. HS 30. 6. 2009.

Kirjallisuus

- BOLTANSKI, LUC (1999) *Distant Suffering. Morality, media and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HORSTI, KARINA (2005) *Vierauden rajat: Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Mediatutkimuksia, Tampere University Press.
- HORSTI, KARINA (2008) Hope and Despair: Representations of Europe and Africa in Finnish news coverage of 'migration crisis'. *Communication studies* (2)1.
- www.labcom.ubi.pt/ec/o3/ (haettu 3. 9. 2009)
- HORSTI, KARINA (2008) Sopivat sankariuhrit. Kirkko ja media turvapaikanhakijoita puolustamassa. *Tiedotustutkimus* 31:2, 129-145. <http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/1797-6014.pdf> (haettu 3. 9. 2009)

Sulkevat sanat, avoimet kuvat

Hallituksen työperäisen maahanmuuton ohjelmaa ei mediassa liiemmin kritisoitu sen työstämis- ja julkistamisvaiheessa eli vuosina 2005 ja 2006. Mediassa esitettiin lähes itsestään selvänä asiana, että Suomi tarvitsee tulevaisuudessa työvoimaa ulkomailta. Asennemittauksetkin kertoivat vuosi vuodelta vähentyneestä vieraspelosta.

Näin oli ennen kuin talouden taantumasta oli tietoa. Nyt asenteet näyttävät taas kääntyneen kovemmiksi tai ainakin niiden ilmaiseminen on nyt tavanomaisempaa ja sallitumpaa. Tämä saattaa johtua siitä, että taantumana aikana rasistisen sanoman välittäjää ei nähdä tekijänä tai kannanottajana, vaan pikemmin kasvottoman ”voiman” eli taloustaantumana uhrina tai sen lääkitsijänä. Esimerkiksi työttömyyden uhan alla elävälle on avoinna kaksi tietä: joko purkaa pahaa oloaan heikompiinsa tai ryhtyä pelottomasti kyseenalaistamaan vallanpitäjiä ja vallitsevia ajattelutapoja. Kummassakin tapauksessa rasistisen sanoman levittäjä saattaa päästä pälkähästä, sillä syntipukiksi nousee taantuma, jolle ei ikään kuin voida mitään.

Tämä kävi ilmi esimerkiksi Ajankohtaisen kakkosen maahanmuuttoteemailla; kovasanaisia olivat ohjelmassa haastateltavien ohessa myös journalistit¹. Muutos näkyy laajemminkin journalismissa, sillä entistä suorasanaisempi puhetyyli ja

karkeammat mielipiteet näyttävät löytäneen tiensä netistä valta-journalismiin.

Tutkimustuloksia ei ole vielä saatavilla, mutta arkipäivän näyttö viittaa siihen, että suomalaisesta keskustelukulttuurista olisi laman pyörteissä tullut kovaotteisempaa. ”Hyysäämisestä” ja poliittisesta korrektiudesta on tullut haukkumasanoja, joita mediayhtiöt eivät halua liitetävän itseensä. Media näyttää myös rakentavan ”suosituimmuustikkaita” eli asettavan eri maahanmuuttajataustaisia ryhmiä eri korkeuksille. Eurooppalaistaustaisia korkeakoulutettuja ei nähdä maahanmuuttajina, nainen sopeutuu herkemmin ja aasialaisuus korostaa palvelualttiutta. Joskus jopa pelkkä puhuminen humanitaarisista tarpeista ja ihmisoikeuksista tunnutaan näkevän mediassa jonkinlaisena heikkoutena.

Yksittäiset, ylilyövät televisio- ja lehtijutut saattavat kuitenkin varastaa huomion pinnan alla kytevästä muutoksista, jotka saattavat olla keskenään vastakkaisia. Ensinnäkin muutos ”paremmasta” journalismista ”huonompaan” ei välttämättä ole niin äkkinäinen kuin miltä se saattaa vaikuttaa. Median maahanmuuttajia koskeva raportointi ei ole ollut ongelmatonta ennen populistista ”maahanmuuttokriittisyyden” uhoakaan. Toiseksi puhutavan tiukentumisen ohella journalismissa on myös toisenlaista muutosta. Päivälehtien ja televisioiden uutis- ja ajankohtais-toimitukset näyttävät nimittäin yhä useammin rakentavan visuaalisesti kuvaa suomalaisuudesta, johon myös muualta muutaneet kuuluvat luonnostaan.²

Oliko kaikki ennen paremmin?

Itse asiassa 2000-luvun alkupuoliskoa ei voi kuvata maahanmuuttojournalismin kulta-ajaksi. Media ei tuolloinkaan rakentanut vankkaa ja moninaista julkisuutta, johon muutkin kuin valtaväestö olisivat ehdoitta päässeet mukaan. Päinvastoin tutkimukset osoittavat, että mediassa tehtiin jatkuvasti eroa ”meidän” ja ”heidän” välillä.³ Tällaisia eronteonkeinoja olivat muun

muassa lähtömaan, uskontokunnan tai muunlaisen erilaisuuden toistuva korostaminen. Vaikka otsikointi muuttui 2000-luvun alussa varovaisemmaksi, tuolloinkaan ei ollut harvinaista mainita rikosjutuissa, että tekijä on ulkomaalaistaustainen. Journalistien eettisissä ohjeissa kehoitetaan toimittajia jättämään mainitsematta etninen alkuperä, ellei se ole asian kannalta oleellinen. Tästä ei kuitenkaan aina välitetty.

Tutkimukset osoittavat myös, että puhujiksi ja asiantuntijoiksi maahanmuuttajista kertoviin lehtijuttuihin pääsivät lähinnä viranomaiset. Kun maahanmuuttajat saivat äänensä kuuluviin, se tapahtui useimmiten yltiöpositiivisissa henkilöjutuissa. Yksittäisistä maahanmuuttajataustaisista ihmisistä tehtiin arjen sankareita. Nämä sankarit olivat oppineet kotoiset kieleemme suomen ja ruotsin, ja he olivat hankkineet itselleen sekä ammattitaidon että työpaikan. He eivät puhuneet rasismista tai kotouttamispolitiikan puutteista, vaan muistivat julkisuudessa osoittaa kiitollisuutta Suomelle ja suomalaisille siitä, että ovat saaneet asettua maahan, joka heidän kuvauksissaan näyttäytyi melkein paratiisina.

Yksinkertaistaen voi sanoa, että ennen vuonna 2008 alkanutta taantumaa ja perussuomalaisten nousua maahanmuuttajista ja maahanmuutosta kertovat jutut edustivat kahden ääripään journalismia. Muuttajista puhuttiin joko rikollisuus- ja ongelmalähtöisissä jutuissa, tai heidät esitettiin ”supersuorittajina” yltiöpositiivisissa henkilöjutuissa. Poikkeuksena olivat kulttuuri- ja viihdetyöntekijät, kuten kapellimestarit, balettitanssijat sekä iltapäivälehtien sivuilla julkkikset, joiden maahanmuuttajatausta näyttäytyi luonnollisena ja korostamattomana.

Visuaalisen journalismin muutos

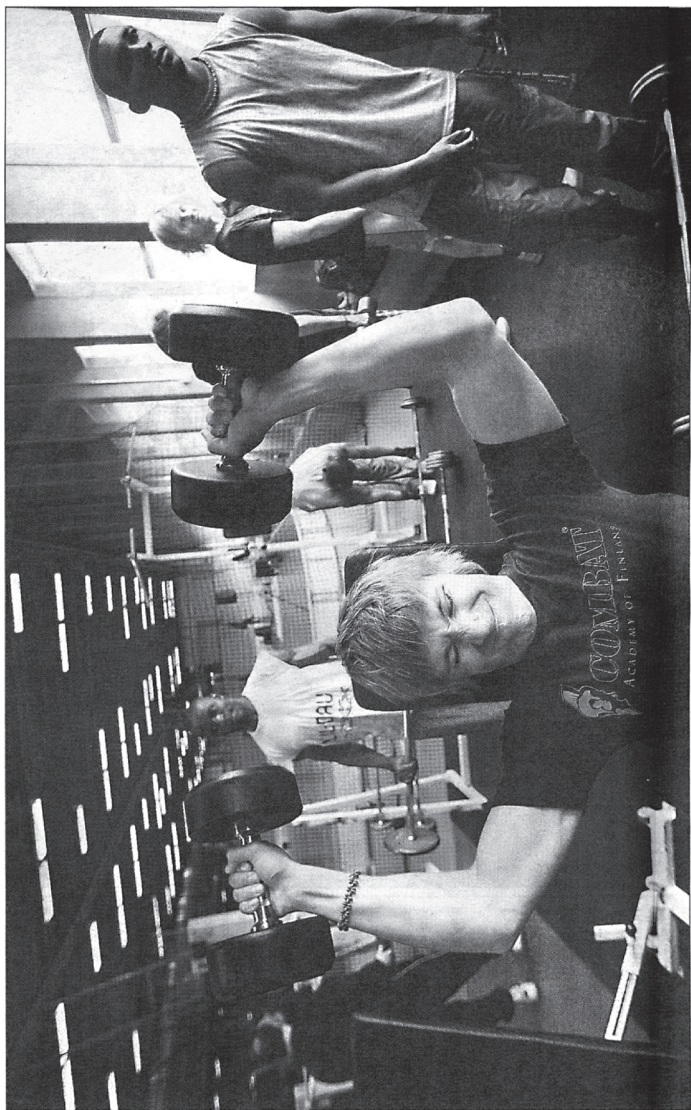
Lehdissä ja televisiossa on usein viime vuosina visuaalisesti ja ikään kuin puolivahingossa esitetty Suomea monikulttuurisena maana. Tämä pätee etenkin silloin, kun juttu ei ensisijaisesti kerro maahanmuutosta tai maahanmuuttajista vaan muista teemoista.

Kun Helsingin Sanomien NYT-liite (19.2.2009) erimerkiksi kertoo alle kouluikäisten lasten baletinharrastuksesta, ryhmäkuvassa poseeraa tulevia Prinsessa Ruususia, joiden ihoväri on tummempi kuin enemmistöllä suomalaisista. Kun sama lehti (11.4.2009) puhuu koulutuntien karsimisesta, kirjojen kierrätyksestä, retkien vähentämisestä ja muusta nuukailusta koulumaailmassa, monikulttuurisuudesta ei itse tekstissä sanota sanaakaan. Tarina kerrotaan visuaalisesti. Kuvasarjassa on niin hunnullisia kuin hunnuttomia, tummempia ja vaaleampia lapsia. Yhdessä tekemisen helppous ja hauskuus paistaa kuvista ja kuvatekstissä yhtenäisyys korostuu kollektiivisen mielipiteen kautta: ”Heidi Jalkanen, Laura Holma ja Subeida Jana arvelevat, että Vantaan Länsimäen Pallas-koulussa alettiin syödä kuoriperunoita säästösyistä.”

Monenlainen suomalaisuus näkyy visuaalisessa journalismissa myös kadulla tehdyissä kansalaisgallupeissa. HS:n NYT-liitteessä (24.2.2009) kysytään raitiovaunussa istuvilta Li Rulta ja John Chaselta, mitä kaupungin turvallisuuden parantamiseksi pitäisi tehdä, ja seuraavana päivänä siivousyrittäjä Wewa Faraghilta kysytään, kokeeko hän taloudellista epävarmuutta.

Esimerkkejä on enemmänkin. Kun Helsingin Sanomien toimittaja (4.6.2009) teki juttua nuorten miesten tyytymättömyydestä omaan kehoonsa, kuvauspaikaksi oli valittu kuntosali maahanmuuttajien suosimalla asuinalueella. Kuvassa käsipuntteja nostaa kahden vaalean lisäksi kaksi tummaa nuorukaista. Itse tekstissä heidän taustansa ei kiinnitetä lainkaan huomiota. Sama pätee EU-vaalien ennakkoäänestyksen alkamisesta kertovassa jutussa (27.5.2009). Tässäkään jutussa ei korosteta maahanmuutto- tai kotouttamistematikkaa. Kuvaan on kuitenkin valittu äänestyskoppia pystyttävä vaalipyönteikijän Beyene Yainu Tefer.

Ilmiö ei ole uusi. Jo nelisen vuotta sitten (30.12.2005) Helsingin Sanomat kertoi normaalia äksymmästä sairaalaviruksesta. Jutun kuvassa tummat kädet nostivat hellästi nukkuvan vastasyntyneen päätä.

Kuvapaikaksi valittiin itähelsinkiläinen punttitali, kun oli puhe mieskehosta, HS 4.6.2009. Kuva: Heidi Piironen

Vaaditaanko samaistumiseen samankaltaisuutta?

Visuaalinen journalismi ei toki kauttaaltaan rakenna yhtenäistä tarinaa moninaisesta Suomesta, jossa ihonvärillä tai äidinkielellä ei ole väliä. Yhä edelleen stereotypioita vahvistavia uutiskuvia julkaistaan etenkin jutuissa, jotka ensisijaisesti käsittelevät maahanmuuttoa ja/tai maahanmuuttajia: maahanmuuttajataustaiset henkilöt saatetaan jättää nimettömiksi ja mielenosoitus saatetaan kuvata niin läheltä, että joukko vaikuttaa suuremmalta ja uhkaavammalta kuin mitä se todellisuudessa on. Kyse on valokuvaajien vanhasta keinosta dramatisoida tapahtumaa kuvaamalla läheltä tai alhaalta tai pyrkiä mitätöimään ryhmää kuvaamalla sitä korkealta.

Pilapiirroksissa taas leikitään vapaasti stereotypioilla; pakolainen on aina tietyn näköinen (kuten virkamieskin); kasvojen piirteitä liioitellaan ja vaatetus on vuodenajasta riippumatta usein talvinen. Vaikka suomalaiset pilapiirroksot vaikuttavat viattomilta, jos niitä verrataan tanskalaisiin, Venäjän suurlähetystöstä työtä hakevien naisten verkkosukkahousuja ja syviä kaula-aukkoja (HS 21.1.2005) voi jo pitää halventavina; naisia kohtaan ylipäättään ja venäläisiä naisia kohtaan erityisesti.

Myös lehtimainoksissa suomalaissyntyisiä malleja maskeeraataan aasialaisiksi. ”Oikeaa” japanilaista, kiinalaista tai thaimaailaista ei ehkä valita mainosmalliksi, koska kuluttajan samaistumisen ajatellaan kärsivän. Ajatus on absurdi – tietysti voimme samaistua kaikenlaisiin ihmisiin, vaikka naapurimme ja tuttumme olisivatkin valkoihoisia.

Jos kulutustuotteen haluttavuus ei ole vaakalaudalla eikä maahanmuuttopolemiikkiin puututa, media tuntuu mieluusti rakentavan visuaalisesti yhä monikulttuurisempaa Suomea. Kuuluu ikään kuin asiaan 2000-luvulla, että kuvissa nuorisotaloista, kouluista ja päiväkodeista esiintyy myös selvästi maahanmuuttajataustaisia lapsia ja nuoria. Visuaalisen journalismin muutos ei ehkä edes ole tiedostettua toimituksissa. Kun yhteiskunnasta tulee moninaisempi, se tulee ilmi luonnollisesti myös kuvituksesta.

Moraalipaniikkiin ei ole syytä

Tutkijoina emme tohdi arvailla, millainen vaikutus yleisöihin on yhtäältä yhä avoimemmalla visuaalisella suomalaisuuskuvastolla ja toisaalta yhä kovaotteisemmalla maahanmuuttoasioita käsittelevällä journalismilla. Media ei ole kaikkivoipa. Ihmiset eivät toimi kuin sätkynuket, vaikka media esittäisikin asian olevan tietyllä tavalla. Pelkkä media ei saa ihmisiä muuttamaan mieltään. Oma ymmärrys, omat kokemukset ja myös muiden kanavien kuin vain median kautta saatu tieto vaikuttavat asenteisiin ja toimintaan. Koululaitos, työpaikat, naapurit ja harrastuspiirit ovat nekin osaltaan myös viestinnällisiä vaikuttajia.

Sen sijaan, että yrittäisimme vastata, mikä mediaesitysten vaikutus yleisöihin on, voimme pohtia minkälaisilla tulkintamalleilla voitaisiin pyrkiä selittämään journalismin viimeaikaisia muutoksia. Yhtenä vaihtoehtona ovat maahanmuuttajataustaiset journalistit, joiden tulo toimituksiin tuskin toisi vallankumousta mukanaan, mutta näkökulma maahanmuuttoon olisi taatusti monisyisempi. Mutta journalismi rakentuu paljon kielen varaan, ja vasta suomen tai ruotsin täysin hallitsevat maahanmuuttajat voivat avata tämän reitin. Liberaalin markkinatalouden skeptikon antama selitysmalli on se, että alati vaikeammassa oloissa kamppailevat mediatalot yrittävät miellyttää kaikkia pienempiäkin potentiaalisia yleisöjä. Yhtäältä lehtitalot kosiskelevat maahanmuuttokriittisiä lukijoita suoruudellaan, toisaalta yritetään osoittaa maahanmuuttajataustaisille lukijoille, että lehdessä kyllä huomataan heidät ja heidän oikeutensa kuulua suomalaiseen yhteisöön.

Onko Ruotsissa kaikki paremmin?

On vaikea arvailla, miten tietoisia ja/tai ylhäältäpäin saneltuja kuvamotiivit ja kuvavalinnat esimerkiksi Helsingin Sanomissa ovat. Vuonna 2007 Marcus Flomanin tekemissä päätoimittaja-haastatteluissa kaikki seitsemän päätoimittajaa korostivat, että maahanmuuttajia käsitellään heidän lehdessään ihan samalla tavalla kuin kaikkia muita.⁴

Ruotsissa asiat ovat toisin. Siellä visuaalista journalismia pyritään tietoisesti muokkaamaan kohti moninaisempaa kuvaa, eikä tätä aikomusta peitellä. Esimerkiksi Svenska Dagbladet -päivälehdessä pyritään siihen, että uutiskuvissa Tukholman seudun niin sanottujen kahdeksan suuren maahanmuuttajaryhmän edustajia näkyisi suhteessa yhtä paljon lehtien sivuilla kuin heitä seudulla asuu. Pyrkimyksenä siis on, että 16 prosentissa pääuutiskuvista näkyisi maahanmuuttajataustainen henkilö. Suomessa pääkaupunkiseudulla tämä tarkoittaisi sitä, että noin kymmenessä prosentissa pääuutiskuvista näkyisi maahanmuuttajataustainen henkilö. Ruotsalaistutkija Gunilla Hulténin mukaan tarkastuksia tehdään toimituksessa kuvatekstien nimien perusteella.

Samantyyppinen sääntö saattaisi Suomessa tuottaa valokuvaajille ja toimittajille rutkasti lisätoivia. Mistä löytää venäläissyntyinen pörssianalyttikko ja mistä somalialaistaustainen ulkopoliitiikan tuntija? Esimerkiksi puolustusvoimissa ei toimittajan pyynnöstä suostuta haastattelutilannetta varten pyytämään paikalle tiettyä asevelvollista ainoastaan hänen ihonväriinsä tai taustansa vuoksi. Mikä avuksi? Siitäkään ei ole takeita, etteikö tällainen kuvasääntö vain radikalisoisi monikulttuurisuuskriitikoiden näkemyksiä ja toimintaa. Syntyisi uusia kysymyksiä – myös maahanmuuttajataustaisten parissa – siitä, miksi tiettyjä ryhmiä ”hyysätään” vain heidän taustansa vuoksi.

Säännön käyttöönotto muuten kuin löyhänä ohjenuorana ei taida Suomessa olla mahdollista. Silti toimituksessa tehdystä mediaseurannasta saattaisi olla hyötyä suomalaisillekin media-yhtiöille. Toimittajien voi olla helpompi ottaa onkeensa toimituksen sisältä tulevaa tilastointia otsikoista ja kuvista kuin ulkopuolisten tutkijoiden kritiikkiä. Lisäksi tällaisen ohjenuoran käyttöönottoa voi puolustaa sillä, että kuvitus heijastuu yhä enemmän myös asiasisältöön. Tämän voi nähdä suomalaisessa journalismissa jo nyt. Eivät katugallupien kasvot tai kouluruoan kommentoijat ole vain visuaalisia väripilkkuja, he ottavat kantaa

ja esittävät vaateita poliittisina toimijoina kaikkien muiden suomalaisten tapaan.

Viitteet

1. TV 2 Ajankohtainen kakkonen 17.2.2009
2. Tämä teksti pohjautuu arkipäivän mediaseurantaan, jossa on seurattu lähinnä Helsingin Sanomia ja Yleisradion pääuutislähetyskiä.
3. Esim. Sari Pietikäinen (2000), Pentti Raittila (2004), Karina Horsti (2005), Camilla Haavisto (2007)
4. Haastateltavina oli Aamulehden, Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien, Sanoma kaupunkilehtien (Metro, Uutislehti 100 ja Vartti), Hufvudstadsbladetin sekä Syd-Österbotten lehden silloiset päätoimittajat.

Kirjallisuus

- FLOMAN, MARKUS (2007) Chefredaktörer hyllar ”tolerans”, men kampanj-journalistik går de inte in för. Teoksessa *Variera mera, inkludera flera Åtta essäer om medier, mångfald och migration*. SKKH Meddelanden 71. Svenska Social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- HAAVISTO, CAMILLA (2007) Med sikte på en inkluderande och likvärdig medierapportering – Etnisk, kulturell och religiös mångfald i finland-svensk dagstidningsjournalistik 1999–2005. Teoksessa *Variera mera, inkludera flera Åtta essäer om medier, mångfald och migration*. SKKH Meddelanden 71. Svenska Social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- HORSTI, KARINA (2005) *Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- HULTÉN, GUNILLA (2009, tulossa) Diversity Disorders: Ethnicity and Newsroom Cultures. *Conflict & communication online*. www.cco.regenerationonline.de/.
- KIVIKURU, ULLAMAIJA (2007) Politiskt inkorrekt tider. Teoksessa *Variera mera, inkludera flera Åtta essäer om medier, mångfald och migration*. SKKH Meddelanden 71. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- PIETIKÄINEN, SARI (2002) *Discourses of Differentiation. Ethnic representations in press news*. Jyväskylän yliopisto.

- RAITTI, PENTTI (2004) *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- SIMOLA, ANNA (2008) *Tervetullut työvoimaksi Työperäinen maahanmuutto mediassa*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.

Venäläiset tulivat

Tutkija kohtaa median kuvan maahanmuuttajista

Olen kahdeksan vuoden ajan tutkinut Suomessa asuvien, mutta rajoja jatkuvasti ylittävien venäläisten kokemuksia minuudesta, kulttuurista ja sosiaalisista verkostoista. Tutkimukseni on kohdistunut sekä niin sanottuun vanhaan että uuteen venäläiseen vähemmistöön. Suomessa asuvien venäläisten ryhmä on varsin moninainen. Voidaan puhua esimerkiksi venäläisistä emigranteista, maahanmuuttajista, pakolaisista, paluumuuttajista ja venäjänkielisistä. Näitä ihmisiä yhdistää kuitenkin se piirre, että heihin usein kohdistuu ennakkokäsityksiä. Vähemmistövaltuutetulle laaditun selvityksen mukaan venäjänkielisiin kohdistuu ”edelleen negatiivisia asenteita esimerkiksi kouluissa. Työelämässä heidän oikeutensa eivät aina toteudu”¹. Venäjää äidinkielenään puhuvien oppilaiden ryssittely on yleistä ja monet oppilaat välttelevät venäjänkielen puhumista julkisesti, koska he pelkäävät, että vieras kieli aiheuttaa epämiellyttäviä tilanteita.

Seuraavassa käsittelen suomalaisen median luomaa kuvaa venäläisistä.² Keskityn televisio- ohjelmiin ja niiden yhteydessä käytyihin internetkeskusteluihin.³ Tarkoitan tässä yhteydessä venäläisillä sekä henkilöitä, jotka ovat muuttaneet pysyvästi Suomeen, että niitä, jotka käyvät Suomessa rajan takaa. Pohdin tekstissäni myös, miten tutkijat voivat kyseenalaistaa ja tarjota vaihtoehtoja mediassa esiintyvälle maahanmuuttajaryhmien

yleistävälle kuvaamiselle eli sosiaaliselle ja kulttuuriselle homogenisoinnille.

Ongelmia syntyy, kun media käyttää toistuvasti yleistyksiä ja siten homogenisoi tietyn ryhmän. Tällöin syntyy kuva, että jonkin ryhmän kaikilla edustajilla on tietyt piirteet, ongelmat, normit tai uskonto. Ihmisiä ei nähdä yksilöinä. Yksi yksilö edustaa ikään kuin kaikkia ryhmän jäseniä. Näinhän ihmiset ajattelevat usein arkielämässä. Ongelma syntyy, kun jollekin etnistä vähemmistöä koskevalle yleistykselle annetaan selvästi sosiaalinen tai poliittinen merkitys. Näin tapahtuu esimerkiksi kun yleistävä luokittelu toimii perustana jollekin tavoitteelle (vaikkapa lakimuutoksia tai uusia säädöksiä tehtäessä) tai vahvistaa ennakkoluuloja ja – käsityksiä korostamalla enemmistöryhmän paremmuutta. Raja rasistisiin mielipiteisiin on usein ohut.

Kulttuurilla tai maahanmuuttajana olemisella selitetään ilmiöitä, joita valtaväestö ei ymmärrä maahanmuuttajien käyttäytymisessä. Myös haastateltavani ovat kertoneet kohdanneensa tällaista arkielämässään. Eräs venäläinen äiti kertoi minulle, miten hänen pikkupoikansa lopetti venäjän kielen puhumisen hänen kanssaan vanhempien vaikean avioeroproessin seurauksena. Suomalaiset sosiaali- ja päiväkotityöntekijät eivät kuitenkaan kuunnelleet äidin näkemystä, vaan selittivät lapsen ”puhumattomuutta” maahanmuuttajuudella.

Venäläiset vieraina ”toisina”

Venäläisten kuvaamista suomalaisessa mediassa on tarkasteltava yhteydessä maiden historiaan ja pitkän ajan kuluessa muodostuneisiin kulttuurisiin käsityksiin.⁴ Jo 1500-luvun lopulla Euroopassa esiintyi stereotyyppisiä näkemyksiä venäläisistä Venäjän ekspansio politiikan seurauksena. Historioitsija Outi Karemaa kirjoittaa, että tästä varhaisesta kuvasta jäivät elämään ”pelkoon ja epäluuloon liittyvät venäläisyyttä luonnehtivat myytit ja stereotypiat.” Venäläisiä pidettiin esimerkiksi juoppoina ja oppimattomina laumasieluina. Suomessa sotapropagandaan kuuluneet kuvaukset

”ryssistä”⁵ levisivät laajalle ja siirtyivät sukupolvelta toiselle. Sisällissodan aikana ja sen jälkeen valkoiset korostivat venäläisten osallisuutta sotaan. ”Ryssäviha” ja sen mukanaan tuomat stereotypiat kehittyivät voimakkaasti vuoden 1919 jälkeen. Karemaa onkin osoittanut väitöskirjassaan, että ”ryssävihasta” tuli eräänlainen yleinen mielipide 1920-luvulla. Myös Suomen ja Neuvostoliiton välillä käydyt kaksi sotaa sekä tuskalliset rauhanneuvotteluolosuhteet ovat vaikuttaneet ”ryssä”-kuvien vahvistumiseen. Kylmän sodan aikana media välitti yksinkertaistettua kuvaa Neuvostoliitosta, mikä on jatkunut myöhemmin myös venäläisen yhteiskunnan osalta. Etenkin venäläiset naiset ovat kärsineet negatiivisesta prostituutioon liitetystä leimasta.

Venäläisiä käsittelevissä ohjelmissa stereotyyppiset käsitykset näkyvät usein esittelyteksteissä ja otsikoissa. Esimerkiksi syyskuussa 2001 esitetty *Inhimillinen tekijä* -ohjelma otsikoitiin seuraavasti: ”Laukkuryssä, ilotyttö, raharikas turisti: venäläisellä on monta nimeä”⁶. Otsikot voivat myös viitata ja herättää henkiin vanhaa pelkoa maailmanlaajuisesta kommunismin leviämisestä, kuten samana vuonna esitetyssä ohjelmassa *Venäläiset tulivat*.⁷ Pelottava vaikutelma muodostuu filmin otsikon visuaalisesta ilmeestä. Se on kirjoitettu suurin punaisin kirjaimin mustaa taustaa vasten ja yhdistää ilmiön näin paitsi kommunismiin myös anarkismiin. Yleensäkin punaisen värin käyttäminen venäläisistä kertovissa teksteissä ja otsikoissa on tavallista. Se kuljettaa katsojan assosiaatiot helposti kommunismin symboleihin, esimerkiksi Neuvostoliiton lippuun. Lipun tapaiset konkreettiset tunnusmerkit yhdistyvät ideologisesti värittyneeseen sanomaan ja liittävät nykypäivän venäläiset osaksi historiallisia tapahtumia ja uhkakuvia.⁸

Viimeisen kahden vuoden ajalta tekemäni tutkimus osoittaa, että televisiodokumenttien venäläisiä Suomessa ja entisessä Neuvostoliitossa käsittelevä ohjelmatarjonta on ollut monipuolisempaa kuin mitä se oli vuosien 1999–2005 aikana. Kuitenkin myös vuosina 2006–2008 Suomen televisiossa näytetyissä ajankohtaisohjelmissa ja dokumenteissa esiintyi stereotypioita toistavia

kuvia. Useat ajankohtaisohjelmat etenkin vuoden 2008 loppupuolella käsittelivät venäläisten Suomessa tekemiä maakauppoja.⁹ Se, että venäläisten kiinteistö- ja tonttikaupat kiinnostivat mediaa, ei ole ihme, sillä 80 % ulkomaalaisten tonttikaupoista Suomessa koski juuri venäläisiä. Silti nämä muodostavat vain 2 % kaikista Suomessa tehdyistä maakaupoista.

Venäläisten kiinteistö- ja tonttikaupoista kertoessaan monet reportterit ja haastateltavat käyttivät uhkaavia sotilaallisia termejä. Esimerkiksi *45 minuuttia* -ohjelma¹⁰ esiteltiin näin: ”Venäläiset *valtaavat* Suomen kiihtyvällä vauhdilla lisääntyvillä kiinteistökaupoilla”.¹¹ Toisessa ohjelmassa taas pienen eteläkarjalaisen kunnan eläkeläisten ryhmä, joka keräsi allekirjoituksia tonttikauppoja vastaan, kutsui itseään ”paikalliseksi iskujoukoksi”.¹² Sotaan ja taisteluun viittaavien nimitysten ja mielle-yhtymien voidaan tulkita viittaavan Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytyyn kahteen sotaan.

Tiedotusvälineet käyttävät usein verbiä ”vallata” myös silloin, kun ne puhuvat rajan takaa tulleista venäläisistä Suomessa. Lehtitituissa, televisio-ohjelmissa ja uutisissa venäläiset ”valtaavat” tavarataloja ja erilaisia lomakeskuksia tai venäläiset bussit ”valtaavat” Helsingin Rautatientorin. Näitä ilmauksia käytetään yhtä lailla puhuttaessa Suomeen pysyvästi muuttaneista venäläisistä kuin maahan lyhytaikaisesti saapuneista Venäjällä asuvista ihmisistä.

Negatiivisten ilmausten ja kuvausten kautta luodaan ennakkoluuloinen ilmapiiri, joka välillä näkyy myös kyseisten ohjelmien tai uutispätkien jälkeen käytävässä nettikeskustelussa. Edellä kuvatun ”paikallisia iskujoukkoja” kuvanneen ohjelman jälkeen käydyssä nettikeskustelussa eräs keskustelija kirjoitti:

Heillä alkaa jo olla intressejä puolustaa etujaan Suomen maaperällä. Venäläiset ovat aina olleet ovelia. Pieni provokaatio ja tankit vyöryy maahamme. Tämä näin kevyenä tulevaisuudenvisiona.¹³

Ennakkokäsityksiä liitetään ohjelmissa myös asuinalueisiin. Esimerkiksi monien maahanmuuttajien asuttamassa Helsingin Vuosaaressa asuva venäläinen haastateltava joutui vastaamaan suomalaisen toimittajan kysymykseen: ”onko Vuosaari ghetto?” Kysymyksen oletuksena siis oli, että haastateltavan asuinympäristö on maahanmuuttajavaltaisuuden takia huonomaineinen tai muuten epämieluisa paikka. Haastateltava onnistui puolustautumaan negatiivista leimaa vastaan vastaamalla, että ghetto-sanalla on pahanmakuinen vivahde ja että Vuosaari on varsin mukava paikka.¹⁴

Tutkijoiden käsitteet siirtyvät julkiseen keskusteluun ja arkikieleen

Media kertoo melkein päivittäin, että Suomesta on tulossa monikulttuurinen maa lisääntyneen maahanmuuton seurauksena. Kun mediassa kuvataan ilmiöitä, joita ei pidetä suomalaisina, käytetään usein termiä *etninen*. Etnisen ryhmän käsite on omaksuttu suomalaiseen tieteelliseen keskusteluun toisten, omanlaisensa historian läpikäyneiden maiden keskusteluista. ”Etninen ryhmä” on monien muiden tieteellisten käsitteiden tavoin siirtynyt arkipäivän kieleen ja median käyttöön. Niinpä onkin tärkeää pohtia, mitä sellaisella käsitteellä kuin etninen ryhmä tarkoitetaan ja miksi siitä on tullut niin merkittävä osa yhteiskunnallista keskustelua. Ketkä puhuvat ahkerimmin etnisistä ryhmistä ja millaisissa tilanteissa käsitteestä tulee merkittävä? Onko kyse siitä, että nimitys on tärkeä hallinnon ja politiikan kannalta tai median pyrkiessä määrittelemään nyky-yhteiskunnan muutoksia? Vai käyttävätkö sitä ihmiset, joille etniseen ryhmään kuuluminen on merkityksellistä? Samaistuminen etniseen ryhmään voi tulla ryhmän sisältäpäin. Mutta kyse voi myös olla ulkoapäin määrittelystä samaistamisesta tai näiden molempien yhdistelmästä. Etnisen ryhmän osatekijöitä, kuten kieltä tai asuinalueita, voidaan tarkastella empiirisen tutkimuksen keinoin. Onkin tärkeää pohtia, mitä näillä tekijöillä tarkoitetaan.

Missä tilanteissa esimerkiksi ”oma” kieli on tärkeä jonkun ryhmän edustajalle?

Usein etninen ryhmä käsitteenä kuvaa toiseutta. Oli kysymys tutkimuksesta, median kuvauksista tai arkipäivän kielestä on selvä, että etnisen ryhmän käsite viittaa ihmisryhmien välille tehtyihin rajoihin. Ihmisiä jaotellaan toisensa poissulkeviin ryhmiin. Etniseen ryhmään voidaan liittää myös luokkaan tai ihonväriin liittyviä oletuksia. Kun puhutaan etnisestä tai etnisyydestä, ajatellaan yleensä myös jotain kulttuurista vähemmistöstä. Terminä etninen viittaa siis paitsi johonkin *rajattuun* myös johonkin *vieraaseen*.

Esimerkiksi Hufvudstadsbladetin kansainvälisenä kaapattujen lasten päivänä julkaistussa artikkelissa¹⁵ kerrottiin ensin Venäjällä syntyneistä äideistä, suomalaisesta isästä ja suomalaisista lapsista (joiden yhdellä tai molemmilla vanhemmilla oli ulkomaalainen alkuperä, mutta myöhemmin saatu Suomen kansalaisuus). Tämän jälkeen artikkelissa todettiin: ”Sen lisäksi, että lapsia viedään pois, Suomessa katoaa etnisiin ryhmiin kuuluvia lapsia.” Lukijana kysyn: mitähän lapsia nämä jälkimmäiset ovat? Tekstissä tehdään erottelu suomalaisiin lapsiin ja etnisiin ryhmiin kuuluviin lapsiin, joita ei lueta edellisten joukkoon. Tämä esimerkki osoittaa, miten erotteluja ja toiseuttamista tehdään hyvin hienovaraisin ja arkitilanteissa vaikeasti havaittavin keinoin. Vastaavalla tavalla joissakin Afrikan maissa esiintyvistä konflikteista puhutaan etnisinä tai jopa heimoperäisinä kiistoina, kun taas samantyyppiset vastakohtaisuudet Euroopassa kuvataan kansakuntien välisiksi konflikteiksi.

Norjalaisen tutkijan Elisabeth Eiden mukaan maahanmuuttajataustaiset ihmiset ovat alkaneet muodostaa vastakuvia ja kyseenalaistaa niitä tulkintoja, kuvaamisen tapoja ja yleistyksiä, joita heistä esitetään esimerkiksi ajankohtaisohjelmissa, dokumenteissa ja uutisissa.¹⁶ Eide nimittää tätä ”talking back” -ilmiöksi¹⁷. Suomessa muun muassa Kirsi Juhila on kirjoittanut samasta asiasta ”vastaan puhumisena”. Ryhmät, joita kuvataan

julkisuudessa stereotyyppisesti ja kielteisesti, vastustavat näitä määrittelyjä ja pyrkivät tuomaan tilalle omia kuvauksiaan. Myös kieltäytyminen osallistumasta julkisuudessa tapahtuviin määrittelyihin voi olla harkittu vastarinnan keino, jos ryhmien jäsenet eivät koe osallistumisensa muuttavan leimaavia tulkintoja. Suomalaiset toimittajat ovat esimerkiksi kertoneet minulle, että heidän on ollut vaikea löytää haastateltavia maahanmuuttajaryhmiä. Jotkut haastattelemistani venäläisistä ovat puolestaan sanoneet, etteivät he halua olla mukana missään televisio-ohjelmissa stereotypioihin liittyvän riskin takia. Itse koin samalla lailla, kun minua pyydettiin esiintymään eräessä maahanmuuttoa koskevassa ohjelmassa etnisen vähemmistön edustajana.

Norjalaiset tutkijat ovat lisäksi havainneet, että median kiinnostuksen kohteena on etnisyyden sijaan nykyisin yhä useammin uskonto. Vastaavanlainen keskittyminen uskontoon, ensisijaisesti islamiin, näkyi myös helmikuussa 2009 esitetystä Ajankohtaisen kakkosen *Maahanmuuttoillassa*¹⁸. Käyty keskustelu painottui suurelta osin islamiin ja muslimeihin. Ohjelmassa ei tuotu esiin, että muslimi saattaa kristityn tavoin olla täysin sekulaari eli maallinen muslimi. Tulkintani on, että ohjelmassa ei niinkään pyritty rakentamaan vastavuoroista keskustelua eli dialogia eri tahojen välille kuin saamaan aikaan yhteentörmäyksiä keskustelijoiden välille. Ohjelmaan oli kerätty joukko keskustelijoita, joille oli annettu tehtäväksi edustaa jotain tiettyä rajattua ryhmää, mutta jotka eivät tosiasiallisesti edustaneet muita kun itseään. Tässä näkyy hyvin edellä kuvaamani homogenisointi ja yleistäminen. Toki ohjelmassa esiintyi myös joitakin henkilöitä, joilla oli luottamustehtäviä oman ryhmänsä järjestöissä.

Vieraasta tutuksi

Minusta on äärimmäisen tärkeää pyrkiä kääntämään eksoottisina esitettyjä tapahtumia tutuiksi. Vaikka monet kulttuurimuodot näyttävät, kuulostavat tai tuntuvat erilaisilta eri paikoissa ja yhteiskunnissa, niillä on samoja tehtäviä ihmisten välisissä

toiminnoissa ja suhteissa. Yleistävän ja homogenisoivan näkökulman sijaan on siis tarkasteltava sitä, miten globaali sisältyy paikalliseen. Esimerkiksi nimenanto- ja hääjuhlat ovat arkisia globaaleja tapahtumia, joilla on paikalliset ilmenemismuodot. On myös tärkeää tuoda esiin jatkuvasti yleistyvää liikkuvuutta ja ihmisten rajoja ylittäviä kontakteja.¹⁹ Kansallisvaltion ja Suomikeskeisen kotoutumisen ei tarvitse olla maahanmuuttotutkimuksen ja maahanmuuttoa koskevan julkisen keskustelun itsessään selvä lähtökohta. On myös kyseenalaistettava huonosti harkittuja yleistyksiä ja tuotava monivivahteisuutta keskusteluun.

Media odottaa kuitenkin tutkijoilta usein lyhyitä ja nasevia kommentteja. Toimittajat pyrkivät välttämään moniselitteisyyttä ja monimutkaisuutta. Ilmiöiden historialliset taustat jäävät taka-alalle tai kokonaan huomioimatta. Lisäksi toimittajat toivovat, että tutkijoiden näkökannat sopisivat maahanmuuttajien kotoutumista painottavaan ajattelutapaan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että asiat näyttäytyvät enemmistön perspektiivistä käsin. Mediassa olisikin käsiteltävä enemmän sitä, miten vähemmistöt itse järjestävät tai haluaisivat järjestää sosiaaliset ja kulttuuriset asiansa.

Viitteet

1. www.ofm.fi/intermin/vvt/home.nsf/PrBD/BD4F84EA99A5FCEoC-22575680037020E?opendocument (haettu 17. 8. 2009).
2. Venäläinen teema TV:ssä muodostaa yhden osan tutkimuksestani, ks. kirjallisuusluettelo.
3. Televisio-ohjelmia koskeva tutkimusaineistoni jakautuu kahteen osaan. Pääosa käsittää dokumentteja, ajankohtaisohjelmia ja uutisia Suomeen muuttaneista venäläisistä ja heidän jälkeläisistään. Aineistoon sisältyy myös Suomen televisiossa esitetyt dokumentit ihmisistä entisessä Neuvostoliitossa. Aineisto kattaa vuodet 1999–2008.
4. Olen käsitellyt näitä teemoja laajemmin muissa julkaisuissani, ks. kirjallisuusluettelo.
5. Vuoden 1918 sisällissodasta lähtien ryssä-sanalla on ollut halventava merkitys.
6. *Inhimillinen tekijä*: 'Onko ryssistä lupa puhua?' 14. 9. 2001, TV2.
7. *Töstarina*: Venäläiset tulivat 6. 2. 2001, TV1.

8. Tästä ilmiöstä lähemmin julkaisussa *Musiikin suunta*, ks. kirjallisuussuunnitelma.
9. Katso esimerkiksi ajankohtaisohjelman *45 minuuttia* inserttejä 15.10.2008, 19.10.2008, 26.10.2008. MTV 3.
10. *45 minuuttia* -ohjelman insertti 15.10.2008. MTV3.
11. Kursivointi tämän tekstin kirjoittajan.
12. *Suomi Express* -ohjelma 10.12.2008. YLE TV2.
13. Kaukaa viisasta. Kirjoittanut: Venäjän toiminta 13.12.2008 klo 00.50. <http://keskustelu.suomi24.fi/show.fcgi?category=500000000000003&conference=4500000000001255&posting=22000000040078338> (haettu 18.8.2009)
14. *Inhimillinen tekijä*: 'Onko ryssistä lupa puhua?' 14.9.2001, TV2.
15. *Hufvudstadsbladet* 25.5.2004.
16. www.culcom.uio.no/nyheter/2009/eide.html (haettu 6.4.2009)
17. Sananmukaisesti "puhua takaisin".
18. *Ajankohtainen kakkonen*. Maahanmuuttoilta. 17.2.2009. TV2.
19. Menneillään olevista tutkimusprojekteista voin mainita Suomen akatemian hankkeen *Murroksia ja jatkuvuutta: Miten yhteenkuuluvuutta ja sukupolvien välistä jatkuvuutta tuotetaan itäisessä Euroopassa*. http://webfo-cus.aka.fi/ibi_apps/WFServlet?IBIF_ex=x_HakKuvaus&CLICKED_ON=&HAKNRO=115783&UILANG=fi (haettu 18.8.2009)

Kirjallisuus

- DONNER, PHILIP (toim.) (1985) *Idols and Myths in Music. Musiikin suunta* 7 (1). Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura.
- JERMAN, HELENA (2004) Russians as presented in TV documentaries. *The Global Review of Ethnopolitics* Vol. III, No. 2, January, 79–88.
- JERMAN, HELENA (2003) Hur ryssar presenteras i TV-dokumentärer i Finland. Ett sätt att konstruera etnicitet. *Nordisk Östforum* 17, 4, 503–517.
- JUHILA, KIRSI (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa ARJA JOKINEN, LAURA HUTTUNEN JA ANNA KULMALA (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta? Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- KAREMAA, OUTI (1998) *Vibollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Bibliotheca Historica 30. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- LOIMA, JYRKI (2001). *Vainotut venäläiset? Venäläispakolaiset 1920-luvun Suomessa*. Esitelmä, Monien kulttuurien Suomi – sivilisaatioiden sota vai rauha? -seminaari, Vantaa, 28.11.2001.
- WECKSTRÖM, NINA (2004) Försvunna. Många kommer till rätta. Allt fler barn blir bortförda. *Hufvudstadsbladet* 25.5.2004.

III
SUOMALAISUUS,
MAAHANMUUTTAJUUS JA RASISMI

Olen suomalainen (Io sono finlandese)

Paikallaan pysyminen ei ole koskaan kuulunut ihmislajin perinnöllisiin ominaisuuksiin, kuten Hans Magnus Enzensberger on huomauttanut. Nykyaika on tuottanut ennennäkemättömät muurit kansallisvaltioiden välille, mutta myös sellaiset liikkumisvälineet, joilla voi siirtyä kohtalaisen vauhdikkaasti paikasta toiseen. Kansainvälisen muuttoliikkeen viime vuosikymmenien vilkastuminen ei ole ollut läheskään yhtä nopeaa kuin samanaikainen globaali väestönkasvu. Suomeen suuntautuva muuttoliike on kasvanut nopeasti 1990-luvun alun jälkeen, mutta moni seikka viittaa siihen, että tähänastinen kasvu on ollut vasta alkua.

Ei tarvitse olla kummoinenkaan oraakkeli ounastellakseen, että varsinainen suurten muuttojen aika on vasta tulossa. Keskustelu maahanmuutosta on sen sijaan vasta alkumetreillään. Niin muuttoa vastustavat kuin sitä kannattavat ovat kiistelyssään keskittyneet maahanmuuttajiin. ”Suomalaisuus” on keskustelussa nähty annetuksi, luonnolliseksi ja historiattomaksi olioksi. Keskustelu onkin tuomittu kiertämään tukevasti kehää niin kauan kuin osapuolet pitävät ”meitä” sinä luonnollisena mittapuuna, jolla uusia tulokkaita arvioidaan.

Oma tila ja toisen arvo

Toisenlaisiakin äänenpainoja on esiintynyt, esimerkiksi teoksissa *Suomi toisin sanoen* ja *Suomalainen vieraskirja*, mutta valtajulkisuuteen nämä äänet ovat kantautuneet vain harvoin – puhumattakaan siitä, että niistä olisi tullut aikamme ”tervettä järkeä”. Ja kuitenkin nimenomaan suomalaisuutta koskevat käsitykset ovat keskeisessä asemassa siinä, miten maahanmuuttoon suhtaudutaan. ”Arvaa oma tilasi – anna arvo toisellekin”, sanotaan sanalaskussa. Arvaamisella ei siinä tarkoiteta sattumalta oikein osuvaa päättelyä, vaan arvioimista eli itsensä tarkastelua. Toiseuden kohtaamisessa pääosassa eivät ole vain kohdattavat toiset, vaan myös toiseuden kohtaavat ”ensimmäiset”. Vierasta koskeva viisaus alkaa itseä koskevasta viisaudesta. Siksi toiselle voi antaa arvoa vain se, joka ”arvaa oman tilansa” eli näkee oman erityisyytensä ja toisen arvioimisessa käyttämänsä kriteerit.

Teoksessaan *Puhtaus ja vaara* antropologi Mary Douglas huomauttaa, että lika on väärässä paikassa olevaa ainetta. Hiekka ei ole likaa, kun se on pihatiellä. Likaa hiekasta tulee vasta sisälle joutuessaan. Samaan tapaan maahanmuuttajista tulee muukalaisia vasta heidän kohdatessaan ne kansalliset luokittelujärjestelmät, jotka ilmoittavat heidän olevan väärässä paikassa. Niinpä muukalaisuuden salaisuutta ei tule etsiä maahanmuuttajista, vaan niistä kotoisista luokitteluista, jotka erottelevat tänne tulijat vuohiin ja lampaisiin.

”En ole rasisti, mutta...”

Esimerkki tällaisista luokitteluista on Jussi Halla-ahon Scripta-blogista, jossa bloggari kehottaa: ”Jos sinä, arvoisa lukija, epäilet, että olen ulkomaalaisvastainen, rasisti tai jotain muuta, tutki kirjoituksiani. Etsi niistä näyttöä.”¹

Tehtävä ei ole erityisen haasteellinen. Samaisessa blogissa lukija voi näet törmätä tekstiin paradoksista, johon ”länsimainen sivistys” tulee Halla-ahon mukaan ”matemaattisella varmuudella kaatumaan”. Kas näin:

Koska kaikki kulttuurit ovat samanarvoisia, meillä ei mielestämme ole oikeutta assimiloida maahanmuuttajia pakkosyöttämällä heille omia arvojamme (joihin kuuluvat vaikkapa näkemyksemme naisen asemasta tai yksilön fyysisestä koskemattomuudesta). Hitaasti mutta väistämättä ne, joita (ilman ylimielisyyttä ja oman-tunnontuskia) kutsun barbaareiksi, muuttuvat pienestä ja eksoot-tisesta joukosta ensin merkittäväksi vähemmistöksi ja sen jälkeen enemmistöksi. Silloin *me* emme enää määrittele ”hyvää” yhteiskun-taa. Silloin sen tekevät ne, jotka ovat käyttäneet arvojamme hy-väkseen uskomatta itse niihin hetkeäkään. Silloin alkaa pimeys.²

Oman tekstinsä valossa Halla-aho on yksiselitteisesti ulkomaalaisvastainen ja rasistinen. Halla-ahon rasismi toimii siten, että hän luokittelee ihmiset kahteen ryhmään, ”meihin” ja ”muihin”. ”Me” on hänelle vertailun lähtökohta, annettu normi. Se tarjoaa ne perusteet, joiden avulla maailma asetetaan järjestykseen ja joiden vaiheille kasautuu voimakkaita myönteisiä ja kielteisiä tunteita. ”Me” samastumme ”hyvään yhteiskuntaan” (sukupuol-ten tasa-arvo, yksilön fyysinen koskemattomuus), ”muut” (”barbaarit”) taas ”pimeyteen”.

Halla-aho ei olekaan kiinnostava itsessään. Hänellä ei ole mitään sellaista sanottavaa, mitä ei olisi kuultu rasististen ja ulkomaalaisvastaisten ihmisten suusta tuhansia ja taas tuhansia kertoja. Kiinnostavaa on, että tämäkin rasisti haluaa kivenko-vaan kieltää rasisminsa eikä tahdo suin surminkaan ottaa omia luokittelukriteereitään arvioitaviksi.

Halla-aho ei ole kieltonsa kanssa yksin. Nykyisen rasismin ehkä silmiinpistävimpiä piirteitä on sen itsepintainen taipumus esiintyä tuttuakin tutummassa muodossa: ”Minulla ei ole mi-tään maahanmuuttajia/somaleita/venäläisiä/keitä vain itseeni nähden erilaisia vastaan, mutta...”

Oman rasistisuutensa kieltäminen on tietysti seurausta siitä, että nyky-yhteiskunnassa erilaisuuteen torjuvasti suhtautuvia pidetään kehittymättöminä. 1930-luvun Suomessa Halla-ahon ei olisi tarvinnut puolustella rasismiaan tai yrittää selitellä sitä

olemattomiin. Silloin rasistilla oli lupa vihata pystypäin niitä, joita pelkäsi.

Nykyään rasistin leiman välttely tapahtuu kieltämällä ("En sanonut/tehnyt mitään sen tapaistakaan!"), väittämällä tekoa vahingoksi ("En sanonut niin tahallani!" tai "Tein sen epähuomiossa"), kiistämällä rasistiset aikeet ("En tarkoittanut sitä!" tai "Sanojani on vääristelty!") tai rasistiset päämäärät ("Tarkoitukseni ei ollut esittää rasistisia näkemyksiä!"). Rasistisen kielen tutkijat näkevät yhdeksi kieltämisen muodoksi myös tarkoituksellisen lieventelyn: äänenpainojen miedontamisen, vähättelyn ja kiertoilmausten käytön ("En uhkaillut häntä, annoin vain hänelle ystävällisen neuvon!" tai "Tarkoitus ei ollut loukata, vaan esittää rehellinen mielipiteeni!").

Kiintoisinta rasismin kieltämisessä saattaa kuitenkin olla, että se ei koske vain vakaumuksellisia rasisteja. On hyviä perusteita ounastella, että koko yhteiskunta välttelee tilintekoa rasismin kanssa. Rasisteina tavataan pitää joitakuista toisia – ei meitä. Rasisteja kyllä tavataan, mutta he sijaitsevat joko jossain muualla ("lähiöissä", "maaseudulla", "muissa maissa") tai sitten menneisyudessa. Tästä näkökulmasta rasistiset teot ovat aina poikkeuksia, joihin ovat syypäitä poikkeusyksilöt. "Me" emme rasisteja ole. Ja ehkä Halla-ahon kaltaiset "ajattelijat" sikiävät juuri tässä maaperässä, jossa liian usein suljemme silmämme institutionaaliselta tai muulta järjestelmälliseltä arjen rasismilta.

Kotoutukaa!

Muukalaiskammoisiksi (ksenofobisiksi) kutsutaan niitä, joiden mukaan venäläiset tai somalit ovat Suomeen tullessaan väärässä paikassa. Virallinen vaihtoehto kammolle näyttää olevan vieraiisiin kohdistuva ihannointi (ksenofilia). Vieraanpelkoisten näkökulmasta emme voi ymmärtää itseemme nähden erilaisia ihmisiä. Vieraiden ihannoijat taas ajattelevat, että vanha kunnon kansanvalistus auttaa kyllä ketä tahansa ymmärtämään mitä tahansa.

Vieraiden ihannointi vaikuttaa sellaisen sivistyneistön asenteelta, jonka elämää maahanmuutto entisestään rikastaa. On helppoa saarnata suvaitsevaisuutta, jos kohtaa maahanmuuttajia pääasiassa mediassa tai hankkiessaan pikantteja mausteita etnisistä kaupoista.

Harva vieraiden ihannoijakaan tulee miettineeksi sitä, *mihin* maahanmuuttajien oikein tulisi kotoutua. Virallisen maahanmuuttopolitiikan taikasanat ”kotouttaminen ja ”kotoutuminen” kehitti 1990-luvulla muuan kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkija sosiaali- ja terveysministeriön tilauksesta. Termit ovat vastineita sanalle ”integraatio”. Se taas juontuu latinan adjektiivista ”integer”, joka tarkoittaa kokonaista ja koskematonta. Maahanmuuttajan integrointi eli kotouttaminen on tämän valossa suomalaisuuden tekemistä jälleen kokonaiseksi ja puhtaaksi.

Ongelmana tällaisessa suomalaisuuden suojelussa on, että puhdasta suomalaisuutta ei ole koskaan ollut olemassakaan. ”Suomalaisuutena” tuntemamme on syntynyt sitä kautta, että ”suomalaiset” ovat ottaneet vastaan ja käyttöön milloin kristinuskon, milloin teollistumisen, milloin taas tietoyhteiskunnan.

Suomi ei väestöltään tai elinkeinoiltaan ole koskaan ollut kotikutoinen pussinperä. Tämä on ollut rajamaa, jossa itäiset ja läntiset sekä eteläiset ja pohjoiset ainekset ovat sekoittuneet toisiinsa. Siirtomaita valloittaneet eurooppalaiset purjehtivat laivoilla, jotka oli kyllästetty täkäläisellä tervalla.

Suomi ei olekaan säiliö, vaan suhteiden kimppu, joka on rakentunut ja rakentuu paitsi siitä, mitä on täällä, myös ennen muuta maan suhteista muualle, kuten Olli Löytyn ja Petri Ruuskan kanssa kirjoitamme teoksessa *Suomi toisin sanoen*. Lammakin kouraisee täällä keskimääräistä kovemmin juuri maan suuren kansainvälisen riippuvuuden takia. Jos tavaroiden kysyntä ei muualla kasva, eivät suomalaisyritykset voi viedä maasta tavaraa.

Alusta lähtien monikulttuurinen Suomi

Suomen rajamaaluonne on kuitenkin unohdettu, kiitos suomalaisen sivistyneistön ponnistusten. 1800-luvun fennomaanit ja heidän seuraajansa saivat valistuksellaan kansan omaksumaan ajatuksen, jonka mukaan on olemassa aito kotikutoinen ”suomalaisuus”. Kun Suomen ja muun maailman välille rakennettiin aitoja, hämärtyivät myös maan sisäiset alueelliset ja ammatilliset erot samoin kuin sukupuoleen, sukupolviin, uskontoon ja etnisyyteen liittyvät erot.

Monikulttuurisuus on Suomessa yhtä kaikki pysyäkseen. Suomen lipun värit ovat idästä, tsaarin purjehduslipusta, risti taas lännestä. Suomen leijona karjui ensi kerran Ruotsia keskiajalla hallinneen Folkunga-suvun vaakunassa. Kristinuskon Suomeen toi englantilaissyntyinen piispa Henrik. Maamme-laulun sävelsi ”suomalaisen musiikin isä” Fredrik Pacius, joka syntyi Friedrichinä Hampurissa.

Suomalainen kulttuuri on aina ollut kosmopoliittisten aines-ten sekoitus. Ulkomaalaista alkuperää olevat luterilaisuus, kahvi ja tango ovat kaikki suomalaisuuden kestoelementtejä. Kari Tapion tunnetuksi tekemän karaokekansallislaulumme *Olen suomalainen* sävelsi Salvatore Cutugno nimellä *L'Italiano*. Suomalaisuus on kuin sika. Se syö kaiken kanadalaisperäisestä jääkiekosta brittien heavy metal -tyyliin, jolla Lordi ratsasti euroviisuvoittoonsa.

Suuri maahanmuuttokeskustelun paradoksi on, että osapuolet näyttävät unohtaneen suomalaisuuden itsensä olevan tuontitarvaa. Kansallisuusaatetta ei keksitty Suomessa. Suomalainen ”me” on muodostunut jo tässä perustavassa mielessä kanssakäymisessä ”muiden” kanssa.

Kansallisuusaatteen, kahvin tai heavy metalin kotouttaminen ei ole voinut saastuttaa suomalaisuutta, joka on ollut epäpuhdasta aikojen aamusta. Ajatus suomalaisuudesta on säilynyt hengissä nimenomaan muuttumisensa kautta, kun kansalliseen identiteettiin on ympätty yhä uusia aineksia. Kanadalaisesta jääkiekosta

on tullut suomalaisten kansallispeli ja kansallisruokamme on jo hyvän aikaa ollut pizza.

On korkea aika päästää irti fennomaanien uskosta tahrattoomaan kansallisuuteen. Aitoja emme ole, puhtaita meistä ei tule, olkaamme siis suomalaisia!

Viitteet

1. <http://www.halla-aho.com/scripta/2009> (haettu 1.3.2009).
2. Mt.

Kirjallisuus

- VAN DIJK, TEUN (1992) Discourse and the denial of racism. *Discourse & Society*, 3 (1992), 87–118.
- DOUGLAS, MARY (2000) *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Suom. VIRPI BLOM & KAARINA HAZARD. Tampere: Vastapaino.
- ENZENSBERGER, HANS MAGNUS (2003) Suuri muutto – 33 merkintää. Suom. RIITTA VIRKKUNEN. Teoksessa MIKKO LEHTONEN & OLLI LÖYTTY (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 21 – 49.
- HOBBSAWM, ERIC (1994) *Nationalismi*. Suom. JARI SEDERGREN, JUSSI TRÄSKILÄ & RISTO KUNNARI. Tampere: Vastapaino.
- KLINGE, MATTI (1999) Suomi-myytti. Teoksessa MARKKU LÖYTÖNEN & LAURA KOLBE (toim.) *Suomi. Maa, kansa, kulttuurit*. Helsinki: SKS.
- KUORTTI, JOEL, LEHTONEN, MIKKO & LÖYTTY, OLLI (toim.) (2006) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- LEHTONEN, MIKKO, LÖYTTY, OLLI & RUUSKA, PETRI (2004) *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- RASTAS, ANNA, HUTTUNEN, LAURA & LÖYTTY, OLLI (toim.) (2005) *Suomalainen vieraskirja*. Tampere: Vastapaino.

Mikä ihmeen maahanmuuttaja?

Suomalaisessa keskustelussa kummittelee hahmo, jonka kaikki tuntuvat tuntevan, mutta jolle kukaan ei osaa antaa täsmällisiä määreitä. Tämä kaikkien tuntema hahmo on ”maahanmuuttaja”, asianharrastajien slangissa ”mamu”. Niin maahanmuuttokriittiset kirjoittelijat kuin asian kanssa työkseen askartelevat virkamiehetkin tuntevat tämän hahmon ja puhuvat siitä sujuvasti: maahanmuuttajat sitä ja maahanmuuttajat tätä. Maahanmuuttajat työllistyvät huonommin kuin muu väestö, maahanmuuttajilla on kaikenlaisia ongelmia, maahanmuuttajat tarvitsevat kaikenlaisia hallinnollisia toimia, joilla heidät voidaan hallinnoida osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Joissakin tämä kaikkien tuntema maahanmuuttaja herättää ”kriittisiä” kannanottoja, tai suoranaisista aggressiota, toisissa taas tarpeen ratkaista ongelmia ja kehittää hallinnollisia toimia.

Tämä hahmo peittää alleen maasta toiseen, syystä tai toisesta, liikkuvien ihmisten valtavan kirjon. Ikään kuin kyseessä olisi oma ihmislajinsa, jonka me kaikki tunnemme ja tunnistamme ja tiedämme heti kättelyssä. Jo tilastojen lukeminen kuitenkin kertoo, että Suomeen muualta muuttaneet ihmiset ruumiillistavat valtavaa kirjoa kansallisuuksia, maahantulosityitä, ammatteja, koulutustaustoja, äidinkieliä ja perhesuhteita. Persoonallisuuksien, elämäkokemusten ja elämäntilanteiden kirjoa tilastot eivät

tietystikään pysty näyttämään, eikä maahanmuuttajia käsittelevä tutkimuskirjallisuuskaan usein tavoita niitä.

Ainoa asia, joka tätä maahanmuuttajan hahmoa edes jollakin tavoin monipuolistaa julkisessa keskustelussa, on jako ”pakolaisiin” ja ”työperäiseen maahanmuuttoon”. Keskustelun katveeseen jää kokonaan suuri joukko maahanmuuttajia: ne ihmiset, jotka tulevat Suomeen siksi, että avioituvat Suomen kansalaisen kanssa. Joillekin ”työperäinen maahanmuutto” tuntuu tarjoavan ratkaisun ongelmaan. ”Työperäiset maahanmuuttajat”, siis vain ja ainoastaan työn vuoksi Suomeen muuttavat ihmiset, ikään kuin sopeutuisivat ongelmitta, sujahtaisivat osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja ennen kaikkea suomalaista työelämää, alkaisivat paiskia töitä, hoitaa vanhuksia ja sairaita, tehdä innovaatioita ja tuottaa bruttokansantuotetta – kuitenkin näkymättä ja kuulumatta, hajuttomina ja mauttomina, ruumiittomana työvoimana.

Samaan aikaan julkisuudessa esitetään usein näkemyksiä, jonka mukaan pakolaisten tuloa pitäisi rajoittaa. Ainakaan maahan ei pitäisi missään nimessä päästää ”vääriä pakolaisia” – siis niitä jotka eivät joidenkin mielestä oikeasti ole turvan tarpeessa, vaan tulevat tänne parantaakseen elintasoaan. Siis tulevat tänne tehdä töitä ja ansaitakseen rahaa. Siis mitä? Eikö tämä ala kuulostaa työperäiseltä maahanmuutolta?

Toki on myös ilmiselvästi henkensä kaupalla pakoon lähteneitä ihmisiä. Ajoittain julkisessa keskustelussa esiin nousee ajatus, että pakolaisina maahan tulleiden ihmisten pitäisi palata lähtömaihinsa niin pian kun olot siellä rauhoittuvat. Ajatus on monella tavalla ongelmallinen, enkä yritäkään tässä purkaa kaikkia sen ulottuvuuksia¹. Mutta jos haluamme rakentaa ja ylläpitää demokraattista yhteiskuntaa, muualta tänne tuleville ihmisille täytyy tarjota mahdollisuus integroitua suomalaisen yhteiskunnan tasaveroiseksi jäseniksi. Jos haluamme heidän sitoutuvan suomalaisen yhteiskunnan rakentamiseen, emme voi pitää heitä vuosia jatkuvassa epävarmuudessa sen suhteen, voivatko he jäädä tähän maahan. Jokainen empatiakykyinen ihminen ymmärtää,

että esimerkiksi kymmenen vuotta tässä maassa eläneellä, aikanaan pakolaisena tänne tulleella ihmisellä on jo uusi elämä täällä, uusia ihmissuhteita ja uusia sitoumuksia.

Tietysti on myös pakolaisia, jotka haluavat, ja voivat, palata lähtömaihinsa. Ja tietysti heillä täytyy olla lupa tehdä näin. Parhaimmillaan maanpaosta palaavat pakolaiset pääsevät takaisin sinne, missä tuntevat olevansa kotonaan, ja samalla he pääsevät mukaan lähtömaidensa yhteiskuntien jälleenrakennukseen. Jos oikein hyvin käy, nämä lähtömaihinsa palaavat pakolaiset ehkä säilyttävät myös suhteita Suomeen, ja nämä tällaiset suhteet voivat tuottaa monenlaista iloa ja hyötyä tässä globaalien suhteiden maailmassa.

Aina tilanne ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Ulkopuolisten, ja vain tv:n kautta tilanteita seuraavan yleisön, on usein mahdotonta tietää, mitä paluu kullekin yksittäiselle ihmiselle tarkoittaisi. Usein pakolaisina kotimaistaan lähteneet ihmiset joutuvat itsekkin tutustumaan uudestaan mullistuksia läpikäyneeseen lähtömaahansa ja elämän mahdollisuuksiin siellä. Tämän vuoksi paluu, usein vuosien pakolaisuuden jälkeen, ei tarkoita yksinkertaista matkalaukkujen pakkaamista ja paluuta entiseen elämään. Todellisuudessa ihmiset usein elävät vuosia kahden paikan välillä yrittäen rakentaa hyvän elämän mahdollisuuksia.

Pakolaiskeskustelu ja työperäistä maahanmuuttoa koskeva keskustelu elävät kummallisella tavalla omaa elämäänsä eivätkä kohtaa toisiaan. Monet alun perin pakolaisina Suomeen tulleet ihmiset ovat sopeutuneet hyvin, oppineet suomen kielen ja asettuneet elämään osana suomalaista arkea. Onko mitään järkeä pyrkiä lähettämään näitä ihmisiä lähtömaihinsa ja samaan aikaan värvätä ”työperäisiä maahanmuuttajia” maailmalta tähän varsin ei-houkuttelevaan kylmään ja usein vihamieliseen maahan, jossa verot ovat korkeat, talvet loputtoman pimeitä ja asenteet tunnetusti kovia ja ”maahanmuuttokriittisiä”?

Ketä nämä maahanmuuttajat sitten oikein ovat? Suomeksikin on viime vuosina ilmestynyt useita kaunokirjallisia teoksia, sekä

suomeksi käännettyjä että alun perinkin suomeksi kirjoitettuja, joissa maahanmuuttajataustaiset kirjailijat kertovat kaunokirjallisin keinoin vähemmistöyhteisöjen ja maasta toiseen liikkuvien ihmisten elämästä.² Nämä teokset kertovat ainakin sen, että näissä yhteisöissä ihmiset kohtaavat samanlaisia perustavanlaatuisia ihmisenä olemisen kysymyksiä kuin kuka tahansa muukin – ei ole olemassa omaa ”maahanmuuttajien” ihmislajiaan, vaan globalisoituvassa maailmassa syystä tai toisesta liikkuvia ihmisiä. Ihmiset aina ja kaikkialla joutuvat ratkaisemaan sellaisia kysymyksiä kuin mitä on hyvä elämä, miten rakentaisin mahdollisimman hyvää elämää itselleni ja läheisilleni, mikä on oikein ja väärin, mikä on kohtuullista ja mikä kohtuutonta, mitä haluan elämässäni saavuttaa, mitä minun on mahdollista saavuttaa, mistä olen valmis luopumaan ja mihin voin sitoutua.

Se, mikä maahanmuuttajia usein erottaa keskivertosuomalaisesta, ovat ne olosuhteet joissa näitä kysymyksiä joutuu ratkomaan. Etenkin jos maahanmuuttaja tulee muualta kuin läntisestä Euroopasta tai Pohjois-Amerikasta, hän joutuu usein ratkaisemaan elämän perustavanlaatuisia kysymyksiä tilanteessa, jossa puuttuvat kaikki ne itsestäänselvytykset joiden varassa suomalainen elämäänsä rakentaa. Todellinen köyhyys, julkisten tukiverkostojen puuttuminen ja väkivaltaiset poliittiset mullistukset luovat elämän ratkaisuille sellaiset puitteet, että monissa ratkaisuissa on konkreettisesti kyse elämästä ja kuolemasta, omasta ja läheisten. Näissäkin tilanteissa ihmiset toimivat toisistaan poikkeavilla tavoilla, elämäkokemuksensa, elämäntilanteensa ja luonteensa ohjaamina.

Niin kuin maahanmuuttajat, myös me suomalaiset olemme kukin omanlaisiamme ihmisiä, elämäkokemustemme, tietojemme ja taitojemme, luonteemme ja temperamenttimme ohjaamia. Kuten kaikilla ihmisillä, myös meillä on mahdollisuus pysähtyä pohtimaan, harkita uudelleen, ja toimia toisin, suhteissamme niihin ihmisiin joiden kanssa jaamme arkemme.

Viitteet

1. Olen tarkastellut pakolaisten paluumuuton monia puolia julkaisuisani, ks. kirjallisuuslista.
2. Esim. Maarit Halmessarka, Mikko Rimminen & Olli Löytty (toim.): *Mikä ihmeen uussuomalainen?* Teos 2009; Marjaneh Bakhtiari: *Mistään kotoisin*, Otava 2007; Monica Ali: *Brick Lane*, Otava 2005; Jhumpa Lahiri: *Kaima*, Otava 2005; Jonas Hassen Khemiri: *Ajatussulttaani*, Johnny Kniga 2004; Hanif Kureishi: *Esikaupunkien Buddha*, WSOY 1991 ja *Musta albumi* WSOY 1995; Umayya Abu-Hanna: *Sinut*, WSOY 2007. Tämän jutun otsikko on ensiksi mainitun kokoelman nimen inspiroima.

Kirjallisuus

- HUTTUNEN, LAURA (tulossa) *Undoing and Redoing Homes: The Bosnian War and Diasporic Home-making*. Teoksessa Kirsi Saarikangas & Hanna Johansson (toim.) *Home at Work: Dwelling, Moving, Belonging*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HUTTUNEN, LAURA (2009) *Historical Legacies and Neo-colonial Forms of Power?: A Postcolonial Reading of the Bosnian Diaspora*. Teoksessa SARI IRNI, SUVI KESKINEN, DIANA MULINARI & SALLA TUORI (toim.) *Complying with Colonialism*. Gender, 'Race' and Ethnicity in the Nordic Region. Aldershot: Ashgate, 101–116.
- HUTTUNEN, LAURA (2007) *Between 'the World' and a Pear Tree: Memory and Belonging in Bosnian Diaspora*. Teoksessa MINNA RUCKENSTEIN & MARIE-LOUISE KARTTUNEN (toim.) *On Foreign Ground: Moving between Countries and Categories*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. *Studia Fennica Anthropologica*, 174–187.
- HUTTUNEN, LAURA (2006) *Bosnialainen diaspora ja transnationaali elätytila*. Teoksessa TUOMAS MARTIKAINEN (toim.) *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 55–82.
- HUTTUNEN, LAURA (2005) *'Home' and ethnicity in the context of war: Hesitant diasporas of Bosnian refugees*. *European Journal of Cultural Studies* vol. 8 (2), 177–195.
- HUTTUNEN, LAURA (2004) *Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: Marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat*. Teoksessa ARJA JOKINEN, LAURA HUTTUNEN & ANNA KULMALA (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 134–154.

- HUTTUNEN, LAURA (2002) Pahan karttalehtiä: Maahanmuuttajat ja pahan kokemuksen paikat. Teoksessa MERJA LAITINEN & JOHANNA HURTIG (toim.): *Pahan kosketus: Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: Pk-kustannus, 86–107.
- HUTTUNEN, LAURA (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HUTTUNEN, LAURA, RASTAS, ANNA & OLLI LÖYTTY (2005) Suomalainen monikulttuurisuus: Paikallisia ja ylirajaisia suhteita. Teoksessa ANNA RASTAS, LAURA HUTTUNEN & OLLI LÖYTTY (toim.) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- HUTTUNEN, LAURA (toim.) (1999) *Sama taivas, eri maa: Maahanmuuttajan tarina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Erilainen Nuori

Kesälomani on lopuillaan. Istun lapsuudenkodissani ja tuijotan ikkunasta avautuvaa ylemmällä keskiluokkaisuudella kuorrutettua maisemaa. Monikerroksiset omakotitalot ja niitä ympäröivät trimmatut pihat, ihmiset ja autot hohtavat kilpaa auringon kanssa. Ne tunkeutuvat ikkunaruudun läpi kirkkaina puhtaina säteinä silmilleni. Siristän silmiäni, kuten lomalla kuuluu tehdä viestittääkseen suunnatonta onnistumista siitä, että on kyennyt kohottamaan mielen ja kehon poutapilven keveäksi. Niin keveäksi, että silmäluomia pitää tietoisesti siristää, jotta silmät eivät jatkuvasti laajenisi tästä hyvinvoinnin euforiasta. Tämä Suomen vauraampiin asuinalueisiin kuuluva lintukoto kihertää. Minua ei vaan naurata. Minun pitäisi olla rentoutunut, töihin palaava korkeakoulutettu 37-vuotias nainen. En ole. Olen turhautunut ja lopen kyllästynyt sanomaan sen, mikä minun täytyy sanoa, jotta voisin jatkaa tämän tekstin kirjoittamista.

Olen syntynyt 1972 Suomessa, Helsingin Naistenklinikalla, jossa minut saattoi maailmaan suomalainen valkoihoinen (kaukasoidi) äitini, joka oli ollut sukupuoliyhteydessä kamerunilaiseen mustaihoiseen (negridi) isääni. No niin, siinä määrittely, jonka pohjalta minulla on jonkinlainen perusteltu oikeus ottaa tila tässä kirjassa ja sanoa mielipiteeni. Ja totta vie, sitä olen elämässäni yli kaksikymmentä vuotta tehnyt. Olen kiljunut säälittävyyteen

asti oikeutustani itse määritellä itseni, jokaisen oikeutta olla tasavertainen väriin, uskontoon, kansallisuuteen ...bla bla katso-matta bla bla. Ja nyt, elokuussa 2009, löydän taas itseni pinnis-telemässä löytääkseni muodon, jolla voisin – vaikuttamatta yli-mieliseltä ja välttäen antamasta asioista yksinkertaista vaikutel-maa – sanoa kasan latteuksia ja itsestäänselvyyksiä, joihin en kuitenkaan halua päännökyttelyreaktiota.

Miksi tämä kirja pitää ylipäätänsä tehdä? Miksi minun pitää kuluttaa lomapäiviäni selittämällä aikuisille ihmisille, että heitä nuoremmat ihmiset haluavat itse määritellä itsensä ja haluavat olla tasavertaisia ihmisiä uskontoon, väriin ja kansallisuuteen katsomatta? Ja selittää kuinka jatkuva määrittely ympäristön taholta voi lamaannuttaa ja eksyttää nuoren ihmisen irti omasta terveestä minäkuvastaan, harhailemaan määrittelyjen karsinois-sa. Yksi syvimmistä ihmisen tarpeista näyttää olevan rajojen määrittely. Iho on ensimmäinen konkreettinen, havaittava raja minuuden ja ulkopuolisen ympäristön välillä ja siitä se määrit-tely lähtee. Mitä todennäköisimmin ennemmin tai myöhemmin surkuhupaisen karmivalla tavalla se lähtee myös lapasesta. Ja niille tuhon raunioille näitä kirjoja kirjoitetaan. Hyvä niin, sillä on pakko, ei jää vaihtoehtoa. Valkoihoinen ystäväni kertoi kuin-ka hänen 5-vuotias tummaihoisen tyttärensä tuli hänen luok-seen, näytti valkoista ihoa kämmenissään ja sanoi: ”Älä äiti ole huolissasi, sillä kato minustakin on tulossa valkoinen”.

Ystäväni oli musertua sen totuuden alla, että hänen tyttärensä kokee vielä 2000-luvun Suomessa olevansa väärän värinen ja että hänen huolensa tyttärensä mahdollisesta ulkopuolisuuden tun-teesta oli niin näkyvää, että tytär reagoi siihen lohduttamalla kuuluvansa kohta ryhmään, kunhan valkaistuu. Ei naurata. Ja kai sillekin ihmiselle pitää vielä jotain sanoa, jota en tuntenut, mut-ta joka koki oikeudekseen kertoa, että: ”Sä olet okei, mutta sun äitisi on huora”. Niin, ja sitä työhönottovirkailijaakin kai pitäisi muistaa, joka sanoi kamerunilaisen sairaanhoitaja puoliskoni (kokonainen negridi) kysellessä tiskaustöitä, että kielitaito on

esteenä. Jokaisella ihmisellä pitäisi olla mahdollisuus tasavertaisesti tiskata, kielestä riippumatta, vaikka tottahan sen rakenne vaikuttaa siihen miten tehokkaasti lika lautasista lähtee.

Yritän tässä maalata kuvaa siitä, miten Suomessa käytävä lapsellinen ja haparoiva monikulttuurisuus- ja maahanmuuttokeskustelu vaikuttaa sen keskiössä tahtomattaan olevaan nuoreen. Nuoreen ihmiseen, joka yrittää elää ja toimia tässä yhteiskunnassa, meidän aikuisten huohottaessa niskaan pelosta hikoilevia suhtautumistapojamme ja ratkaisumallemme. Sillä eihän kuka tahansa voi ruveta siristelemään silmiään ja trimmaamaan pihaansa. Ensin pitää rakentaa raja-aitoja ja kovertaa niihin reikiä, joista voi tarkkailla ja ehkä hienoisen ohikiitävän mielenhäiriön vallassa huutaa sen katajaisen reiän läpi, että: ”We are the World, we are the children”.

Nuorisotyöstä

Olen tehnyt melko paljon töitä lasten ja nuorten parissa, ja viimeisin työtehtäväni oli nuoriso-ohjaajan toimi Helsingin Vuosaaren nuorisoyksikössä. Vuosaaren nuorisotalojen kävijämääristä 40–50 prosenttia on maahanmuuttajaperheiden nuoria. He ovat usein toista polvea, täällä syntyneitä, Suomen kansalaisia tai varhaislapsuudessaan tänne saapuneita. Heidän määrittelyynsä voi käyttää esimerkiksi hakusanoja: Somalia, Venäjä, Kosovo, Irak, mutta yhtälaillla heidät voi löytää sanoilla ostari, nuta, itis, abc alta tai trance, hip hop, kokkikerho, bilis tai guitar hero. Miten sen nyt sanoisi, he ovat tavallisia, he haluavat olla tavallisia. Kysymys kuuluu, huvittaako meitä antaa heidän olla. Ja kenestä me loppujen lopuksi puhumme ”heinä”, maahanmuuttajien toisena sukupolvena?

Sellaista identiteettiä ei ole, joka tullakseen itsekseen tarvitsee passinsa kopion tatuoituna otsaan, josta koodin luettuaamme voimme suorittaa jaon me- ja he-joukkueisiin. Sitten voimmekin huutaa räkä roiskuen: ”Kuka pelkää mustaa miestä” ja juosta niin kovaa kuin pääsemme mihin tahansa lukolliseen koppiin ja

paiskata oven kiinni perässämme. Sieltä kopista me sitten tuijotamme heitä, pienestä happireiästä, ja huikkaamme suurta jalousutta äänessämme, että voimme me leikkiä seuraavaksi myös ”kuka pelkää mustekalaa”, kun ei tuosta sopeutumisesta näytä tulevan yhtään mitään. Kuka nyt leikistä suuttuu.

Olen kokenut työssäni, että nuorisotaloilla on tärkeä tehtävä antaa tila, jossa määrittelyn voi jättää narikkaan edes hetkeksi, ja hakea edes jollain tasolla ryhmiä, joissa voi jakaa ja toteuttaa omia yksilöllisiä toiveitaan ja unelmiaan. Niin kuin tiedämme, mitä vanhemmaksi tulemme, sitä pelottavampaa on antaa itsensä kysyä, vaikkapa pienessä humalassakin, mitä minä haluan tai kuka minä oikeasti olen. Kuinka yksinäiseksi me mahdollisesti tunnemme silloin itsemme ja miten ahdistaviksi ja vääriksi silloin koemme ryhmät, joihin meidät on sidottu tai joihin olemme työntäneet itsemme. Henki loppuu ja ei naurata. Pelästyneinä luemme taas yhden itsetunto-oppaan ja käymme pikaisesti yhden päivän joogareititissä hengittämässä paperipussiin. Ja sitten uhkailemme teini-ikäisiä kakaroitamme manaamalla, että elämässä pitää seistä omilla jaloilla ja olla päämääriä.

Minulle tuottaa vaikeuksia käyttää nimitystä ”toisen polven maahanmuuttaja” ja yhtä suuhun sopimaton on termi ”uussuomalainen”. Kun puhumme maahanmuuttajataustaisesta nuorest, puhumme suurelta osin siis nuoresta, joka on syntynyt täällä ja joka on myös tai ainoastaan Suomen kansalainen. Hän ei ole mistään tulossa tai mihinkään muuttamassa, vaan istuu siinä nuorisotalon sohvalla vieressäsi katsomassa Salattuja elämiä. Tämä ”maahanmuuttajasukupolvi” on aloittamassa työelämän ja sitä kautta myös yhä vahvemmin kasvamassa näkyväksi yhteiskunnan rakenteissa.

Tämän nuoren syrjäytymisen vaaroista puhuttaessa puhumme nuoresta, jolla on usein kuitenkin kohtuuton tehtävä muodostaa identiteettinsä kodin ja kodista täysin poikkeavan koulun ja kaiveripiirin todellisuuden paineessa. Hän päätyy kuulumaan ei mihinkään, hänen omat jalkansa irtoavat maasta vahvojen sidos-

ryhmien puristuksessa. Meille hän näkyy vain tilastoissa, pape-reittemme palkeissa ja käyrissä. Ja niitä kasvottomia faktatietoja me mieluusti käytämme omien reviiiritaistelujemme panoksina. Helppoa, kätevää ja lähestulkoon eettistä, nehän ovat vain nap-puloita, siis ei lapsia ja nuoria, nappuloita.

Villapipoista

Minusta on tässä vaiheessa tärkeää sanoa, että en missään ni-messä näe, että syrjintä tai rasismi olisi aina värisidonnaista, tai että minä olisin vain se ruoskan arpia nuoleva uhri, jonka pig-mentin määrä on juuri ja juuri sopiva olemaan musta Euroopas-sa. Minun nahassani olevat väripikselit eivät riitä siihen, että menisin kovinkaan monessa paikassa täysin mustasta, saati sii-hen, että kävisin valkoisesta. Sitä on siis tullut kannettua lähes kaikkia etnisiä nimikylttejä vuoronperään ja hävettyä sitä että on liian musta tai liian valkoinen. Ja kyllä olen itsekin pelännyt mustaa miestä.

Kieriskelen hetken omassa värihistoriassani ja taistelussani Suomen passista. En ole ikinä elänyt biologisen isäni kanssa (täysi negridi). Olen kasvanut elämäni ensimmäiset 15 vuotta täysin valkoisessa, trimmatussa ympäristössä ja saanut tuntea ihollani Suomen loputtoman ihmettelyn monikulttuurisuuden kohtaamisesta. Kohta neljäkymmenen vuoden ajan erilaisuut-tani on hämmästeltä ja pyritty vimmatusti määrittelemään.

Samoihin aikoihin kun minä synnyin, synkkänä ja myrskyise-nä yönä 1970-luvun alussa, laitettiin jossain päin Tamperetta luokan suomalainen musta poika seisomaan Afrikan kartan eteen ja kuulutettiin, että tältä näyttää neekeri. Niin kuin tiedämme, neekeri oli silloin ja vielä pitkälle 80-luvulle asti Suomessa ylei-sesti hyväksytty ilmaisu. Tämä on hyvä muistaa ikään kuin mit-tarina muutokselle, jota käymme läpi vimmatusti yrittäen olla viisaampia kuin mitä olemme. Musta mies vai mustekala?

Ensimmäiset pakolaiset, ”mustat miehet”, saapuivat Chilestä ja Vietnamista. He herättivät valtavasti ihmetystä ja aiheuttivat

särön valkoiseen suomalaiseen maisemaan. Reaktiot olivat pohjimmiltaan myönteisiä, mihin vaikutti maamme sen hetkinen hyvä taloudellinen tila sekä kyky samaistua, oman sotahistoriamme kautta, poliittista vainoa pakeneviin ihmisiin. Ja mikä riemukkainta, jokaiselle sen hetkiselä poliittiselle liikkeelle riitti oma kummipakolainen. Vasemmisto kestitti chileläisiä ja oikeisto kutoi villapipoja vietnamilaisille. Minä taasen edustin kumpaakin pakolaisryhmää saadessani määrittelyt ”mutakuono”, ”indokiinalainen” ja ”venepakolainen”.

Pakolaisuus ja rasismi olemassa olevina ilmiöinä tulivat näkyvästi keskusteluun kuitenkin vasta 1990-luvun alussa, kun vastaanotimme pienen ryhmän somalialaisia pakolaisia. Yhteiskunta eli silloin laman aikaa. Ihmiset olivat ahdistuneita ja tippumassa sosiaalisista ryhmistään. Turhautuminen ja patoutunut viha odotti vain kohdettaan purkautua. Se kohde olivat eriväriset ihmiset. Nyt kukaan ei kutonut villapipoja. Somalialaiset tulivat välilliseksi lääkkeeksi laman traumatisoimaan Suomeen. Se rasistinen reaktio, jonka muutama erivärinen ihminen sai aikaan, oli hirveä. Hiljaisesti eri yhteiskuntakerrokset hyväksyivät lähes avoimen vihan pakolaisia kohtaan. Syrjintä ja uhkakuvi luominen ei ollut missään suhteessa ihmismäärään, johon se kohdistui. Meiltä oltiin viemässä kaikki: kulttuuri, kieli, työpaikat, naiset ja Jeesus. Rasistiset ääri liikkeet nostivat päätään, mutta myös hiljainen tavallisten ihmisten enemmistö näytti, kuinka vieraan pelko ohittaa sivistyneen ihmisen rationaalisen ajattelukyvyyn ja saa aikaan eläimellisen reviiritistelun. Vihollinen oli tunnistettu ja se oli 17-vuotias sotaa eri pakolaisleirien kautta paennut somalialainen perheensä menettänyt yksinäinen poika. Tilannetta ei voi selittää pelkästään lamasta johtuvaksi. Syrjinnän syynä oli myös ihonväri. Somalialaiset poikkesivat vietnamilaisia ja chileläisiä voimakkaammin valkoisesta väestöstä.

Siinä rytäkässä minäkin sain painua sinne mistä olin tullut. Ei naurattanut. Perustimme ystäväni kanssa rasismin vastaisen

järjestön ja siitä lähti myös henkilökohtainen räppimiseni kohti oikeutusta määritellä itse itseni. Aika pian huomasin olevani työnnettynä tulijoiden joukkoon. Minun koettiin edustavan sitä uhkaa ja suurta mustaa pelottavaa, jolta voi kysyä, onko tämä nyt suomalaisen sivistysvaltion lopun alku. Syöttekö te meidät? Minä olisin halunnut kysyä, syökö isänmaani nyt minut. Riski toimimisesta ”vapaustaistelijana” kannatti kuitenkin ottaa. Se hiveli itsetuntoani, vaikka koko identiteettikuplani oli ratketa minä hetkenä tahansa. Miten minä Suomessa kasvaneena nuorena olisin voinut tietää asioista sen enempää kuin muutkaan valistuneet suomalaiset. Pohjimmiltani olin kumminkin irrallisuuden ja identiteettikaaoksen piiskaama teini, joka huusi iltaisin tyytynsä märäksi apua saadakseen tilaa hengittää, olla mikä on.

Vastuusta?

Koulu on ensimmäinen merkittävä ympäristö, jossa kasvava lapsi joutuu kohtaamaan sosiaalisen arvottamisen, hakemaan omaa sosiaalista rooliaan suhteessa muihin. Aikuisten maailman arvoista ammentaen ja sen pelisääntöjä matkien lapsi oppii arvioimaan omaa statustaan, arvoaan muiden hyväksynnän kautta. Muiden hyväksynnästä tulee vääristyneesti jopa ainoa minäkuva muovaava asia. Ollessaan epävarma itsestään ja arvostaan lapsi hakee yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sosiaalista asemaansa ryhmässä, johon haluaa kuulua, kohdistamalla ryhmän huomion toiseen, poikkeavaan yksilöön. Hän voi vahvistaa omaa ryhmään kuulumisen tunnettaan alkamalla syrjiä muita, ryhmän ulkopuolelle jääviä. Tämän kaltainen ”sosiaalinen peli” moninkertaistuu kasvettaessa aikuiseksi. Hyväksynnän paineet, oma suorituskkyky sekä sosiaalinen status näyttelevät suurta osaa siinä, miten ihminen hyväksyy itsensä ja myös hänen suhtautumisessaan toisiin ihmisiin. Epävarmuus minäkuvasta aiheuttaa pelon tippua ryhmästä ja samalla se kasvattaa kykenemättömyyttä sietää omaa erilaisuutta. Silloin kasvaa myös kykenemättömyys sietää erilaisuutta muissa. Syntyy vihollisia. Ulkoiseen

erilaisuuteen kohdistuva syrjintä on helppo tie korostaa omaa ryhmään kuulumista.

Syrjintä ja ennakkoluuloisuus on siis opittua. Jolleivät edes yhteiskunnalliset instituutiot näytä esimerkkiä kaikkien ottamisesta joukkoon, niin miten sellaisessa ympäristössä voi kasvaa hyvinvoiva yhteiskunnan täysivaltainen jäsen, jonka annetaan mieluummin itse määritellä itsensä. Meillä on loputon itsemme ja toistemme määrittelyn tarve. Helpottaaksemme omaa olemistamme olemme halukkaita osoittamaan ympärillä oleville ihmisille, mihin lokeroon kukin kuuluu. Lokeroon siksi, että siinä on seinät estämässä omapäisen karkailun ja vain yksi aukko. Tätä aukkoa meidän on tarpeen tarkkailla omasta kopistamme, jottei homma riistäytyisi hallinnasta, jottei tultaisi kylään ilman sopimusta, varsinkaan mitään pyytämään tai lainailemaan.

Me kaikki pelkäämme itseämme ja muita. Me kaikki häpeämme itseämme ja muita. Meillä on kuitenkin myös rationaalinen kyky hallita pelkojamme ja häpeää tiedostamalla ne ja asettamalla ne syy- ja seurausyhteyteen ja oman minäkuvamme rakenteisiin. Meidän ei ole pakko olla uhka itsellemme tai toisille. Uhka on aina jotain, jota ihminen ei koe ymmärtävänsä eikä hallitsevansa. Se mitä tarvitsemme, on rohkeus. Tarvitsemme rohkeutta valjastaa ne ”perkeleet”, meitä hämmentävät ilmiöt ja asiat, tiedon, uuden oppimisen ja ymmärryksen palvelijoiksi. Silloin meidän ei tarvitse käyttää rasismia ja ennakkoluuloisuutta murentamaan ihmisyyttä itsessämme ja muissa vain pysyäksemme mukana sosiaalisissa peleissä.

Kuuntelemisesta ja näkemisestä

Nuorisotyössä vaikeinta on kenties nähdä sekä erilaiset ryhmät ja niiden tarpeet että välttää massa-ajattelu ja kohdata todellinen yksilö ihmisenä, jolla on unelmia. Tämä massa-ajattelun peikko näkyy myös opinto-ohjauksessa, sillä mistä muuten johtuisi maahanmuuttajien suuntautuminen lähinnä bussikuskeiksi ja lähihoitajiksi. Näistä asioista keskustelu on edelleen vaikeaa, mutta

keskustelu ja pyrkimys avoimeen dialogiin on ainoa ratkaisu. Yrittäisimme olla etukäteen pelkäämättä, antaisimme rohkeasti toisillemme tilan istua viereen, kysyisimme ja vastaisimme pakottamatta tai sitten vain katsoisimme Salattuja elämiä, yhdessä. Meri-Rastilan nuorisotalossa, jossa työskentelin, tällainen ilmapiiri oli aistittavissa. Olen ymmärtänyt, että sen luominen on vaatinut aikaa, sitä olemista, vieressä istumista.

Ei voi mitään. Se vain on niinkin yksinkertaista, että meidän aikuisten, kasvattajien, täytyy kyetä nauramaan itsellemme, erehtymään kaatumatta, kuuntelemaan nuoria pienentymättä itse. Meidän pelkomme imeytyy lapsiimme ja nuoriimme tehden tuhoa heidän avoimuudelleen. Sitä sitten yritämme korjailla tunnontuskissamme kokouksissa miljardeilla sanoilla ja biteillä, ja selittelemällä, kuinka kaikki on niin uutta, että tässä tarvitaan paljon miettimistä ja strategioita ja siksi on parasta pysyä sisällä ja katsoa ikkunasta sitä muutosta, joka on ovella.

Itse asiassa ei ole mitään muutosta. Mitä monikulttuurisuus ja sen jatkuva tuleminen on? Eivätkö kulttuurin tärkeimmät olemassaolon edellytykset ja ominaisuudet ole muutos ja monimuotoisuus? Me ihmiset muovaudumme sen muutoksen jatkuvan virran mukana jonkinlaiseksi itseksemme. Tartumme vain helposti ajopuihin ja muihin pysyviksi kuvittelemiimme maamerkkeihin. Killumme niissä puristusotteessa ja alamme kusta revii-riämme ja määritellä itseämme ja muita loputtomasti. Haluamme tiedon missä letkassa laumaeläimellisyyttämme voimme toteuttaa, ihan vain todetaksemme, että muutos tekee tehtävästä mahdollottoman, on aina tehnyt.

Ei ole yhtä sanaa määritellä, kuka minä olen, ei ole ikinä ollut, eikä sellaista paperimäärää, joka tekisi listasta valmiin. Onneksi, sillä tämä antaa mahdollisuuden kulttuurille, joka osaa nau-
raa, yksin ja yhdessä.

IV

KUULUUKO MAAHANMUUTTOTYÖN ASiantuntijoiden Ääni?

Alaikäiset turvapaikanhakijat mediakeskusteluissa

Olen tarkastellut viime vuoden maahanmuuttokeskustelua pakolaisjuristin näkökulmasta. Keskustelulle on tyypillistä, että turvapaikanhakijoista esitetään monenlaisia väitteitä, mutta heitä itseään taas kuullaan harvoin. Alaikäisiä turvapaikanhakijoita, eli lapsia, jotka ovat syystä tai toisesta joutuneet pakenemaan, voisi ajatella erityisen haavoittuvana ryhmänä. Analysoin yhtä Helsingin Sanomissa julkaistua uutista ja siinä esiintyneitä olettamuksia alaikäisistä turvapaikanhakijoista.¹ Yhden artikkelin väitteiden eritteleminen näyttää sen, miten paljon julkilausumattomia olettamuksia puheen taustalla on. Kyseinen artikkeli käsiteli alaikäisten turvapaikanhakijoiden ikää – ennen kaikkea kysymystä siitä, ovatko turvapaikanhakijat ”todella” alaikäisiä. Jo uutisen otsikko *”Jopa kolmannes alaikäisistä turvapaikanhakijoista valehdellut ikänsä”* muodosti kuvaa valehtelevista nuorista.

On tärkeää tarkastella lähemmin, miten erilaiset väitteet alaikäisistä turvapaikanhakijoista ovat muodostuneet ja mihin ne perustuvat. Kyseessä olevassa Helsingin Sanomien uutisessa sanotaan: ”Jopa kolmannes vuodenvaihteessa perustettuihin alaikäisten vastaanottokeskuksiin tulleista turvapaikanhakijoista on osoittautumassa täysi-ikäisiksi. Osa ikänsä valehdelleista kärrähti lääketieteellisen iänmäärittelyn perusteella, osan henkilö-

tiedot ovat löytyneet muista EU-maista, ja osa on tunnustanut ikänsä itse.” Uutinen on kirjoitettu ikään kuin kyse olisi kaikkien vastaanottokeskusten tilanteisiin perustuvista tiedosta. Artikkelista saa kuitenkin sellaisen kuvan, että siinä esiintyvät tiedot perustuivat yhden poliisin haastatteluun. Näyttäisi siltä, että asiantuntijaksi alaikäisiä turvapaikanhakijoita koskevissa kysymyksissä pääsee kevyin perustein ja keskustelussa on mahdollista esittää väitteitä ilman, että ne olisivat luotettavista lähteistä vahvistettuja. Toimittajat voivat tarkistaa tietoja esimerkiksi vastaanottokeskusten työntekijöiltä, Maahanmuuttoviraston käsitelijöiltä, Helsingin hallinto-oikeuden tuomareilta, iänmäärittämisestä tekeville lääkäreille, turvapaikanhakijoiden lakimiehiltä, puolueettomilta tutkijoilta tai vaikka Suomen ulkomaalaispoliisin johdolta. Usein asiantuntijoiksi nimettyjen henkilöiden tieto kuitenkin hyväksytään sellaisenaan.

Jotkut väitteet taas voivat sinänsä pitää paikkansa, mutta niille on ymmärrettäviä tai inhimillisiä syitä. Näitä syitä käsitellään mediassa ani harvoin. Käyn seuraavaksi läpi osan Helsingin Sanomien artikkelin väitteitä – ja niistä erityisesti sellaisia, jotka toistuvat laajemminkin mediakeskustelussa.

1) ”Tieto Suomen sosiaaliturvasta houkuttaa turvapaikanhakijoita Etelä-Euroopasta.”

Etelä-Eurooppaan jää kymmeniä kertoja enemmän turvapaikanhakijoita kuin heitä tulee Suomeen. Monissa EU-maissa (esimerkiksi Kreikassa) alaikäiset elävät taivasalla eivätkä välttämättä pääse turvapaikkatutkintaan ollenkaan. Pakolaislapset pyörivät eteläisen Euroopan maissa kaduilla ihmis- ja huumekauppiaiden keskellä. Kun jutusta jätetään taustoitus pois eikä kerrota ollenkaan niistä syistä, miksi hakijat lähtevät eteläisen Euroopan maista Pohjoismaihin, koko ilmiöstä saa väärän kuvan.

2) *"Osa ikänsä valehdelleista kärehtää lääketieteellisen iänmäärityksen perusteella."*

Lääketieteellinen iänmäärityksen tulos ei voi olla tarkka, vaan henkilön ikä voidaan arvioida parhaimmillaankin noin +/-2 vuoden tarkkuudella. Siten on mahdollista saada 17-vuotiaalle 19 vuoden ikä tai toisin päin. Tiedän vuosia turvapaikanhakijoiden lakimiehenä ja tulkkina toimineena, että itseään alaikäisiksi väittäviä selvästi täysi-ikäisiä on hyvin vähän.

3) *"Suomessa oleskeleva turvapaikanhakija saa toimeentulotukea liki kymmenkertaisesti esimerkiksi Saksaan verrattuna."*

Joissakin maissa turvapaikanhakijoille on järjestetty ruokailu. Suomessa hakijat joutuvat pärjäämään saamallaan minimitoimeentulolla ruoka- ja muista tarvikeostoksista. Suomessa joissakin vastaanottokeskuksissa kokeiltiin rahan maksamisen sijaan valmiin ruoan tarjoamista, mutta järjestely todettiin huomattavasti kalliimmaksi. Lisäksi jokainen voi miettiä, kuinka hyvin pärjaisi noin kymmenellä eurolla päivässä.

4) *"Suomesta saa diskorahaa."*

Jokainen tietää, että tämä on huono vitsi. Kukaan asiaa hieman pidemmälle ajatteleva tuskin tosissaan uskoo, että ihminen jättäisi kotinsa ja perheensä vain saadakseen diskorahaa toisessa maassa. Kuitenkin tällaisiakin väitteitä esiintyy julkisessa keskustelussa. Jostain käsittämättömästä syystä turvapaikanhakijanuoret eivät monen mielestä saa olla kiinnostuneita kaupungilla hengailemisesta, diskosta, tietokonepeleistä, vastakkaisen sukupuolen edustajista tai muista nuorten harrastuksista.

5) *"Täältä saa rahaa lähetettäväksi kotimaahan."*

Turvapaikanhakijat joutuvat maksamaan matkastaan keskimäärin 5 000–15 000 euroa. Kun ottaa huomioon, että kyse on ihmisistä, jotka pakenevat maista, joiden bruttokansantuote on

paljon alhaisempi kuin Suomen, kyseessä voi olla jopa omakotitalon hinta. Ani harvalle turvapaikanhakijalla kotimaastaan lähdön syynä on raha. Monet toki avustavat pienistä tuloistaan perhettä kotimaassa. Jos on valmis tinkimään omasta elintasostaan auttaakseen perheensä jäseniä, onko se huono asia? Joka tapauksessa kestää vuosia ennen kuin suurin osa turvapaikanhakijoista saa säästettyä moista summaa edes kattamaan taloudellista menetystä.

Ilmiöitä ei voi ymmärtää tuntematta olosuhteita

Keskustelussa on viime aikoina ohitettu ne olosuhteet, joista suurimmat turvapaikanhakijoiden, ja etenkin alaikäisten turvapaikanhakijoiden, ryhmät tulevat. He tulevat ennen kaikkea Irakista, Somaliasta ja Afganistanista. Kaikissa näissä maissa on tai on ollut viime vuosina täysin kaoottinen yhteiskunnallinen tilanne, ja niissä vallitsee kansainväliseen suojeluun oikeuttava sotatila.

Alaikäisillä on usein myös muita perusteita pakenemiseen kuin kotimaassa vallitseva aseellinen selkkkaus. Alaikäiset eivät yleensä ole olleet itse sellaisessa poliittisessa toiminnassa mukana, josta aiheutuisi vaikeuksia kotimaan viranomaisten kanssa. Heidän turvallisuutensa saattaa kuitenkin olla vaarassa esimerkiksi menehtyneiden tai paenneiden perheenjäsenten aiemman oppositiotoininnan vuoksi. Aseellisissa selkkauksissa lapset ovat myös suuressa vaarassa joutua värvätyiksi lapsisotilaiksi. Heitä on yritetty värvätä terroristeiksi etenkin Irakissa ja joitain lapsia on myös pakotettu tekemään itsemurhaiskuja.²

Moni alaikäinen turvapaikanhakija kuuluu kotimaassaan etniseen tai uskonnolliseen vähemmistöön. Vähemmistöt joutuvat usein vastoin tahtoaan valitsemaan puolensa sodassa. Valitessaan yhden puolen, saa vastaansa toisen osapuolen. Mutta edes se osapuoli, jonka puoleen vähemmistön edustajat ovat turvautuneet, ei välttämättä suojele vähemmistöjä.

Alaikäiset turvapaikanhakijat ovat lapsia, jotka ovat joutuneet eroon perheestään ja kamppailevat uudessa ympäristössä kieli- taidottomina monien haasteiden kanssa. Varsinkin konfliktitilanteissa nuoria vaivaa myös yleinen näköalattomuus. Heillä on vaikeuksia kouluttautua, ja kouluttauduttuaan työllistyä. Moni nuori on myös turhautunut lähtömaiden yhteiskunnassa vallitsevista vanhoillisista perinteistä. Osalla on myös jossain määrin epärealistinen käsitys paremmasta elämästä ja Euroopan vapaasta ilmapiiristä.

On tärkeää keskustella myös turvapaikkamenettelyyn liittyvistä ongelmallisista asioista, kuten turvapaikkajärjestelmän mahdollisista väärinkäytöksistä. Vallitsevan keskustelun ongelma on kuitenkin yhteiskunnallisen tilanteen ja muun taustoituksen puute, jonka johdosta pakolaisuudesta ja turvapaikanhausta muodostuu helposti vääristynyt kuva.

Viitteet

1. Analysoitu uutinen: Helsingin Sanomat 5.5.2009, ”Jopa kolmannes alaikäisistä turvapaikanhakijoista valehdellut ikänsä”, kirjoittanut Perttu Kauppinen.
2. <http://childsoldierrelief.com/2008/08/12/gangs-and-terror-groups-recruiting-children-in-iraq-human-rights-ministry-conducts-survey-of-youth-in-prisons/> (haettu 1.9.2009)

Ikääntyvät isovanhemmat ja perheen yhdistäminen Suomessa

Julkisuudessa käytiin kesällä 2009 runsaasti keskustelua Suomessa asuvan perheen isovanhemmille ja muille niin sanotuille ydinperheen ulkopuolisille perheenjäsenille myönnettävistä oleskeluluvista. Keskustelun laukaisi iäkkään egyptiläisen isoäidin, Eveline Fadayelin, saama maastakarkotuspäätös, jota moni keskusteluun osallistuneista piti kohtuuttomana. Vastavaanlaista keskustelua oli käyty jo aiemmin, esimerkiksi kesällä 2008 tyttärensä luona asuneen, vakavasti sairaan venäläisen ihmisoikeusaktivistin Maria Kirbasovan kohdalla. Nyt keskustelu kuitenkin laajeni ja siihen ottivat kantaa useat tahot, muun muassa maahanmuuttoviraston johtaja, maahanmuuttoministeri, luterilainen ja ortodoksinen kirkko sekä useat tavalliset kansalaiset.

Ei ole hämmästyttävää, että perhe-elämään puuttuminen herättää vahvoja tunteita. Perhe-elämä koetaan yksilön identiteetin keskeiseksi osatekijäksi, ja yleinen oikeustaju vaatii puuttumisille painavat perusteet. Keskustelussa esitetty viranomaisten oikeudellinen argumentaatio oli kuitenkin niukkaa ja tehtyjä päätöksiä puolustelevaa. Päätöstä kritisoivien tahojen kannanotoissa korostuivat yhtäältä lupakäytännön kohtuuttomuus ydinperheen ulkopuolisten perheenjäsenten kohdalla ja toisaalta perheenjäsenen määritelmän rajoittavuus.

Keskeisissä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa perhe-elämää suojataan perustavana ihmisoikeutena. YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus määrittelee perheen yhteiskunnan perusluonteiseksi yhteisöksi, jolla on oikeus saada suurin mahdollinen tuki ja apu. Myös Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen valvontaelin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien ovat antaneet oikeussuojaa perheen hajottamista vastaan.

Perhe-elämään puuttuminen on aina vakava toimenpide, oli puuttuminen sitten laillista tai laitonta. Kun perheen yhtenäisyyteen puututaan, asianosaisella on oikeus asian vakavuuden vuoksi saada huolellisesti perusteltu päätös. Sama huolellisen perustelun vaatimus koskee julkista keskustelua – poliittista päätöksentekotahoa ja vastuullisia viranomaisia myöten. On hyvä, että mediassa kesällä 2009 käydyssä keskustelun myötä aiheesta on alettu pohtia perusteellisemmin.

Oikeudelliset ratkaisut perheen yhdistämisestä

Oleskelulupa- ja maastakarkotusratkaisut ovat oikeudellisesti erittäin vaativia päätöksiä. Koska ne koskettavat perustavalla tavalla asianosaisen oikeusasemaa ja ihmisoikeuksia, viranomaiselta vaaditaan kokonaisvaltaista harkintaa ja punnintaa – mutta myös kohtuullisuutta ja rohkeutta tehdä perus- ja ihmisoikeusmyönteisiä ratkaisuja.

Oikeudellisesti sovellettavaksi tulee ulkomaalaislain lisäksi perustuslaki, joka edellyttää päätöksen tukevan perusoikeuksien toteutumista. Perustuslaki takaa jokaiselle oikeuden nauttia yksityiselämää, johon myös perhe-elämä kuuluu. Perusoikeuksien lisäksi päätöksessä on asetettava etusijalle ihmisoikeudet, eli kahdesta vaihtoehdosta tulee valita se, joka parhaiten edistää ihmisoikeuksien toteutumista.

Perus- ja ihmisoikeusmyönteisen tulkinnan periaatetta on vaikiintuneesti sovellettu muun muassa korkeimmassa hallinto-oikeudessa (KHO). Nyt keskustelua aiheuttaneen tapauksen ja

muiden iäkkäitä vanhempia koskevien prosessien kohdalla on perustelua kysyä, mikä on mennyt vikaan.

Suomen ulkomaalaislain mukaan muiden kuin ydinperheen ulkopuolisten perheenjäsenten oleskelulupa edellyttää täyttä riippuvuutta täällä asuvasta omaisesta. Linja on sinänsä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sekä Euroopan neuvoston perheenyhdistämisdirektiivin mukainen. Ongelma ei ole niinkään tämän lisävaatimuksen olemassa olo, vaan se, kuinka tiukasti sitä tulkitaan. Korkeimman hallinto-oikeuden linja on vuodesta 2006 ollut todella tiukka. Maasta on poistettu jopa asiantuntijalääkärin mukaan aikuisesta lapsestaan täysin riippuvainen vanhus.

Sekä Euroopan ihmisoikeussopimus että perheenyhdistämisdirektiivi sallivat rajoitetusti ydinperheen ulkopuolisen perheenjäsenen, esimerkiksi iäkkään vanhemman, oleskeluluvan myöntämisen perhesiteen nojalla. Riippuvuuselementti on näidenkin säännösten pohjana.

Suomessa korkein hallinto-oikeus on omassa oikeuskäytännössään tulkinnut täyttä riippuvuutta erittäin tiukasti. Tämä tulkinta ohjaa alempia viranomaisia, eikä Maahanmuuttoviraston kannanottojen perusteella ole oletettavissa, että viranomaiset omasta aloitteestaan poikkeaisivat jo omaksutusta tiukasta linjasta.

Miten jatkossa?

Olisikin suotavaa, että korkeimman hallinto-oikeuden tulkinta testattaisiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa (EIT) valittamalla KHO:n kielteisestä oleskelulupapäätöksestä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on omassa oikeuskäytännössään antanut oikeussuojaa ydinperheen ulkopuoliselle perheenjäsenelle. Esimerkiksi tapauksessa Nasri vastaan Ranska vuonna 1995 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei kuuromykkä aikuinen kyennyt tulemaan toimeen ilman perhettään, jolla oli myös merkitystä sille, ettei hän enää syyllistyisi rikoksiin.

Valitustie ei kuitenkaan ole helppo, eivätkä mahdollisuudet saada tätä kautta helpotusta tiukkaan suomalaiseen oikeuskäytäntöön ole kovin suuret. Menettely on hidas tutkittavaksi ottamismenettelyineen ja kynnys sopimusrikkomuksen toteamiseen korkea. Toisaalta Suomessa esille tulleet tapaukset edustavat hyvinkin tilannetta, jossa voitaisiin tulkita perheenä elämisen oikeuden tulleen rikotuksi, kun otetaan huomioon iäkkään vanhemman riippuvuus Suomessa asuvasta perheenjäsenestään ja hänen oikeutensa elää yhdessä perheensä kanssa.

Suomella olisi mahdollisuus muuttaa kansallista lainsäädäntöään esimerkiksi siten, että riippuvuuden määritelmää väljennettäisiin. On toki myös mahdollista sisällyttää isovanhemmat osaksi ydinperhettä, mikä ei kuitenkaan liene poliittisesti realistista. Ihmisoikeuksien näkökulmasta olisi perusteltua siirtyä niin sanottuun kulttuurisensitiiviseen perhekäsitteeseen, joka huomioi asianosaisen oman kulttuuritaustan. Voidaan perustellusti kysyä, kokeeko ihminen, jonka omassa kulttuurissa isovanhemmat kuuluvat perheeseen, tullessa oikein kohdelluksi, kun hänen iäkäs vanhempansa karkotetaan maasta.

Euroopan neuvoston perheenyhdistämisdirektiivin mukaan perheen yhdistäminen auttaa luomaan sosiokulttuurista tasapainoa ja edistää siten kotoutumista. Kun suurin osa esimerkiksi pakolaisista tulee kulttuureista, joissa perhe on laajempi kuin suomalainen ydinperhe, iäkkäillä vanhemmilla on suuri merkitys kotoutumisen edistäjinä.

Perheenyhdistämistä koskevan keskustelun tueksi kaivattaisiin myös lisää empiiristä tutkimusta maahanmuuttajien perhekäsityksistä, perhedynamiikasta ja iäkkäiden vanhempien vaikutuksesta perheen hyvinvointiin. Tällainen tutkimustieto auttaisi pohtimaan miten lakia voisi muuttaa tasapainoisella tavalla.

Tutkijoiden kiistellyt roolit rasismin ja nuorten tutkimuksessa

Kun puhutaan rasismia koskevasta julkisesta keskustelusta, keskitytään usein siihen, mistä mediassa väitellään ja mitkä aiheet saavat palstatilaa. Lapset ja nuoret ovat monesti tämän huolen ja uhkan värittämän julkisen keskustelun kohteena. Puhutaan ”ankkurilapsista”, nuorten karkottamisista, rötöstelyistä, mella-koinnista, nuorten ja vanhempien välisistä kulttuurieroista, tyttöjen kohtaamasta kunniaväkivallasta. Ei ole syytä vähätellä näitä ilmiöitä tai ohittaa niiden merkityksiä. Kuitenkin vain harvoin pysähdytään miettimään perusteellisesti, mitkä yhteiskunnalliset asiat johtavat maahanmuuttajataustaisten nuorten liikehdintään tai saattavat heidät syrjään mielekkäästä arjesta ja ympäröivään yhteiskuntaan kuulumisen kokemuksista. Merkillepantavaa on myös se, että lasten ja nuorten kohtaamasta rasismista puhutaan mediassa vain harvoin.

Selvää on, että tiedotusvälineissä on syytä aktiivisesti purkaa monikulttuurisuutta ja maahanmuuttoa koskevia kiistelyjä aihepiirejä. Tämä on myös rasismitutkijan eittämätön vastuu – ottaa kantaa, tehdä aloitteita ja reagoida sekä välittää tutkimuksen viestit julkiseen keskusteluun. Kun puhutaan rasismia koskevasta julkisesta keskustelusta, on näkökulma usein nimennomaan median välityksellä käytävän debatin tarkkailussa. Tämän ajatuksen kannattelemana tutkijoiden julkisuussuhde

ymmärretään mutkattomasti ja väistämättömästi juuri mediajulkisuudeksi: miten tutkija ottaa paikkansa mediakeskusteluissa ja surffaa nettijulkisuuksissa? Media ei ole kuitenkaan ainoa julkisuuden tila, jossa näistä asioista keskustellaan. Keskityttäessä ainoastaan tutkijoiden mediasuhteeseen monet muut julkisuuksien kentät jäävät vaille huomiota.

Monivuotisen nuoria, nuorisotyötä, monikulttuurisuutta ja vapaa-aikaa koskevan tutkimusmatkamme varrella julkisia rasismien määrittely- ja kamppailuareenoita ovat olleet erityisesti kunnalliset ja kansalaisyhteiskunnan arkijulkisuudet. Nuorisotyön kentillä kysymykset rasismeista, näiden ymmärtämisestä ja tunnistamisesta tai puuttumisesta ja vastustamisesta tarkoittavat useimmiten sitä, että nuorten ja aikuisten välistä kasvatussuhdetta pohditaan uudesta näkökulmasta. Kasvatusvastuuseen kuuluu myös se, että rasisminvastaiseen nuorisotyöhön suhtaudutaan yhtä vakavasti kuin vaikkapa päihteidenvastaiseen kasvatukseen, joka on saanut vakiintuneen ja oikeutetun aseman nuorisotyön arkisessa kasvatustyössä.

Rasismitutkijoina olemme kulkeutuneet arjen kasvatuskentiltä myös poliittisiin ja hallinnollisiin käytävä- ja kokousjulkisuuksiin. Olemme olleet viranomaisten kuultavina, valmistelleet kannanottoja, lausuntoja ja kertoneet näkemyksiämme virallisista maahanmuuttopoliittisista ohjelmista. Olemme korostaneet, ettei rasisminvastaisuus kosketa vain niitä nuorisotyöntekijöitä, jotka tekevät työtään monikulttuurisissa ympäristöissä. Rasismien vastustaminen edellyttää, että kaikki viranomaiset ja kansalaisyhteiskunnan toimijat – huolimatta oman lähiympäristön asukkaiden tai asiakkaiden monikulttuurisista taustoista – päivittävät tietojaan, asenteitaan, hallinnollisia rakenteitaan ja sitä, miten hyvinvointivaltio ylipäänsä ymmärretään muuttuvassa monikulttuurisessa yhteiskuntajärjestelmässä.

Kaikista julkisuuksista mediajulkisuudella tuntuu olevan eniten vaikutusta ja seurauksia nuorisotyön arkeen. Myös se, miten nuorisotyöntekijä toimii suhteessa mediaan, vaatii erityistä

osaamista. Kuten alussa totesimme, nuoret pääsevät harvoin itse valtamediaan puhumaan heitä koskettavista asioista. Tämä koskee varsinkin eri tavoin marginaaleihin luokiteltuja nuoria. Niin nuorisotyöntekijöillä kuin nuorisotutkijoillakin on erityisen vastuullinen paikka siinä, miten mediassa muotoiltuja, maahanmuuttajataustaisiin nuoriin kohdistuvia määrittelyjä ja luokitteluja kommentoidaan. Aina kommentoijan roolia ei saa valita. Tästä esimerkkinä muun muassa taannoiset selkkauksiksi määrittyneet tapahtumat Vantaalla, missä nuorisotyöntekijät löysivät itsensä yllättäen keskeltä mediakohua¹. Tutkimukseemme osallistuneet nuorisotyön ammattilaiset eivät pitäneet tavattomana median kiinnostusta arjen jännitteitä tutkivaan journalismiin. Media on paikalla heti, kun jotain ulkopuolelta katsoen ”poikkeavaa” tapahtuu – rasismi virittää mutta monikulttuurinen arki on latteaa. Se, että rasismi tuntuu olevan teema, jota myös nuorisotyön kentällä saatetaan välttää tai kiistää, palautuuakin osin juuri julkisen leiman ja mediakohun välttelyyn.

Loppuuko tutkijan vastuu raportin julkaisemiseen?

Nuorisotyötä ja rasismia tutkineina olemme havahtuneet siihen, että tutkimuksen yksi vaativimmista ja inspiroivimmista vaiheista alkaa siinä vaiheessa, kun tutkimusteksti on julkaistu. Tutkimusten valmistuttua olemme pyrkineet pitämään huolen siitä, että tutkimustieto saavuttaa kentän toimijat.

Kyse ei ole kuitenkaan vain valmiiden päätelmien jalkauttamisesta tutkimuskentälle vaan koko tutkimusprosessin vuorovaikutuksellisesta lähtökohdasta. Antirasistinen tutkimuksen tekeminen edellyttää, että tutkimuskenttä rakentuu vastavuoroisesti keskustelua käyden, muutenkin kuin periaatteiden tasolla. Yhteiskunnallisesti arkaluontoisen ja arvolatautuneen teeman ympärillä dialogiin asettuvat toimijat eivät ole pyyteettömästi asialla – eivät käytännön toimijat eivätkä liioin rasismitutkijatkaan. Mukana ovat arvot, tunteet, kokemukset ja käsitykset, mutta näitä ei tarvitse nähdä tutkimuksen esteinä vaan pikemminkin

osana analysoitavaa kokonaisuutta. Sen sijaan, että pyrähtäisimme kentällä, lähtökohdaksemme on muotoutunut se, että tutkijoina annamme kentälle niin paljon takaisin kuin mahdollista. Tutkimuksellinen dialogisuus edellyttää, että suhtaudumme tutkittaviin asiantuntijoina ja vastavuoroisina tutkimuskumppaneina.

Nuoria koskeva tieto muodostuu yhteistoiminnallisesti, monien kilpailevien asiantuntijuuksien kohdatessa, jolloin esimerkiksi arkipäivän rasismia koskeva tieto ei ole tutkijoiden yksinoikeus tai -omaisuus. Tutkijoiden tehtävänä ei ole vääntää monimielisestä rasismi-ilmiöstä yhtä totuutta, vaan altistua väittelemään esimerkiksi rasismien arkisista merkityksistä yhdessä nuorisotyöntekijöiden tai nuorten kanssa, joilla saattaa olla hyvinkin toisistaan poikkeavat tulkinnat rasismien paikasta arjessa. Tutkija voi asettua silloittamaan sukupolvisia ohipuhumisia tai välittämään nuorten osin rivien väliin jääviä viestejä nuorisoalan ammattilaisille. Se, että tutkimamme nuoret vieroksuivat passiivista suvaitsevaisuusretoriikkaa ja sen sijaan haluavat puhua sekä tutkijoiden, toisten nuorten että nuorisotyöntekijöiden kanssa rasismista rasismina, on ollut suvaitsevaisuuskasvatukseen suuntautuvilla aikuistoimijoille tiukka pysähtymisen paikka. Tämän tutkimustuloksen esille tuominen esimerkiksi nuorisotyöntekijöiden kanssa keskustellessa on vahvistanut argumenttiamme siitä, ettei rasismiin ole syytä suhtautua nuorten kanssa toimies-
sa ylimalkaisesti.

Vastavuoroisuus tarkoittaa yhtä lailla luentoja, strategioiden suunnittelua ja kommentointia, äänekkäitä kahvipöytäkeskusteluja ja venyviä sähköpostiväittelyitä kuin hiljaa olemista ja kuuntelemisen taitoa. Antirasistinen tutkija on myös nöyrä tutkija – Päivi Harisen sanoin: ”[V]iisasten kivi on jossain muualla kuin oppikirjoissamme.” Kentällä toimiva rasismitutkija ylittää perinteisen tieteen tekijän etäisyyteen ja neutraalisuuteen palautuvan periaatteen pohtimalla ääneen myös sitä, mitä asioille voisi käytännössä tehdä. Dialogisessa asetelmassa kritiikin esittäminen ei voi jäädä vain etäiseksi osoitteluksi. Pikemminkin se merkitsee

yhteistä pohdintaa ja sitoutumista siihen, miten kritiikin kohteena olevaan asiaan voi tarttua. Tässä asetelmassa tutkija panee itsensä alttiiksi monin eri tavoin. Tutkijan vastuuta tällainen monien roolien lunastaminen ei taatusti vähennä – ei tiedon keräämisen, tulkintojen muodostamisen eikä liioin tutkimuksen yhteiskunnallisten seurausten suhteen.

Kuten totesimme aiemmin, tutkimuksen julkisuus tarkoittaa myös sitä, että tutkija pitää huolta tutkimustulosten jalkauttamisesta. Kimurantimpia kohtaamiamme yhteisiä aiheita ovat olleet muun muassa se, miten suhtautua rasistisiin symboleihin nuorten parissa toimiessa, missä tilanteissa positiivinen erityiskohtelu on paikallaan, milloin ja miten nimittelyyn tulisi puuttua, mitä rasismien pukeminen huumorin kaapuun tarkoittaa, mitä merkitsee rasisminvastainen kasvatus nuorten vapaa-ajan kentillä. Hankalia teemoja nämä ovat muun muassa siksi, että ratkaisut ovat usein tilannekohtaisia ja sellaisina kiistanalaisia. Emme voi tutkijoina esimerkiksi antaa suoraa vastausta siihen, milloin nuorisotyötä olisi mielekästä tehdä erikseen maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa. Sen sijaan voidaan todeta suoraan, ettei rasistisen symboliikan käyttö nuorisotalon tiloissa ole missään olosuhteissa hyväksyttävää.

Rasismitutkijat eivät kuitenkaan jaa yksimielisesti käsitystä siitä, riittääkö pelkkä tutkimusteksti vai ei. Yhtenä painavana tieteellisyyden kriteerinä tuntuu (edelleen) olevan se, että tutkija pyrkii olemaan tietoisesti vaikuttamatta tutkittaviin ihmisiin tai tutkittavaan ilmiöön. Jos tutkija rupeaa viettämään liikaa aikaa kentällä yhdessä tutkittavien kanssa, tutkimusta ei pidetä enää samassa mielessä tieteenä – se nähdään kansalaistoimintana. Ihanteellista sitoutumisen astetta on kuitenkin vaikea arvottaa tutkimustilanteesta irrallisesti tai antaa yksioikoista vastausta vaikkapa siihen, kuinka paljon tutkittavien kanssa olisi syytä viettää aikaa. Hyvään tieteen tekemiseen vaikuttaa ennen kaikkea se, että tuntee oman asiantuntijuutensa rajat. Tutkijan ja tutkittavan suhde on aina tietyllä tavalla hierarkkinen – tutkija

on aina myös asioita toisin katsova ulkopuolinen. Kaverisuhteesta tässä ei siis ole kyse. Kuten nuorisotutkija Anne Puuronen on todennut, dialogi edellyttää sellaista hyväksyvää näkökulmaa, jonka mukaan nuorisotyön ammatillisen todellisuuden tutkiminen (tutkimuksellinen asenne) on eri asia kuin nuorisotyön ammatillisessa todellisuudessa toimiminen (käytännöllinen asenne).

Yhteistoiminnallinen tutkimuksen tekeminen tuo esille monia kysymyksiä ja sopimuksen tarpeita. Asiantuntijuuden ja sitoutumisen lisäksi on tarpeen pohtia esimerkiksi: Keiden ehdoilla ja äänillä tutkimus tehdään ja raportoidaan? Miten sovitaan siitä, millä tavoin tietoa käytetään julkisuudessa? Kuka arvottaa ja arvioi tietoa? Mitkä vapaudet ja vastuu eri toimijoilla on hyödyntää tietoa omissa paikallisjulkisuuksissaan? Tutkijoiden päätelmien jalostaminen vaikkapa osaksi kansainvälisen tieteellisen lehden artikkelia kääntää tutkimustulokset hyvin toisentyyppisiksi kuin päätelmien hyödyntäminen nuorisotyön arjen strategioissa.

Nuorten äänen kuunteleminen on kiistanalaista

Nuoret joutuvat julkisen kategorisoinnin kohteeksi toisella tavalla kuin muut ryhmät – esimerkiksi ikäluokkana, sukupolvena, sosiaalisena ryhmänä, kulttuurisena voimana ja median kautta välittyvänä mielikuvana. Nuorten ja nuoruuden julkisella kategorisoinnilla on lukuisia tehtäviä: tehdä nuorten ja nuoruuden moninaisuus ja monitulkintaisuus ymmärrettäväksi, kontrolloida ja hallita nuoria, tehdä nuorista esimerkiksi päätöksenteon helppo kohde, eristää nuoret muista, eksotisoida tai demonisoida nuorten joukko, muutamia mainitaksemme. Tällaiset nuorten luokittelut juurtuvat helposti itsestään selviksi mielikuviksi, joiden purkamisesta lankeaa erityinen vastuu nuoria tutkivalle rasismitutkijalle. Otamme esiin äänen kiistanalaisen metaforan, jonka avulla raotamme tätä tutkijavastuuta.

Äänen metaforaa on totuttu käyttämään niissä tilanteissa, joissa julkisessa keskustelussa hiljaisiksi vaiettujen tutkittavien

'toimijuuden' merkitystä on haluttu korostaa. Erityisen keskeiseksi käyttö on koettu eri tavoin marginaalisiksi määriteltyjen nuorten tutkimuksessa. Tutkija voi esimerkiksi perustella tutkimuksensa oikeutusta ja tärkeyttä sillä, että nuorten äänet kuuluvat harvoin aikuisjulkisuudessa ja siksi äänten esille nostaminen on tärkeä tiede- ja yhteiskuntapoliittinen teko. Tutkijoiden parissa ääni-metaforiaan tukeutuminen tuntuu olevan trendikästä ajankohtana, jolloin korostetaan nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten kuulluksi tulemisen tärkeyttä. Äänen metafora puhuttelee myös suurta yleisöä. Onhan vuonna 2006 voimaan tullessa nuorisolaissakin maininta siitä, että nuoria on kuultava heitä koskevista asioista päätettäessä. Tämän vilkkaan keskustelun huomioon ottaen onkin tarpeen ruotia sitä, mitä äänen antaminen käytännössä tarkoittaa ja minkälaisia seurauksia siihen sisältyy. Ääni-metaforaan sisältyy helposti käsitys siitä, että nuorten ääni on kadoksissa, vaiennettu tai sitä ei ole olemassa; tutkijan tehtävänä on kaivaa ääni esiin. Tämän tehtävän yhteydessä pohditaan kuitenkin harvemmin sitä, kenen äänistä on kyse, kuinka "puhtaita" äänet ovat, ja mitä näille äänille loppujen lopuksi tehdään. Äänen tematiikka tuntuu suosivan erityisesti jo muutenkin aktiivisia nuoria, jolloin äänensä saa kuuluville useimmiten ne nuoret, jotka on helppo saavuttaa, ja myös tutkijat ovat taipuvaisia kuuntelemaan tietynlaisia ääniä. Taipuuko ääni tarkoittamaan muuta kuin verbaalista sanomaa, ja mitä poliittisia seurauksia nuorten kuulemisen velvoitteella on? Sosiologi Les Back haastaa tutkijoita myös tarkastelemaan erityisesti niitä asioita, joista lapset ja nuoret eivät pysty jostain syystä sanomaan. Kysymys on erityisen herkkä rasismia ja nuoria koskevassa tutkimuksessa.

Emme halua ääni-kritiikillä ohittaa nuorten kokemusten esille tuomisen tärkeyttä. Kuuntelemisen tavoite ei ole hätäisesti toteutettu tehtävä. Muun muassa lasten ja nuorten arjen rasis-
mikokemuksia koskevat tutkimukset, kuten Anna Rastaan väitöskirja, osoittavat, että hyvin harvoin lapsen tai nuoren syrjäntä-

kokemus tulee aikuisen tietoon. Ääni ei liioin ole missään vaiheessa puhdas ja autenttinen, vaan se siivilöityy tutkimuksen aikana monta kertaa. Rasismikokemusten kohdalla nuorten ääniä voi saada eri tavoin esille määrällisin keinoin, kun nuoret voivat anonyymisti täyttää kyselylomakkeita eikä rasismikokemuksia tarvitse ruotia haastattelijan edessä. Eri tavoin kerätyt äänet saavat poliittista voimaa eri tavoin. Kvantitatiivisten tutkimusten tuloksia tuntuu olevan vaikeampi ohittaa poliittisesti merkityksettöminä yksittäistuloksina samoin tavoin kuin laadullisen tutkimuksen. Siksi äänen pohtimisen ei pitäisi rajautua laadullisten tutkijoiden vastuuksi tai yksinoikeudeksi, vaan debattiin tarvitaan mukaan myös tilastoääniä kuuntelevat rasismitutkijat.

Kysymys vaiennetuista tai helposti kuuluvista äänistä leimaa rasismitutkijan julkisuussuhdetta. Rasismista puhumisen vaikeus on rasismitutkijan hankala lähtökohta, jonka nuorisotutkija erityisesti tunnistaa: vain harva nuori kertoo omista rasismikokemuksistaan kenellekään. Samaan aikaan kun nuoret haluaisivat katsoa rasismi-ilmiötä suoraan silmiin, aikuistoimijat saattavat kokea suvaitsevaisuustyön läheisemmäksi ja voivat nähdä rasistiset puhe- ja käytöstavat ohimenevänä osana nuoruutta tai sellaisena nuorten keskinäisenä asiana, johon aikuisen ei ole mahdollista puuttua. Jos hyväksytään se väite, että kiivaasti muuttuvassa suomalaisessa yhteiskunnassa rasismikäsitykset ja -kokemukset rakentuvat voimakkaasti juuri sukupolvieron varaan, yhdeksi kantavaksi nuoriso-rasismitutkijan näkökulmaksi määrittyy nuorten oikeus kuulluksi tulemiseen myös sellaisissa tapauksissa, joissa vanhemmat, toimittajat tai muut aikuistoimijat eivät tätä välttämättä toivoisi. Väite johtaa kuitenkin siihen perustavaan kysymykseen, voidaanko tietyt yhteiskunnallisesti merkittävät teemat kuitata liian latautuneiksi ja siksi mahdottomiksi lähestyä tutkimuksen keinoin. Rasismitutkijoina olemme joutuneet kysyen pohtimaan, että mikäli rasismin käsittely tuntuu olevan vaikeaa, onko mieltä tutkia nuorten ryhmäjännitteitä

nimenomaan rasisminäkökulmasta, kun muitakin tulkinnan vaihtoehtoja voisi olla tarjolla.

Rasismista vaikeneminen on kannanotto

Olemme ruotineet tutkimuksissamme nuorisotyön käytäntöjä näkökulmasta, jota kutsumme antirasistiseksi ja rohkaissheet nuorisotyöntekijöitä ottamaan rasismiin vakavasti sekä puhumaan rasismista rasismina. Välillä tämä on herättänyt haastattelutilanteissa turhautumista, jos keskustelukumppanit ovat kokeneet, että pitäydymme aiheessa, josta puhuminen on tukalaa. Joissakin tilanteissa tutkimusasenteemme on herättänyt närkästystä ja haastattelun jälkeen on todettu suoraan, että ”teillä oli kaikki vastaukset valmiina tiedossa etukäteen”. Toiset haastateltavat ovat puolestaan kiittäneet meitä siitä, että hankalista aiheista on ollut pakko muodostaa näkemyksiä ja kantoja. Tutkija joutuu toistuvasti pohtimaan arkaluontoisen aiheen kohdalla, millaisissa olosuhteissa rasismiin käsittely on mielekästä siten, että tutkija voi, tiettyyn rajaan saakka, sitoutua aiheen käsittelyn aiheutamiin seurauksiin – olipa kyseessä nuoret sosiaalisine verkostoineen tai nuorten parissa työskentelevät aikuiset ja heidän työyhteisönsä.

Rasismista kirjoittaminen ja puhuminen ei ole tuntunut helpolta tehtävältä myöskään tutkijasta. Miten puhua rasismista nuorisotyön yhteydessä ilman, että tekstin lukevat nuorisotyön ammattilaiset kokisivat, että heitä syytetään ja syyllistetään? Tai että kritiikin keskellä nuorisotyöntekijät kokevat, että kaikki arvokas työ jää huomaamatta? Tai että ammattitaitoisten toimijoiden osaamista vähätellään ja elinikäisen oppimisen tiestä uhkaa tulla elinkautinen kakku? On helppo samastua nuorten kanssa työskentelevien paineisiin pysyä nuoren sukupolven muuttuvan arkielämän perässä. Samalla on kysyttävä suomalaisesta julkista keskustelua seurattuumme, miksi rasismista puhuminen ja kirjoittaminen koetaan helposti henkilökohtaiseksi syytökseksi. Vaikuttaako tähän se, että rasismista keskustelemisen

tavat ovat Suomessa varsin mustavalkoiset vai se, että kaikenlaisen yhteiskunnallisen valistuksen pitäisi olla myönteistä? Vai kenties se, että rasismien vastustamisen yhteisiä linjauksia ei suomalaiselta kentältä vielä liioin löydy, jolloin suhde rasismiin – tunnistamiseen, puuttumiseen, ohittamiseen – on usein muodostettava itse, henkilökohtaisesti?

Rasismien tutkimuksen yhteydessä joutuu pohtimaan soveltavan ja akateemisen tutkimuksen häilyvää rajanvetoa ja media- ja paikallisjulkaisuusien paikkoja näissä keskusteluissa. Kuten alussa totesimme, pätevän mediayhteiskunnassa työtä tekevän tutkijan edellytetään ottavan kantaa julkisesti ja osallistuvan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tämä on eittämättä kannatettavaa, ja rasismitutkijat jakavat tämän vaateen yksimielisesti. Paikallisjulkaisuksiin – kuten nuorisotyön arkeen – aktiivisesti osaa ottava tutkimusote ei kokemustemme perusteella saa samaa kiitosta tutkijakollegoilta. Tällaisessa arkisessa alajulkisuudessa toimivan tutkijan saatetaan nähdä tahrivan kätensä liiaksikin arjen kentillä. Tutkija, joka pohtii yhdessä tutkittaviensa kanssa ratkaisuja kenttää askarruttaviin ongelmiin, joka osallistuu strategioiden ja muistioiden kirjoittamiseen, näyttäytyy arveluttavan kanta-aottavana helpommin kuin mediakeskusteluun osallistuva tutkija.

Viitteet

1. Syyskuussa 2000 tiedotusvälineet uutisoivat laajasti Vantaan Hakunilassa tapahtuneista rasistisista yhteydenotoista, joiden kohteeksi joutuivat erityisesti somalialaistaustaiset nuoret. Vielä keväällä 2007, kun teimme haastatteluja nuorisotyöntekijöiden kanssa, he muistelivat taannoisia tapahtumia ja sitä, kuinka he joutuivat rauhoittelemaan median edustajia, jotka halusivat jututtaa nuorisotaloilla käyviä nuoria.

Kirjallisuus

- BACK, LES (2007) *The Art of Listening*. UK: Berg.
- HARINEN, PÄIVI (2009) *Kirjaviisaat arjen koulussa*. Kolumni Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentissa. www.kommentti.fi (haettu 3.7.2009).
- HONKASALO, VERONIKA, SOUTO, ANNA-MARI & SUURPÄÄ, LEENA (2007) *Mikä tekee nuorisotyöstä monikulttuurisen? Kokemuksia, käytäntöjä ja haasteita 10 suurimmassa kunnassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja. www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/kymppikerho.pdf (haettu 3.7.2009).
- PUURONEN, ANNE (2009) *Tutkiva nuorisotyö – ammatillinen ja koulutuksellinen resurssi*. Kolumni Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentissa. www.kommentti.fi (haettu 3.7.2009).
- RASTAS, ANNA (2007) *Rasismi lasten ja nuorten arjessa*. Tampere: Tampere University Press & Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- ROLIN, KRISTINA (2006) "Voiko soveltava yhteiskuntatiede olla arvovapaata?" Teoksessa KRISTINA ROLIN, MARJA-LIISA KAKKURI-KNUUTTILA & ELINA HENTTONEN (toim.) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudemus, 16–35.

Kansalaisjärjestöt ja turvapaikkakeskustelu

Kun maahanmuuttokeskustelua seuraa pakolaistyön arjen ja kansalaisjärjestöjen toiminnan näkökulmasta, keskustelu vaikuttaa hämmentävältä sopalta, jossa sattumien koostumusta ei koskaan voi tietää ennakkoon. Termien myllerryksessä ja väittämien ristitulessa valistuneinkin keskustelija helposti lamaantuu. Vaikuttaa siltä, ettei keskustelua käydä niinkään maahanmuutosta, turvapaikanhakijoista tai maahanmuuttajista, vaan kyse on perimmältään arvoista ja arvostuksista.

Ihmisoikeudet ja niiden kunnioitus ovat ensimmäisiä asioita, jotka keskustelussa heitetään menemään. Niin kutsuttu maahanmuuttokriittinen keskustelu paljastaa välillä hätkähdyttävän kovat arvot. Tulilinjalla ovat usein kaikki erilaiset ihmiset, turvapaikanhakijoiden lisäksi myös maahanmuuttoon myönteisesti suhtautuvat tietoineen ja kokemuksineen. Eturivissä seisoskelevat ”kukkahattutädit”, joihin mekin kai kuulumme.

Kenestä puhutaan ja miksi?

Maahanmuuttokeskustelun tiimellyksessä näyttää usein hämartyvän se, mistä ja keistä oikein puhutaan. Toimittajat eivät aina osaa käyttää oikeita termejä, eivätkä he tunne riittävästi esimerkiksi turvapaikanhakemiseen liittyviä faktoja. Sama ongelma on usein poliitikoilla. Siksi on tärkeätä, että asioista puhutaan

selkeästi ja oikeilla nimityksillä. Peruskysymyksiä ovat muun muassa nämä: kuka on pakolainen, mitä turvapaikkaprosessi tarkoittaa, keitä ovat siirtolaiset, miten kiintiöpakolaiset valitaan ja mistä määristä oikeastaan puhutaan.

Suomi on allekirjoittanut joukon kansainvälisiä sopimuksia, jotka turvaavat ihmisten oikeuksia, olivatpa henkilöt Suomessa syntyneitä tai eivät. Kansainvälisten sopimusten mukaan turvapaikanhakijat saavat tulla hakemaan Suomesta turvapaikkaa. Heitä ei voi käännyttää heti rajalta, vaan heidän asiansa täytyy tutkia. Suomi ei voi valita mieleisiään turvapaikanhakijoita. Lisäksi Suomea sitovat Euroopan unionin määrittelemät standardit, joiden puitteissa kussakin maassa voidaan valita ja päättää, millainen järjestelmä turvapaikanhakijoiden vastaanottoon ja prosessin käsittelyyn rakennetaan. Vaikka noin 4 000–5 000 turvapaikanhakijaa vuodessa voi Suomen oloissa tuntua isolta määrältä, eivät he kuitenkaan aiheuta mitään ”tulvaa” tai ”kriisiä”. Eurooppalaisessa mittakaavassa Suomen turvapaikanhakijaluvut ovat varsin kohtuullisia.

Turvapaikkahakemustensa käsittelyn aikana hakijat asuvat vastaanottokeskuksissa. Inhimillisiin periaatteisiin kuuluu, että kaikkia kohdellaan asiallisesti ja oikeudenmukaisesti. Vastaanoton olosuhteiden tulee olla sellaisia, että niissä voi elää suhteellisen normaalia elämää ja asukkaiden toimintakykyä ylläpidetään. Tämä voi tarkoittaa velvollisuutta osallistua keskuksen yhteisiin töihin. Osa hakijoista käy myös palkkatyössä. Samaan aikaan turvapaikkahakemuksen käsittelyn pitäisi edetä ja hakijan saada oikeusapua prosessin aikana. Kaiken perustana on riittävä oikeusturva, jotta ketään ei palauteta vaaraan.

Monilla turvapaikanhakijoilla on hyvät syyt hakea turvaa kotimaansa ulkopuolelta, mutta joskus turvapaikkaprosessia – kuten kaikkia muitakin ihmisten ja yhteiskunnan järjestelmiä – yritetään käyttää väärin. Jottei turvapaikanhakijoita leimata perusteettomasti, viranomaisten on pystyttävä osoittamaan, että mahdollisia väärinkäytöksiä on tapahtunut. Tähän on jo olemassa

tiukat menetelmät. Kaikkia turvapaikanhakijoita ei myöskään pidä leimata joidenkin järjestelmää väärinkäyttävien ihmisten tekojen perusteella.

Suomi ei ole koskaan määrällisesti ollut merkittävä tekijä pakolaisten vastaanotossa. Kaikki rikkaat maat vastaanottavat pakolaisia. Lamasta huolimatta Suomi kuuluu maailman rikkaimpiin maihin. Turvapaikanhakijoina saapuvien pakolaisten lisäksi Suomi valitsee ja vastaanottaa 750 kiintiöpakolaista vuodessa. Kiintiöpakolaiset eivät hae Suomesta turvapaikkaa. YK:n pakolaisjärjestö UNHCR on jo myöntänyt heille pakolaisaseman ennen kuin he saapuvat Suomeen ja sijoittuvat suoraan kuntiin.

Milloin Suomi on valmis?

Viimeaikainen maahanmuuttokeskustelu on yleensä keskittynyt turvapaikanhakijoihin. Kannattaa kuitenkin muistaa, että Suomen suurimmat ulkomaalaisryhmät ovat venäläiset, virolaiset ja ruotsalaiset. On tärkeätä hahmottaa maahanmuuttotilanteen kokonaisuus, jotta ymmärretään, mistä kansainvälisessä muutoliikkeessä Suomen kannalta on kysymys ja mitä maahanmuuttajaväestöllä oikein tarkoitetaan.

Keskustelussa on myös tavanomaista rinnastaa suomalaisia vähäosaisten ryhmiä ja turvapaikanhakijoita. Usein jopa tuodaan esiin se, että periaatteessa Suomi voisi vastaanottaa pakolaisia, kunhan oman maan köyhien, vanhojen, yksinhuoltajien, sotaveteraanien, vammaisten ja asunnottomien asiat on ensin hoidettu kuntoon. Tämä näkökulma ansaitsee jatkokysymyksiä. Mikä on estänyt Suomea laittamasta kuntoon näiden ryhmien asioita aikaisemmin, ennen kuin Suomeen tuli 4 000 turvapaikanhakijaa? Ja jos kuvitellaan, että voisimme heittää 4 000 ihmistä ulos Suomesta, niin miten tämä parantaisi maamme huono-osaisten asemaa?

Samantyyppistä asioiden rinnastamista käytetään, kun kaupungissa tai kylässä esitetään leikkauksia palveluihin. ”Joululalat vaan palaa yötä päivää ja samaan aikaan mummot lojuu vanhainkodissa vaipoissaan ja yksinäisinä. Missä vika?” Vaikka kyseessä

on aito huoli ja halu käynnistää arvokeskustelua, eivät asiat kuitenkaan rinnastu tällä tavoin. Jouluvalojen sammuttaminen ei vähennä vanhusten yksinäisyyttä. Myöskään turvapaikanhakijoiden määrän väheneminen ei johda köyhien tai eläkeläisten aseman parantumiseen. Kyse on poliittisesta päätöksenteosta, aloitteista, valinnoista ja jakamisesta. Harvoin voi vaakaan heittää kaksi asiaa punnittavaksi ja todeta toisen yksiselitteisen kevyeksi. Ja milloin voidaan – ja kenen mittapuulla – todeta, että nyt sotaveteraanien, yksinhuoltajien ja köyhien asiat ovat kunnossa, nyt meillä on mahdollisuus vastaanottaa pakolaisia? Onko tällaisia maita olemassa?

Arjen maahanmuuttokeskustelut ja kohtaamiset

Kansalaistoiminnan näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeää käydä keskustelua oman lähipiirinsä, yhteisönsä ja siellä mahdollisesti kohdattavien niin sanottujen maahanmuuttokriitikoiden kanssa. Pelkillä kylmillä tosiasioilla ei kuitenkaan pitkälle ratsasteta. Olisi tärkeätä päästä puhumaan siitä, mikä tässä asiassa niin kovasti pelottaa. Miten voisimme löytää keskustelun ja toiminnan paikkoja, joissa kaikki halukkaat voisivat tutustua uusiin asioihin ja tavata maahanmuuttajia? Esimerkiksi monet järjestöt tarjoavat käytännön toiminnan ja keskustelun paikkoja, joissa monikulttuuriseen Suomeen voi tutustua ja totuttautua.

Uusia vastaanottokeskuksia ei perusteta tyhjiöön vaan todellisiin kyliin ja kaupunkeihin. Vaikka asuminen vastaanottokeskuksessa on tilapäistä, on hyvä saada aikaan vuorovaikutusta turvapaikanhakijoiden ja paikallisten asukkaiden välille. Tämä lisää ymmärrystä ihmisten kesken ja vähentää pelkoja sekä parantaa turvapaikanhakijoiden elämän laatua hankalassa ja epävarmassa tilanteessa. Hyviksi tavoiksi edistää vuoropuhelua ja toimintaa ovat osoittautuneet myös infotilaisuuksien ja avointen ovien päivät keskuksissa sekä yhteinen harrastustoiminta. Parhaimmillaan tämä toteutuu järjestöjen yhteisvoimin.

Yhtä lailla tutkijoiden kuin asfalttimiesten panosta tarvitaan moninaisen ja erilaisuutta sietävän Suomen rakentamiseen. Kaikkien ei kuitenkaan tarvitse nousta barrikadeille. Voit aloittaa käyttämällä asiallista kieltä omassa ympäristössäsi sekä tervehtimällä ja käyttäytymällä tavallisen kohteliaasti kaikenlaisia ihmisiä kohtaan. Voit myös esimerkiksi osallistua turvapaikanhakijoiden suomenkielen opetukseen, lasten jalkapallokerhon vetämiseen, valokuvausretken järjestämiseen tai lättysteien organisointiin. Hötkyilemätön asenne ja peloton ihmisten kohtaaminen riittävät. Hiljainen enemmistö suhtautuu onneksi monimuotoistuvaan Suomeen myönteisesti. Sen äänen soisi kuuluvan nykyistä useammin.

Periaatteita ja faktoja

Pakolaistyön kentällä toimivien kansalaisjärjestöjen yksi tehtävä on tuottaa vapaaehtoisille ja tukijoille tietoa ja näkökulmia sekä tukea jäsenistön aktiivista osallistumista vaikuttamistyöhön. Iso haaste on ylittää myötämielisen ja hiljaisen enemmistön mukavuudenhalu, joka houkuttaa seuraamaan asioita sivusta.

Järjestöt tuottavat myös oman toimintansa lähtökohdista ja periaatteista kumpuavia kannanottoja ajankohtaisiin asioihin. Turvapaikanhakijoiden perusoikeuksien puolustaminen johtaa ajoittain vastalauseiden ryöppyyn, joka yleensä perustuu pikemminkin mielikuviin kuin faktatietoon. Ensikertalainen voi hetkeksi valahtaa kalpeaksi, kun webmaster ryhtyy syytämään palautetta. Pidempään alalla toiminut on kuorensa jo kehittänyt. Palaute on usein suorasukaista ja välillä myös aggressiivista. Erään pakolaisjuristin aikoinaan ”kuole huora” -puheluiksi ristimät yleisöpalautteet ovat nettiaikana siirtyneet enemmän kirjallisiin muotoihin, mutta edelleen niihin törmää tässä työssä säännöllisesti.

Netti tarjoaa hyviä mahdollisuuksia tiedonvälitykseen ja keskusteluun. Järjestöjen sivustoille on koottu paljon maahan-

muuttoon liittyviä uutisia, faktoja, henkilöjuttuja ja muuta aiheeseen liittyvää. Esimerkiksi kevään 2009 kiinnostavin keskustelunaihe – uudet vastaanottokeskukset – sai ihmiset paitsi keskustelemaan internetin palstoilla, myös etsimään faktoja. Ilmeni, että niitä oli kovin vaikea löytää mistään. Punaisen Ristin sivuille luotiin tuolloin laaja faktapaketti turvapaikkajärjestelmän ja vastaanoton perusasioista ja turvapaikanhakijoiden lähtömaista¹.

Yhteistyö median kanssa ei ole aina yksinkertaista. Kun toimittajien tavoitteena on etsiä kärjekkäitä vastakkainasetteluita, menee sovittlevaa näkökulmaa edustavan tahon kommentti helposti toimittajalta ohi. Miten selität ymmärrettävästi, että asia ei ole ihan näin, mutta toisaalta ei myöskään täysin noin? Olemmehan oppineet, että yksi selkeä viesti on se, millä mennään, jos aiotaan mennä.

Palaammekin usein perusasioiden pariin. Tutustumme numeraalisiin faktoihin, analysoimme tilastoja, luemme sopimustekstejä ja lakipykälää sekä uutisia ja raportteja maailmalta ja yritämme asettautua toisen ihmisen saappaisiin. Näin Suomi haasteineen ja keskusteluineen asettuu taas oikeisiin mittasuhteisiinsa.

Ihmisen puolesta

Viimeaikaista keskustelua olisi meidän mielestämme suunnattava uusille urille. Voisimme vähentää puhetta itse maahanmuutosta ja katsoa pinnan alle. Lopettaisimme puolesta tai vastaan -jankkaamisen ja ryhtyisimme puhumaan ihmisoikeuksista ja -arvoista.

Kun nykyisessä keskustelussa isketään leimoja erilaisiin ihmisryhmiin, heidän arvonsa ja ominaislaatussa pienenevät. Heistä tehdään massan ja lauman kasvottomia osia. Tämä pätee kaikenlaisiin ihmisiin: kukkahattutäteihin, turvapaikanhakijoihin, maahanmuuttokriitikoihin. Minulla on oikeus ihmisarvoiseen kohteluun. Ja niin on sinullakin. Miksi tätä oikeutta ei olisi esimerkiksi irakilaisella 17-vuotiaalla turvapaikanhakijalla? Hänen

ihmisoikeutensa voi kiistää esimerkiksi luomalla hänestä uhkattai viholliskuvan. Samaa mekanismia käytetään kaikissa sota- ja konfliktitilanteissa.

On aika hyväksyä perusasiat. Suomeen tulee joka vuosi monenlaisia muuttajia. Pieni osa muuttajista tulee aina olemaan pakolaisia ja turvapaikanhakijoita, sillä maailmalta eivät konfliktit lopu. Suomi ei voi sulkea rajojaan, vaan se pysyy demokraattisena oikeusvaltiona osana kansainvälistä yhteisöä. Jos näistä asioista ei tarvitsisi jatkuvasti kiistellä, päästäisiin keskustelemaan sellaisesta välittämisestä ja huolenpidosta, joka ulottuu laajemmallekin kuin omaan mikrokosmokseen. Tältä pohjalta oppisimme kunnioittamaan kaikkien ihmisarvoa ja avoimesti ratkomaan myös ristiriitoja, joita ihmisten välisessä kanssakäymisessä aina syntyy.

Viitteet

1. Sivusto löytyy Punaisen Ristin nettiosoitteen kautta www.redcross.fi

Maahanmuuttoon liittyvää tietoa internetissä

Suomenkielisiä sivustoja

Amnesty International – Suomen osasto:

www.amnesty.fi

Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura (ETMU) www.etmu.fi

Etnisten suhteiden ja nationalismin tutkimuskeskus (CEREN)

<http://sockom.helsinki.fi/ceren/suomeksi/>

Euroopan muuttoliikkeverkosto (European Migration Network, EMN) www.emn.fi

Maahanmuuttovirasto (Migri) www.migri.fi

Pakolaisneuvonta ry www.pakolaisneuvonta.fi

Rasmin ja muukalaispelon vastainen verkosto (Rasmus) www.rasmus.fi

Siirtolaisinstituutti www.migrationinstitute.fi

Suomen Pakolaisapu www.pakolaisapu.fi

Suomen Punainen Risti (SPR) www.redcross.fi

Vähemmistövaltuutettu www.vahemmistovaltuutettu.fi

Tietoa ja puheenvuoroja siirtolaisuudesta (avautuu marraskuussa 2009) www.muuttoliikkeessa.fi

Englanninkielisiä sivustoja

European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI)

www.coe.int/ecri

European Court of Human Rights (ECHR) – Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) www.echr.coe.int

European Migration Network (EMN) <http://emn.sarenet.es>

European Roma Rights Centre (ERRC) www.errc.org

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) www.fra.europa.eu

International Organization for Migration (IOM) www.iom.int

Migrant Integration Policy Index (MIPEX) www.integrationindex.eu

United Nations Children's Fund (UNICEF) / Information by country www.unicef.org/infobycountry

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) www.unhcr.org

Kirjan kirjoittajat

Sosionomi, psykoterapeutti *Said Aden* työskentelee konsulttina ja maahanmuuttajaperheiden palvelun asiantuntijana Helsingin sosiaalivirastossa, itäisessä perhekeskuksessa. Hän toimii myös Suomen Somaliliiton puheenjohtajana. Suomen Somaliliiton tehtävänä on toimia yhteiskunnallisena vaikuttajana yhteistyössä muiden yhteiskunnan sektoreiden kanssa Suomessa asuvien somalialaisten asioiden edistämiseksi.

VTM *Camilla Haavisto* työskentelee tutkijana Svenska Social- och kommunalhögskolanin tutkimuskeskuksessa. Hän tutkii suomalaisen journalismin tapaa käsitellä maahanmuuttajia ja moninaisuutta. Hän on toimittanut teoksen *Variera mera, inkludera flera* (2007) yhdessä Ullamaija Kivikurun kanssa. Suomeksi hän on muun muassa julkaissut artikkelin ”Vähemmistöt suomalaisessa julkisuudessa” teoksessa *Onko Eurooppa olemassa?* (2008, toim. Hannu Nieminen, Kari Karppinen ja Tuomo Mörä).

FM *Veronika Honkasalo* toimii tutkijana Nuorisotutkimusverkostossa ja valmistelee väitöskirjaa monikulttuurisista kysymyksistä ja nuorisotyöstä Helsingin yliopiston sosiologian laitokselle. Hän on julkaisuissaan käsitellyt erityisesti nuorisotyöhön, rasismiin, tyttöjen asemaan ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä. Hän on kirjoittanut yhdessä Nuorisotutkimusverkoston kollegoiden kanssa tutkimuksen *Mikä tekee nuorisotyöstä monikulttuurisen?* (2007) ja toimittanut kirjan *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen* (2009). Lisäksi

Honkasalo on kouluttanut nuorisoalan ammattilaisia monikulttuurisuudesta.

YTT *Karina Horsti* työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa Etnisten suhteiden ja nationalismin tutkimuskeskuksessa (CEREN) ja johtaa pohjoismaista tutkijaverkostoa Nordic research network for media, migration and society. Syyskauden 2009 hän opettaa kulttuurienvälistä viestintää New Yorkin yliopistossa. Horsti tutkii julkisuuden eurooppalaistumista, turvapaikanhakijoita käsittelevää journalismia ja median monikulttuurisuuspolitiikkaa. Hän on julkaissut artikkeleita useissa tieteellisissä aikakauslehdissä, kuten *International Journal on Multicultural Societies* ja *Communication, Culture & Critique*. Horstin väitöskirja *Vierauden rajat* ilmestyi vuonna 2005.

YTT, dosentti *Laura Huttunen* hoitaa sosiaaliantropologian professoria Tampereen yliopiston sosiaalitutkimuksen laitoksella. Hänen tutkimuksensa käsittelevät kodin ja kuulumisen merkityksiä maahanmuuttajille, omaelämäkertatutkimusta, bosnialaisten elämää Suomen ja Bosnian välillä, valtioiden rajat ylittävien yhteisöjen muodostumista sekä pakolaisten paluumuuton kysymyksiä. Hän on toimittanut muun muassa teoksen *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* (2005, yhdessä Anna Rastaan ja Olli Löytyn kanssa)

VTT *Helena Jerman* on koulutukseltaan antropologi ja toimii yliopistotutkijana Helsingin Yliopiston kehitysmaatutkimuksen laitoksella. Hän on tutkinut etnisiä prosesseja ja identiteettiä Tansaniassa ja Suomessa. Hänen meneillään oleva tutkimuksensa käsittelee Suomessa asuvia venäläisiä. Hänen kiinnostuksen kohteitaan ovat sosiaalinen muisti, osallistuva tutkimus menetelmänä ja kulttuurin rooli kehityksessä. Jerman on julkaissut laajasti kansainvälisissä aikakauslehdissä kuulumiseen ja toiseuden tuottamiseen liittyivistä aiheista. Hän on Suomen antropologisen seuran sekä Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seuran perustajajäsen.

YTT, dosentti *Suvi Keskinen* työskentelee tutkijatohtorina Turun yliopiston tutkijakollegiumissa, sosiologian laitoksella. Hänen tut-

kimuksensa käsittelevät maahanmuuttajanaisiin kohdistuvaa väkivaltaa, suomalaista ja tanskalaista maahanmuuttokeskustelua sekä median tapoja kuvata sukupuolta, etnisyyttä ja seksuaalisuutta. Hän on toimittanut muun muassa teoksen *Complying With Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region* (2009, yhdessä Salla Tuorin, Sari Irnin ja Diana Mulinarin kanssa).

VTT *Ullamaija Kivikuru* työskentelee journalistiikan professorina Helsingin yliopistoon kuuluvassa Svenska Social- och kommunalhögskolanissa ja on myös laitoksen tutkimusjohtaja. Hänen tutkimuksensa on kohdentunut yhtäältä mediaan ja demokratiaan, toisaalta kehitysmaiden viestintään. Hän on kirjoittanut artikkeleita maahanmuuttajatutkimuksesta ja toimittanut Camilla Haaviston kanssa teoksen *Variera mera, inkludera flera*.

FT, mediakulttuurin professori *Mikko Lehtonen* työskentelee Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Lehtonen on muun muassa toimittanut Stuart Hallin tekstivalikoiman *Identiteetti* (1999, yhdessä Juha Herkmanin kanssa) ja monikulttuurisuutta käsittelevien tekstien valikoiman *Erilaisuus* (2003, yhdessä Olli Löytyn kanssa), julkaissut teoksen *Suomi toisin sanoen* (2004, yhdessä Olli Löytyn ja Petri Ruuskan kanssa) sekä toimittanut teoksen *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi* (2007, yhdessä Joel Kuortin ja Olli Löytyn kanssa).

Teatteritaiteen maisteri *Kaisla Löyttyjärvi* on työskennellyt taiteen ja yhteiskunnallisen keskustelun kentillä rasismia vastaan 1980-luvun lopulta lähtien. Tällä hetkellä hän toimii projektityöntekijänä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Chili-hankkeessa, jota rahoittaa Euroopan sosiaalirahasto.

KM *Johanna Matikainen* on Punaisen Ristin maahanmuuttajaohjelman kehittämispäällikkö. Hänellä on monipuolinen kokemus kolmannen sektorin pakolais- ja monikulttuurisuustyön kehittämisestä, vapaaehtoisten ohjauksesta ja kouluttamisesta sekä aiheeseen liittyvien opas- ja koulutusaineistojen kirjoittamisesta. Hän on myös osallistunut vastaanottokeskusten perustamiseen sekä maahanmuuttajille suunnattujen projektien suunnitteluun ja käynnistämiseen.

Husein Muhammed on valmistunut oikeustieteen maisteriksi Turun yliopistosta vuoden 2006 alussa. Hän on toiminut ennen kaikkea turvapaikanhakijoiden ja muiden ulkomaalaisten lakimiehenä, pääasiassa Pakolaisneuvonta ry:ssä. Tällä hetkellä hän on ylitarkastajana vähemmistövaltuutetun toimistossa. Hänellä on myös pitkän linjan kokemus tulkkina ja kääntäjänä toimimisesta eri viranomaisille. Hän on Oikeuspoliittisen yhdistyksen (Demla) hallituksen ja Helsingin kaupungin maahanmuutto- ja kotouttamisasioiden neuvottelukunnan jäsen sekä Helsingin kaupungin opetuslautakunnan varajäsen.

HuK *Outi Pärnänen* on työskennellyt Suomen Punaisen Ristin viestinnässä vuodesta 1985 lähtien ja vuodesta 2001 lähtien tiedotuspäällikkönä. Hän on työssään seurannut suomalaisen maahanmuutto-keskustelun eri vaiheita, esimerkiksi 1990-luvun alun keskusteluja ensimmäisten somalipakolaisten tullessa maahan. Hänen erityisalansa on Venäjä, venäläinen kulttuuri ja järjestömaailma. Hän kuuluu muun muassa Aleksanteri-instituutin alumnin hallitukseen.

YTT *Pentti Raittila* työskentelee Journalismin tutkimusyksikön (JTY) tutkimusjohtajana Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Hän johti vuosina 1999–2007 JTY:ssä toteutettua opetusministeriön rahoittamaa etnisyyttä ja rasismia mediassa käsittelevää tutkimushanketta. Raittila on julkaisuissaan käsitellyt muun muassa venäläisten esittämistä Suomen mediassa sekä journalismin dialogisuuden merkitystä toiseuden ja etnisyyteen liittyvien stereotyyppien purkamisessa. Hän oli ETMU (Etnisten suhteiden ja maahanmuuton tutkimuksen seura):n hallituksen jäsen 2005–2006.

YTT *Anna Rastas* työskentelee Tampereen yliopiston sosiaalitutkimuksen laitoksella tutkijana ja opettajana. Hänen tutkimuksensa ovat käsitelleet muun muassa rasismia, monikulttuurisuutta, maahanmuuttajien ja muiden vähemmistöjen sekä lasten ja nuorten asemaa, afrikkalaisten diasporaa sekä vähemmistöjä koskevan tiedon tuottamisen eettisiä ja poliittisia kysymyksiä. Hän on toimittanut yhdessä Laura Huttusen ja Olli Löytyn kanssa kirjan *Suomalainen Vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* (2005) ja julkaissut monia tieteellisiä artikkeleita sekä Suomessa että ulkomailla. Rastas on työskennellyt myös käytännön pakolaistyössä useiden vuosien

ajan, toiminut kouluttajana eri ammattiryhmille ja osallistunut rasismin vastaisen työn kehittämiseen erilaisissa toimintaympäristöissä.

OTK, tutkijakoulutettava *Sari Sirva* valmistelee Turun yliopistossa väitöskirjaa pakolaisten oikeudesta perheen yhdistämiseen kansainvälisen oikeuden nojalla. Hän on aikaisemmin työskennellyt lakimiehenä Pakolaisneuvonta ry:ssä vuosina 1995–2006 sekä YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n kiintiöpakolaisohjelmassa Gabonissa syksyllä 2004.

VTT, dosentti *Leena Suurpää* työskentelee tutkijana Nuorisotutkimusverkostossa, Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa ”Muuttuva kansalaisyhteiskunta. Monikulttuurisuus, nuoret ja kulttuurinen kansalaisuus Suomessa”. Hänen monitieteiset tutkimusintressinsä vaihtelevat nuorten arkisista ryhmäsuhteista monikulttuuristuvan hyvinvointivaltion ja rasisminvastaisuuden haasteisiin. Viime aikoina Suurpää on tutkinut monikulttuurisuuteen liittyviä teemoja erityisesti nuorisotyön ja kansalaisjärjestöjen ympäristöissä.

PD *Salla Tuori* työskentelee tutkijana Åbo Akademin naistutkimuksen yksikössä. Hänen tutkimuksensa käsittelee monikulttuurisuutta, projektityötä ja postkoloniaalia tutkimusta. Hänen väitöskirjansa *The politics of multicultural encounters. Feminist postcolonial perspectives* julkaistiin vuonna 2009. Lisäksi hän on julkaissut useita artikkeleita, muun muassa ”Erontekoja: rodullistetun sukupuolen rakentuminen monikulttuurisessa naispolitiikassa Suomessa” (kirjassa *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*, 2007) ja ”Cooking nation. Gender Equality and Multiculturalism as nation-building discourses” (*European Journal of Women's Studies*, 2007). Salla Tuori toimii myös valtakunnallisen rasismin ja muukalaisvihan vastaisen RASMUS-verkoston tutkijaryhmän koordinaattorina.

VTM *Leena-Kaisa Åberg* on työskennellyt vuodesta 2002 Suomen Punaisessa Ristissä, tällä hetkellä järjestön pakolais- ja maahanmuuttotyön päällikkönä. Hän on kirjoittanut useita lehtiartikkeleita Suomen ja EU:n turvapaikka- ja maahanmuuttopolitiikasta. Hän on tehnyt työtä maahanmuuttokysymysten parissa sekä järjestöettä viranomaispuolella. Lisäksi Åberg on toiminut luottamustehtävissä muun muassa European Council on Refugee and Exiles -järjestön ja Pakolaisneuvonta ry:n hallituksissa.